

प्रारंभिक शिक्षणमां डिप्लोमा (डी.ओ.एड.)

अभ्यास- ५०२ प्राथमिक विद्यालयोमां शैक्षणिक प्रक्रिया

विभाग- २
अधिगम शिक्षण प्रक्रियानुं माणभुं

राष्ट्रीय मुक्त विद्यालयी शिक्षा संस्थान
ओ- २४-२५, इन्स्टिट्युशनल अेरीया, सेक्टर- ६२, नोईडा
गौतमबुध्ध नगर, युपी- २०१३०६.
वेबसाईट: www.nios.ac.in

વિભાગ- ૨

અધિગમ શિક્ષણ પ્રક્રિયાનું માળખું

- એકમ ૫ વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન
- એકમ ૬ શિક્ષણ અને વાચન સામગ્રી માળખું
- એકમ ૭ વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી.
- એકમ ૮ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન

વિભાગ પરિચય

વિદ્યાર્થી તરીકે આપ બ્લોક શિક્ષણિક તેમજ શિક્ષણ પ્રક્રિયાનું આયોજન કરશો આ બ્લોકમાં શૈક્ષણિક તેમજ શિક્ષણ પ્રક્રિયાનું આયોજન સંબંધિત ચાર એકમો છે. પ્રત્યેક એકમો ખંડો અને ઉપખંડોમાં વિભાજિત છે. બ્લોક - ૧માં આપ શૈક્ષણિક તેમજ શિક્ષણ પ્રક્રિયા શિક્ષણને પ્રભાવિત કરતી પ્રક્રિયાનો અભ્યાસ પહેલાં કરી ચુક્યા છો.

એકમ - ૫ : આ એકમમાં આપે વર્ગખંડના વિભિન્ન મુદ્દા તેમજ પ્રભાવી શૈક્ષણિક વાતાવરણ બનાવવામાં પ્રબંધનની ભુમિકાની વ્યાખ્યા કરવામાં ઉડી સમજ વિકસીત કરી શકશો. આ એકમ આપને ત્રણ મુખ્ય પ્રશ્નો, પ્રથમ પ્રત્યેક તાલીમાર્થીને શૈક્ષણિક સ્તર વધારવા વર્ગખંડની સ્થિતિમાં કઈ રીતે સુધારો કરી શકાય? ત્રીજા પુરબંધક તરીકે શિક્ષણની જવાબદારી ધોરણમાં વિદ્યાર્થીઓની શિસ્તની સમજ તથા પ્રેરણા આપવા માટે તે સક્ષમ બની શકે.

એકમ - ૬ : આ એકમના અધ્યયન બાદ આપ શૈક્ષણિક પ્રક્રિયામાં શિક્ષણને લગતી તમામ સામગ્રીની આવશ્યકતાઓની સમજપ્રાપ્ત કરી શકશો વિવિધ પ્રકારની શૈક્ષણિક સામગ્રીની પ્રક્રિયામાં પ્રયોગથી વિદ્યાર્થી પ્રત્યક્ષ અનુભવો પ્રાપ્ત કરી શકે છે. અને શૈક્ષણિક અભિગમની સહાયતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે. પાઠ્યપુસ્તકો પણ પ્રાપ્ત થશે

એકમ - ૭ : આ એકમ અધ્યયન ઉપરાંત આપ વિસતૃતરીતે શિક્ષણને સમજી શકશો. વિશિષ્ટ શિક્ષણની સમસ્યાઓ અને તેની પ્રયુક્તિઓ દ્વારા ઉપચારોને પણ સમજી શકોશો આ એકમમાં વિશિષ્ટ સ્થિતિની સમસ્યાઓ અને યુક્તિઓ દ્વારા તે સમજી શકાશે.

એકમ - ૮ : આ એકમના અધ્યયનથી આપ શૈક્ષણિક ગતિવિધિ, પાઠ્યચર્યા આધારિત પ્રક્રિયા તેમજ પાઠ્ય સામગ્રી સહાયક છે. આ એકમ દ્વારા પાઠની આવશ્યકતા ઉદ્દેશ્ય યોજનાબને એકબીજાથી ભિન્ન છે. પરંતુ પાઠને પ્રભાવી બનાવા મહત્વ પુર્ણ છે.

વિષયવસ્તુ

ક્રમ	પાઠનું નામ	પૃષ્ઠ સંખ્યા
એકમ ૫	વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન	૦૧
એકમ ૬	શિક્ષણ અને વાચન સામગ્રી માળખું	૨૮
એકમ ૭	વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી.	૫૬
એકમ ૮	જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન	૮૫

નોંધ

એકમ-૫ વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન

સંરચના

- ૫.૦ પ્રસ્તાવના
- ૫.૧ શૈક્ષણિક ઉદ્દેશ્ય
- ૫.૨ શૈક્ષણિક પરિસ્થિતિઓનું આયોજન
 - ૫.૨.૧ અધ્યયન સ્નેહી વાતાવરણ અને સર્જન
 - ૫.૨.૨ વ્યક્તિગત શૈક્ષણિક આયોજન
 - ૫.૨.૩ સામુહિક શૈક્ષણિક આયોજન
- ૫.૩ શૈક્ષણિક અને શિક્ષણ માટેના સમય અને સ્થાનનું આયોજન
 - ૫.૩.૧ સમયનું આયોજન
 - ૫.૩.૨ વર્ગખંડના સ્થાનનું આયોજન
 - ૫.૩.૩ પ્રવૃત્તિ આધારિત વર્ગખંડ વ્યવસ્થા
- ૫.૪ પ્રોત્સાહ અને શિસ્તબદ્ધ આયોજન
 - ૫.૪.૧ વિદ્યાર્થીઓને પ્રોત્સાહન માટેનું આયોજન
 - ૫.૪.૨ વર્ગખંડમાં શિસ્તનું આયોજન
- ૫.૫ આયોજન તરીકે શિક્ષકની ભૂમિકા
 - ૫.૫.૧ શિક્ષણનો અધિકાર, નિયમો અને શિક્ષકની ભૂમિકા
- ૫.૬ સારાંશ
- ૫.૭ પ્રગતિ માટે આદર્શ ઉત્તર
- ૫.૮ સંદર્ભ ગ્રંથ / કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તકો
- ૫.૯ અભ્યાસ

૫.૦ પ્રસ્તાવના

શૈક્ષણિક પ્રક્રિયા અનમે શિક્ષણની વિવિધ પ્રક્રિયા તથા વિશેષ પ્રવૃત્તિઓ આધારિત જાણવું અને વર્ગખંડમાં લાગુ કરવું તે પર્યાપ્ત નથી. વાસ્તવિક વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં જ્ઞાનના ઉપયોગનું કૌશલ્ય પણ આવશ્યક છે.

નોંધ

વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન

શું આપ કલ્પના કરી શકો છો કે જ્યારે આપ ઈચ્છિત કૌશલ્યોનો ઉપયોગ કરો છો ત્યારે કેવી-કેવી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે ?

નીચેની પરિસ્થિતિ ને વાંચો.

પરિસ્થિતિ -૧ શ્રી વિવેક ધોરણ પમાં ભૂગોળ શીખવા માટે આવશ્યક સામગ્રી અને તમામ પ્રવૃત્તિની તૈયારી સાથે વર્ગખંડમાં પ્રવેશ કરે છે. આ સમયે તેમને વર્ગખંડમાં ઘોઘાટ સંભળાયો જોયું તે બે વિદ્યાર્થી ઝગડી રહ્યા હતા. અને અન્ય બૂમો પાડતા હતા. વર્ગખંડની ચીજવસ્તુઓ ચોતરફ ફેલાયેલી હતી. છતમાંથી પાણી ટપકી રહ્યું હતું. વર્ગખંડ સંપુર્ણ અસ્તવસ્ત હતો. તેમણે વિદ્યાર્થીઓને વ્યવસ્થિત અને શાંત કરવા સંપુર્ણ કોશીશ કરી કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ શ્રી વિવેકને ભૂગોળ શીખવાડવાને બદલે વાર્તા સંભળાવવા જણાવ્યું

આપ અનુભવી શકો છો કે શ્રીમાન વિવેક કેવી રીતે કેવી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરી રહ્યા છે.

- વિદ્યાર્થીઓમાં અશિસ્તતા
- વર્ગખંડમાં ભૌતિક સુરક્ષા અને આરામમાં કમી તથા
- વિદ્યાર્થીઓની ભૂગોળ વિષય પ્રત્યે અરૂચિ.

આ પ્રકારે ઘણી સમસ્યાઓ ઉદ્ભવી શકે છે વિભિન્ન મુળભુત આવશ્યકતાઓની ઉણપ જેમ કે સુનિચ્છિતતા સુરક્ષિત અને સહાનુભુતીપુર્ણ વાતાવરણ, પર્યાપ્ત શિક્ષણ અને શૈક્ષણિક સામગ્રી, સારા વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો લિદ્યાર્થીઓ વચ્ચેના સંબંધો, રૂચિપુર્ણ શિક્ષણ શૈક્ષણિક પ્રક્રિયા તથા વિદ્યાર્થીઓ સાથેની સિસ્ત, વર્ગખંડની પ્રક્રિયામાં વિક્ષેપ પેદા કરી શકે છે. એક ૪૦ વિદ્યાર્થીઓના વર્ગખંડમાં તેમની શૈક્ષણિક આવશ્યકતાઓ પર આધારિત અનેક સમસ્યાઓ જેમ કે મસ્તિષ્કનો સંવેગાત્મક પક્ષ, વર્ગખંડની અંદર તેમજ બહારનો તણાવ, આ પ્રકારની અનેક સમસ્યાઓ હોઈ શકે છે. વાત્સવમાં પ્રત્યેક ધોરણમાં શિક્ષકોને નિતનવીન સમસ્યાઓનો સામનો કરવો પડે છે. જે વર્ગખંડના વાતાવરણને વિક્ષેપ પહોંચાડે છે.

પોતાના વર્ગખંડનો વિચાર કરતાં વર્ગખંડમાં હંમેશા વિક્ષેપ કરવાવાળી બે મુશ્કેલીઓ વિશે લખો.

વિષયની પાઠ્યવસ્તુ અને શિક્ષણની પ્રક્રિયામાં દક્ષતા સાથે સાથે આયોજન કૌશલ્ય હોવું આવશ્યક છે. વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા પ્રભાવશાળી આયોજન માટે વર્ગખંડ શિક્ષણ નેતૃત્વની સફળતા શિક્ષક દ્વારા પ્રભાવશાળી વર્ગખંડ આયોજન પર નિર્ભર કરે છે. એક શિક્ષક તરીકે સહાનુભુતિપુર્ણ વાતાવરણ વિકસાવવું એ એક કૌશલ્ય છે .પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને સહભાગી બનાવી પ્રોત્સાહિત કરવા પ્રભાવશાળી વર્ગખંડના અલગ-અલગ પહેલુ છે. જેમ કે વાચવા માટે સહાનુભુતિપૂર્ણ વાતાવરણનું નિર્માણ કરવું. દરેક વિદ્યાર્થીઓની સહભાગી બનવા પ્રોત્સાહિત કરવું. વર્ગખંડમાં પરસ્પર પ્રવૃત્તિને પ્રોત્સાહન આપવું, વ્યક્તિગત સ્વસ્થ સંબંધોની જાળવણી કરવી, શૈક્ષણિક પ્રક્રિયા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરાવવું, અશિસ્તભર્યા વાતાવરણને કાબુમાં લેવું વગેરે. બીજા શબ્દોમાં, વર્ગખંડમાં તેના આયોજન માટેની યોજના, નિયંત્રણ તથા એક બીજાની ક્રિયાઓની સગવડતાઓ આપવાની યોગ્યતા અને આવશ્યકતા છે. પ્રત્યેક બાળકોની આવશ્યકતા અને યોગ્યતાને ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. આ એકમમાં આપણે ત્રણ એકમોને અભ્યાસ કરીશું.

નોંધ

- પ્રત્યેક બાળકોના શૈક્ષણિક સ્તરને વિકસિત કરવા તથા પ્રત્સાહિત કરવા માટે વર્ગખંડની ભૌતિક અવસ્થામાં સુધારો કરવો.
- બાળકોના શૈક્ષણિક વિકાસપર યોગ્ય ધ્યાન આપવું અને સમય અને સ્થાનનો ઉપયોગ કરવો.
- વર્ગખંડમાં બાળકોને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે શિસ્ત અને શિક્ષિતનો શ્રેષ્ઠ બનાવવી તથા તેમની શિક્ષણ પ્રત્યે રૂચિ વધારવી.

પ.૧. શૈક્ષણિક ઉદ્દેશ્ય

આ એકમમાં આપ નીચેના મુદ્દા સમજી શકશો.

- આપ આપનાં બાળકો માટે શૈક્ષણિક વાતાવરણને સહાનુભુતિપુર્ણ બનાવી શકશો.
- વર્ગખંડમાં પ્રભાવશાળી વાતાવરણ અને સામૂહિક ભાવના ઉભી કરી શકશો.
- વર્ગખંડમાં વ્યક્તગત રીતે અને સામૂહિક સ્વરૂપે સુવિધા ઉપલબ્ધ કરી શકશો.
- વર્ગખંડમાં શૈક્ષણિક સ્થાન તેમજ સમયનો યોગ્ય ઉપયોગ કરી શકશો.
- વર્ગખંડમાં પ્રવૃત્તિ આધારિત શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિ દરમ્યાન વિશિષ્ટ બેઠક વ્યવસ્થા કરી શકશો.
- શૈક્ષણિક પ્રક્રિયા સુરૂચિ પ્રમાણે થાય તે માટે શૈક્ષણિક શિસ્ત માટે પ્રોત્સાહિત કરી શકાશે.

પ.૨. શૈક્ષણિક પરિસ્થિતિનું આયોજન

એક અધ્યાપકની અપેક્ષા હોય છે કે વર્ગખંડમાં પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી શૈક્ષણિક પ્રોત્સાહન કરે અને સુઅવસર માટે સર્જનાત્મક પ્રક્રિયા કરે. જ્યારે આપ શૈક્ષણિક પરિસ્થિતિઓના સર્જન વિશે વિચારી રહ્યા છો ત્યારે તમારા વર્ગખંડ તરફ જુઓ અને વર્ગખંડનવા વાતાવરણના પરિબળોને ઓળખવાની કોશાસ કરો.

વર્ગખંડનું નિર્માણ લગભગ સમાનવય તથા વિદ્યાર્થીઓના સમૂહ દ્વારા થતું હોય છે. શિક્ષણ વિદ્યાર્થીઓને લગતી પ્રવૃત્તિઓ માટે સુવિધા પ્રદાન કરે છે. એક શિક્ષક તેના વર્ગખંડના બાળકોની સારી એવી જાણકારી રાખે છે. મોટાભાગે સ્કૂલમાં એક રૂમમાં ખાસ કરીને એક ધોરણની રચના કરવામાં આવે છે. જેને વર્ગ કહેવામાં આવે છે. કેટલાક વિદ્યાલયોમાં આપે જોયું હશે કે વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વર્ગખંડની સંખ્યા કરતાં અધિક હોય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં એક જ વર્ગખંડનો વિવિધરીતે ઉપયોગ થતો હોય છે. (એકમ ૭ અનેક વર્ગખંડોના સંદર્ભમાં) એક શિક્ષક તથા વિદ્યાર્થી શિવાય બીજા ક્યા ક્યા પરિબળો વર્ગખંડના વાતાવરણનું નિર્માણ કરે છે. આ પરિસ્થિતિમાં આપ શું વિચારશો?

પરિસ્થિતિ- ૧ વિચાર કરીએ : જે વર્ગખંડમાં શ્રીમાન વિવેક શિક્ષણ માટે ગયા ત્યાં છત ટપકતી હતી. બેસવાનું સ્થાન અને છત ભિની હતી. મેજ અને અન્ય સામગ્રી ચોતરફ ફેલાયેલ પડેલી હતી. વિદ્યાર્થીઓનું ધ્યાન વિષયવસ્તુના અભ્યાસ પ્રત્યે બિલકુલ ન હતું જો તમે શ્રીમાન વિવેકના સ્થાન પર હો તો તમે શું કરશો ? ચોક્કસપણે તમારે સુરક્ષિત, અનુકુળ તેમજ આરામદાયક સ્થિતિવાળા વર્ગખંડની વ્યવસ્થાને સુધારવા માટે પગલાં ઉઠાવવા પડશે. તેનો સંબંધ વર્ગખંડની પરિસ્થિતિ પર

નોંધ

વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન

છે. જેનાથી બાળકોને સુરક્ષા તથા આરામની આવશ્યકતા હોય છે. વર્ગખંડની ભૌતિક વ્યવસ્થામાં સામગ્રીની આવશ્યકતા છે. જેનો ઉપયોગ શૈક્ષણિક સુવિધા પ્રદાન કરવા માટે બાળકો તથા શિક્ષકો બંને દ્વારા કરવામાં આવે છે.

માનીલો કે તમારે વર્ગખંડ સારી સુવિધાવાળો તથા પર્યાપ્ત જરૂરિયાતવાળી સામગ્રીથી પૂર્ણ છે, જેના ઉપયોગની આવશ્યકતા તમને તથા તમારા વિદ્યાર્થીઓને છે. આવી અનુકુળ પરિસ્થિતિ હોવા છતાં પણ તમે જોઈ શકો છો કે વર્ગખંડમાં બાળકો એક બીજા સાથે ઝગડી રહ્યા છે અને તમે આ બધાથી નિરાસ છો ચોક્કસપણે તમારા વર્ગખંડનું આ વાતાવરણ શૈક્ષણિક પ્રક્રિયાઓ માટે અનુકુળ નથી. તેથી, તમારે વિદ્યાર્થીને અનુકુળ વાતાવરણનું નિર્માણ કરવા માટે ત્રણ પરિબળોને અપનાવા પડશે.

E.૧. વર્ગખંડના વાતાવરણમાં ત્રણ મૂળભુત ઘટકોનું નામ લખો તેમજ તેને પ્રતિબિંબિત કરો

૫.૨.૧ શૈક્ષણિક અને સ્નેહ વાતાવરણનું સર્જન.

વર્ગખંડનું વાતાવરણ એવું હોવું જોઈએ કે પ્રત્યેક બાળક ખુશ રહે. આરામદાયક મહેસુસ કરે અને પોતાની સંપૂર્ણ ઉર્જાનો ઉપયોગ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવાં જોઈએ.

વર્ગખંડની વ્યવસ્થાની દૃષ્ટિએ વર્ગખંડમાં ત્રણ પરિસ્થિતિઓનું નિર્માણ થઈ શકે છે. દુરવ્યવહાર, પર્યાપ્ત માત્રા અને વ્યવસ્થા.

- **દુરવ્યવહારનું વાતાવરણ-** આવા વર્ગખંડમાં ખૂબજ અવાજ હોય છે. શિક્ષક લગાતાર પ્રોત્સાહિત કરી મહેનત કરશે. આ પરિસ્થિતિમાં શૈક્ષણિક અભિગમ નહિવત્ છે.
- **પર્યાપ્ત વાતાવરણ :-** આ પરિસ્થિતિમાં અનુશાસન હોય છે. કેટલાક પ્રયત્નો શિસ્ત માટે શિક્ષકે કરવા પડે છે અને શૈક્ષણિક વાતાવરણ ઉભું કરવું પડે છે.
- **સુયોગ્ય વાતાવરણ :-** બે પ્રકારે સર્જી શકાય છે. (૧) નિયંત્રણ (૨) મિત્રતાપુર્ણ
 - વ્યવસ્થિત નિયંત્રણ દ્વારા વર્ગખંડમાં સુયોગ્ય વાતાવરણ ઉભું કરી શકાય છે. નિયમોમાં કઠોરતાનું પાલન કરવાનમાં આવે છે અને ઘણા ઓછા પ્રમાણમાં ઉપદેશ આપવામાં આવે છે. આ અવસ્થામાં કડક નિયમોનું પાલન કરાવવું એ અધ્યાપકનું કર્તવ્ય છે.
 - વ્યવસ્થિત નિયંત્રિત શૈક્ષણિક વાતાવરણ સુચારુ પધ્ધતિથી સર્જવામાં આવે છે. વિષય વસ્તુને પુર્ણ કરાવવા યોગ્ય વાતાવરણ સર્જે છે.

ઉપર્યુક્ત ચર્ચાના આધારે નીચેના પ્રશ્નોના જવાબો આપો.

E.૨ કેવા પ્રકારનું વાતાવરણ વિદ્યાર્થીઓને મિત્રતા અને પ્રભાવશાળી રાખે છે અને કેમ .

એક મિત્રમત્ શૈક્ષણિક વાતાવરણ સર્જન કરવા માટે આપણે આપણા માટે ભૌતિક રીતે

નોંધ

આરામદાયક દશાઓની આવશ્યકતા હોય છે.

- **વર્ગખંડનું ભૌતિક વાતાવરણ :-** વર્ગખંડનું વાતાવરણ અધ્યાપક અને વિદ્યાર્થી માટે ઘર જેવું હોય છે તે સુરક્ષિત અનુકૂળ, આકર્ષક અને ક્રિયાત્મક હોવું જોઈએ. બાળકોની ઉંમર અને તેના સ્તરને ધ્યાનમાં રાખી કરવું જોઈએ. આદર્શ વાતાવરણ વર્ગખંડની આવશ્યકતા અનુરૂપ હોવું જોઈએ.

શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી દ્વારા થતી પ્રવૃત્તિઓના પ્રકાર પણ યોગ્ય હોવા જોઈએ. સારા વર્ગખંડનું વાતાવરણ વર્ગખંડની આવશ્યકતાઓને ધ્યાનમાં રાખી થવું જોઈએ. વર્ગખંડના વાતાવરણ અનુસાર કુદરતી હોવું જોઈએ.

ઉપર જણાવ્યા અનુસાર વર્ગખંડના ભૌતિક વાતાવરણને બે મહત્વપુર્ણ ઘટકો છે. ભૌતિક અવસ્થા અને વર્ગખંડમાં ઉપલબ્ધ સંસાધન સામગ્રી.

- **વર્ગખંડની ભૌતિક અવસ્થા :-** વર્ગખંડની ભૌતિક અવસ્થાઓમાં પર્યાપ્ત સુવિધાઓ આવશ્યક છે. વર્ગખંડ એક પાકી ઈમારતનો ભાગ છે. જેમાં પાણી ન ટપકવું જોઈએ દિવાલો પર યોગ્ય પ્લાસ્ટર લાગેલું હોવું જોઈએ અને તે સપાટ હોવી જોઈએ. કોઈ પણ બાળકને ચાલતી વખતે નુકશાન ન થવું જોઈએ. વર્ગખંડમાં હવા ઉજાસ અને પુરતો પ્રકાસ હોવો જોઈએ. પ્રકાશયુક્ત અને એક થી વધુ દરવાજા હોવા આવશ્યક છે. વર્ગખંડમાં હવાની અવરજવર સુયોગ્ય રીતે થાય તે અનિવાર્ય છે. આ તમામનો અભાવ વિદ્યાર્થીને અભ્યાસ પ્રત્યે ધ્યાનમાં કેન્દ્રિત થવા દેતો નથી. વર્ગખંડ બહારની હવાની ગુણવત્તા અને ઉત્સાહમાં વધારો કરે છે. કોઈ સામૂહિક વાતાવરણમાં પ્રવૃત્તિ માટે પણ યોગ્ય સ્થાન હોવું જોઈએ. વાતાવરણ બાળકોને માટે સુરક્ષિત અને સહાનુભુતિ પુર્ણ હોવું જોઈએ.

અન્ય મહત્વપુર્ણ એકમમાં વર્ગખંડની ભૌતિક અવસ્થામાં યોગ્ય સંભાળપુર્વક કાળજી લેવી આવશ્યક છે. દિવાલોની અને છતની સંભાળપુર્વક જાળવણી થવી આવશ્યક છે. વર્ગખંડમાં હંમેશા સ્વસ્થ હોવો આવશ્યક છે. જેનાથી વ્યક્તિગત સ્વાસ્થ્ય સંબંધી સુટેવોનો વિકાસ થાય છે. બાળકોને સામેલ કરીને વર્ગખંડની સ્વચ્છતામાં યોગ્ય વાતાવરણનું નિર્માણ કરવું આવશ્યક છે. વર્ગખંડ દરમ્યાન નકામી ચીજ વસ્તુઓ કાગળના ટુકડા, પાંદડા, ફુલ, ચા અને તુટેલા સામાનને યોગ્ય રીતે કચરા પેટીમાં ફેંકવા જોઈએ આવી સુટેવને કારણે બાળકો પોતાના ઘરને પણ સાફ રાખતા શીખશે.

વર્ગખંડની દિવાલો અને તળિયાને યોગ્ય રીતે સજાવટ કરેલા હોવ જોઈએ. સજાવટ વિદ્યાર્થીઓને આકર્ષિત કરે છે અને શૈક્ષણિક વાતાવરણ સર્જે છે. બેસવાની વ્યવસ્થા ક્રમબદ્ધ અને કલાપુર્ણ હોવી જોઈએ. જેનાથી બાળકોની વચ્ચેના સંબંધોમાં સુગંધ ભળશે. જ્યારે આપ શૈક્ષણિક પ્રક્રિયા કરતા હોય ત્યારે પ્રમાણસર બ્લેકબોર્ડ, ડિસ્ક બોર્ડ, ડેસ્ક અને શૈક્ષણિક સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવો આવશ્યક છે. તેમનું સ્થાન અને વર્ગખંડનો ઉપયોગ વિદ્યાર્થીઓના ભૌતિકવાતાવરણનું નિર્માણ મહત્વપુર્ણ ભાગ છે.

નોંધ

વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન

વર્ગખંડમાં સામગ્રીની વ્યવસ્થા આગળના એકમમાં થઈ ગયેલ છે.

ક્રિયાકલાપ :- વર્ગખંડમાં ભૌતિક વાતાવરણની ગુણવત્તા વધારવા માટે શિક્ષક તરીકે આપની ભુમિકાની સુચિ તૈયાર કરો.

.....

.....

.....

.....

સુચિ તૈયાર કર્યા બાદ નીચે આપેલ સૂચિ સાથે તુલના કરો. વર્ગખંડમાં ભૌતિક વાતાવરણની ગુણવત્તા વધારવા માટે શિક્ષણની ભુમિકા નીચે પ્રમાણે છે.

- જે મકાનમાં વર્ગખંડમાં હોય તેની સુરક્ષા સુનિશ્ચિત થવી જોઈએ. દિવાલ કે તળીયાના સમારકામની આવશ્યકતા હોય તો તરત જ કરાવવી જોઈએ.
- વિદ્યાલય અધિકારીઓનું ધ્યાન વર્ગખંડ અને શાળાની સુવિધા પર હોવું આવશ્યક છે.
- વર્ગખંડ નિયમિત સાફ થવો જોઈએ અને વિદ્યાર્થી ઘેર જાય ત્યારે પણ ફરીથી સફાઈ થવી આવશ્યક છે.
- વર્ગખંડમાં કચરાપેટી હોવી આવશ્યક છે અને કચરાપેટીનો યોગ્ય નિકાલ પણ થવો જોઈએ.
- જે પણ સામગ્રી ઉપયોગમાં લેવાય તેને સુવ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવાય તે આવશ્યક છે.

● વર્ગખંડમાં માનવીય સંબંધ

એક વિદ્યાર્થી તરીકે અથવા એક અધ્યાપક તરીકે આપે અનુભવ્યું હશે કે કેટલાક એવા અધ્યાપક હોય છે કે તેમની સાથે વિદ્યાર્થીઓ વિશેષ સમય પસાર કરવામાં તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં તેમનું સન્માન જે કહે તેમાં બાળકોની સંવેદના હોય છે. તે બાળકોના સુખ: દુખની વાર્તા સાંભળી તેમને સહાયતા કરે છે અને મુશ્કેલીમાં પડખે ઉભા રહે. આપે અવલોકન કર્યું હશે કે વર્ગખંડમાં બાળકો સુમેળથી રહે છે અને અન્ય વિષયોની તુલનામાં શિક્ષક દ્વારા શાખવેલ વિષયમાં શ્રેષ્ઠ પ્રદર્શન પણ કરે છે.

અર્થાત આપણે જોયું કે અધ્યાપક અને વિદ્યાર્થી વચ્ચે માનવીય સંબંધોની ગુણવત્તા નિર્દારિત કરે છે. કોઈપણ વર્ગખંડમાં બે પ્રકારના સંબંધો હોય છે. અધ્યાપક વિદ્યાર્થી અને વિદ્યાર્થી. આ સંબંધ સદ્ભાવનાપુર્ણ અને મૈત્રિપુર્ણ હોય છે. અધ્યાપક માટે વર્ગ આયોજન સુવિધાજનક હોય છે અને વર્ગખંડ પ્રવૃત્તિનું સારી રીતે સંચાલન થાય છે. એક વિદ્યાર્થી તરીકે સ્નેહી માનવીય વાતાવરણ માટે આપણે નીચેની બાબતોનું ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા- (શું કરશો)

- વિદ્યાર્થીની ભાવાત્મક અને શૈક્ષણિક આવશ્યકતાઓ માટે સંવેદનશીલતા.
- વિદ્યાર્થીઓના કલ્યાણ વિશૂ વિચારો.
- વર્ગખંડમાં પડકારરૂપ વિદ્યાર્થીઓ સાથે શાંત અને સંવેદનશીલ રહો.
- વિદ્યાર્થીની તમામ પ્રવૃત્તિમાં વિદ્યાર્થીઓની ભાગીદારી સુનિશ્ચિત કરો. હળી મળી ને કામ કરવાથી પરસ્પરના સંબંધો મજબુત બનશે.
- શિસ્તબધ્ધ પ્રવૃત્તિમાં મિઠાસથી વ્યવહાર કરો.
- સહકારની ભાવના કેળવવા વિદ્યાર્થીઓને પ્રોત્સાહન આપો.
- સામુહિક પ્રવૃત્તિઓમાં વિદ્યાર્થીઓ સાથે સ્વસ્થબધ્ધ વાતચીત કરો.
- સામૂહિક પ્રવૃત્તિમાં તમામ બાળકો ભાગ લે તેવું આયોજન કરો.
- વિવિધ શૈક્ષણિક તથા યોજના આધારીત પ્રવૃત્તિઓ કરો જેનાથી દરકેક બાળકોની યોગ્યતાને બહાર લાવવાનો મોકો મળે.

ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા- (શું ના કરશો)

- એક ને ઉત્સાહિત કરવો અને બીજાને નિરૂત્સાહી કરવો નહીં. નિરૂત્સાહિ કરે તેવા શબ્દ પ્રયોગ ન કરવા .
- વર્ગખંડમાં ખોટા શબ્દોનો પ્રયોગ ન કરવો અને બાળકોને પણ ખોટા શબ્દનો પ્રયોગ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત ન કરે.
- વિદ્યાર્થીઓમાં સ્પર્ધાત્મક વાતાવરણ યોજવું પરંતુ સકારાત્મક આવશ્યક છે.
- નબળા વિદ્યાર્થીઓ નિરૂત્સાહિ ન થાય તેવી કોશિશ કરવી. અન્ય વિકલ્પો દ્વારા પ્રોત્સાહન આપવું.

ક્રિયાકલાપ-૨ આપ આપનાં બાળકોની પ્રકૃતિ અને પ્રવૃત્તિથી પરિચિત છો. શું કરવું અને શું ના કરવું તેની એક યાદી તૈયાર કરો. વર્ગખંડમાં સદ્ભાવનાપુર્વક વાતાવરણ સર્જવા માટે તમે કઈ બાબતોનું ધ્યાન રાખશો.

.....

.....

.....

.....

નોંધ

વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન

૫.૨.૨. વ્યક્તિગત શિક્ષણનું આયોજન

અધ્યાપક તરીકે સંપૂર્ણ વર્ગખંડને વ્યાખ્યાત-વિધિ દ્વારા ભણાવવાનું આપણને અભ્યાસ છે. જેની વિસ્તૃત ચર્ચા બ્લોક-૧ એકમ - ૪ માં કરેલ છે. આ પ્રવૃત્તિ ટેકનિકલી છે. શિક્ષક તરફથી વિદ્યાર્થી માટે ઉપદેશાત્મક પ્રક્રિયા પર નિયંત્રણ છે. જો અધ્યાપક ઈચ્છતા હશે તો તેની અનુમતિથી બાળકો પ્રશ્ન પૂછી શકે છે અને ચર્ચામાં ભાગ લઈ શકે છે. જોકે એવું ઓછું જોવા મળે છે કારણ કે શિક્ષક પર અભ્યાસક્રમ સમય પર પુરો કરવાનું દબાણ હોય છે. વિદ્યાર્થી અને શિક્ષક વચ્ચેના સંબંધો ઓછા થઈ જાય છે અને વિદ્યાર્થી - વિદ્યાર્થી વચ્ચેના સંવાદને કોઈ સ્થાન હોતું નથી. એવું પણ સાબીત થયું છે કે વિદ્યાર્થી પોતાના સ્તરે આ શૈક્ષણિક લાભ મેળવી શકે છે.

શિક્ષણનો ઉદ્દેશ્ય પોતાના વ્યક્તિગત વિદ્યાર્થીને યોગ્ય વિદ્યાર્થી બનાવવાનો છે. અને જેમ કે વ્યક્તિગત ખાનગી શિક્ષણ બધીજ શૈક્ષણિક પ્રક્રિયાનો છેલ્લો ઉદ્દેશ છે. જેથી પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી વ્યક્તિગત રીતે શિક્ષણ અનુભવ પ્રાપ્ત કરવા માટે આત્મનિર્ભર થઈ શકે.

વ્યક્તિગત શૈક્ષણિક તકનિકી સુવિધાઓ જેમ કે કોમ્પ્યુટર અને કેટલીક સામગ્રીનો ઉપયોગ તથા તેના વહેચણીની પ્રયોગો કરી શકે છે. બી.એફ. સ્ક્રિનરના યાંત્રિક શૈક્ષણિક સિધ્ધાંતો અનુસાર ક્રિયાશીલ ઉપયોગ થયો. કોમ્પ્યુટર સહાયક શૈક્ષણિક વ્યક્તિગત શૈક્ષણિક વિકાસ કરવાનો છે. વિદ્યાલયોમાં કોમ્પ્યુટર સહાયક વિસ્તૃત ચર્ચા આ અભ્યાસ ક્રમમાં બ્લોક ૩ એકમ ૧૨ માં થઈ ગયેલ છે. પાઠ્યપુસ્તક, સહાયક પુસ્તકો વિશેષરૂપે નિર્માણ કરેલ સહાયક સામગ્રીનો ઘણા વિદ્યાલયોમાં પ્રયોગ થઈ રહ્યો છે. સામાન્ય રીતે સૌથી વધુ પ્રયોગ શૈક્ષણિક આધારીત અભ્યાસ જ છે.

વર્ગખંડમાં અપાયેલ કાર્ય :- મોટેભાગે પ્રતિદિન આપ આપના વિદ્યાર્થીઓને વ્યક્તિગત રીતે ઘરકામ આપો છો. તેમાંથી કેટલુક કાર્ય વિસ્તૃત હોય છે. અને કેટલુક કાર્ય સંક્ષિપ્ત હોય છે. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને આ કાર્ય કરવામાં ઘણો સમય લાગે છે અને કેટલાકને ઓછો. આવા આપેલા કાર્યથી વિદ્યાર્થીઓની વ્યક્તિગત ઉણપને સુધારવાની તક આપવામાં આવે છે. નિયમપૂર્વક વ્યક્તિગત પ્રવૃત્તિ કરવાથી વિદ્યાર્થીઓને પોતાનું બુધ્ધિપ્રતિભા વિકસાવવાની તક મળે છે. જ્યારે વર્ગખંડમાં વ્યક્તિગત પરિસ્થિતિનું સર્જન થાય છે. તો નીચેના મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં રાખી શકાય છે.

વર્ગખંડમાં અપાયેલ કાર્ય :- પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને એ સમજ હોવી જોઈએ કે તે શું કરવા જઈ રહ્યા છે. જો આવશ્યક લાગે તો ઉદાહરણ દ્વારા સમજાવવું જોઈએ

વિદ્યાર્થીને સોપેલ કાર્યમાં માર્ગદર્શન આપવું :- જ્યારે પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી હોય ત્યારે ચોતરફ ફરતાં રહી નિરિક્ષણ કરો કે વિદ્યાર્થીઓને આપની મદદની આવશ્યકતા તો નથી ને. તેમને વારંવાર રોકટેક ન કરો કે જેથી તે નિરુત્સાહી થઈ જાય.

વિદ્યાર્થીઓને આપેલ ઘરકામની તપાસ કરવી :- વિદ્યાર્થી વિભિન્ન ગતિએ કાર્ય કરશે એટલા માટે વર્ગખંડમાં એક સમયે આપેલું કાર્ય પુર્ણ નહિં થાય. વધુ સખ્યાવાળા વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓનું ઘરકામ તપાસવું એક પડકાર છે. ક્યારેક વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા એકબીજાના કાર્યની તપાસ કરીને પુર્ણ કરવામાં આવે છે. આ પરિસ્થિતિમાં યોગ્ય આયોજન આવશ્યક છે. ઘરકામ ધ્યાનપૂર્વક તપાસવું.

નોંધ

ઉપર્યુક્ત મુલ્યાંકન કરવું :- વિદ્યાર્થીઓને સોપેલ ગૃહકાર્ય અનુસાર મુલ્યાંકન કરવામાં આવે છે ઘરકામમાં થતી ભૂલોને સુધારવાનો આવકાશ મળે છે. પ્રગતિની મુલ્યાંકન માટે નીચેના પ્રશ્નોના જવાબો આપો.

E.૩. વ્યક્તિગત અભ્યાસ શા માટે મહત્વપુર્ણ ગણાય છે. પાંચ છ વાક્યાંમાં ઉત્તર આપો.

E.૪. નીચેનામાંથી કયું કથન વ્યક્તિગત અભિગમ માટે સત્ય છે.

(અ) વિદ્યાર્થી ઘરકામ પોતાની ગતિથી કરે છે.

(બ) વિદ્યાર્થી અધ્યાપકના નિર્દેશોનું ધ્યાનપુર્વક પાલન કરે છે.

(ક) વિદ્યાર્થી અન્ય લોકો સાથે વિચાર વિમર્શ કરે છે.

પ.૨.૩. સામુહિક શિક્ષણનું આયોજન

આપ જાણો છો કે વર્ગખંડની શૈક્ષણિક વ્યક્તિગત પ્રક્રિયામાં એક સૌથી મોટી ઉણપ હોય તો તેમાં વિદ્યાર્થી ચર્ચા નિચારણા નથી કરી શકતા. આ પ્રકારે સ્વતંત્ર ચર્ચા વિચારણાની મહત્તાને સતુલિત શિક્ષણ પ્રદાન કરવામાં માનનીય મનોવૈજ્ઞાનિક સંશોધન ૧૯૬૦ માં ભાર મૂકવામાં આવ્યાં. તેમનું માનવું હતું કે શૈક્ષણિક પ્રક્રિયા સ્વાભાવિક છે. વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપવાથી રાષ્ટ્રના શ્રેષ્ઠ નાગરીકોનું ઘડતર કરી શકાય છે. જે સામાજિક વાતાવરણમાં જ શક્ય છે. શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓને ૧૯૮૦ અને ૧૯૯૦ માં વધુ વેગ આપવામાં આવ્યાં. ચર્ચા વિચારણાની આ પ્રવૃત્તિ દરમ્યાન અર્થ અને સૂચનાઓનું આદાન પ્રદાન કરવામાં આવે છે. વિદ્યા વહેચવાથી સામાજિક વાતાવરણ સ્વસ્થ બને છે. પોતાના જ્ઞાનનું બીજા સાથે આદાન પ્રદાન કરી શકે છે. અને હળીમળીને કામ કરી શકે છે. સમસ્યાઓનો ઉકેલ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

સૌથી શ્રેષ્ઠ લાભ શૈક્ષણિક ઉદ્દેશોની પ્રાપ્તિ જેમ કે સેમસ્યા સમાધાન, નિર્ણય શિક્તિ, જટિલ કૌશલ્યનો વિકાસ વગેરે જેનાથી સર્જનાત્મક ચિંતન અને અન્ય વિભિન્ન ગતિવિધિ વિચારવાની ક્ષમતાનો વિકાસ થાય છે. જેના દ્વારા તમામા પ્રકારની પ્રભાવિત ઉદ્દેશ્યોની ઉપલબ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ પરિવર્તનશિલતાને કારણે સમૂહની ભાવનાનો વિકાસ થાય છે.

સામુહિક પ્રવૃત્તિના કેટલાક મહત્વપુર્ણ પાસાંઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- એકની અપેક્ષામાં વિદ્યાર્થીઓ વધુ સમય પ્રયાસ અને સંશાધન પ્રાપ્ત કરી શકે છે..
- વિસ્તૃત જ્ઞાન કૌશલ્ય અનુભવના વિચારોનું આદાન પ્રદાન થાય છે.
- ભૂલોને સરળતાથી જાણી સુધારી શકાય છે.
- સહકારની ભાવનાથી જવાબદારીની અનુભૂતિ થાય છે.
- સામુહિક ચર્ચાથી નીચેના વૈકલ્પિક વિચારોનું સર્જન થાય છે.

સામુહિક શૈક્ષણિક પ્રક્રિયામાં કેટલાક મુશ્કેલીઓ પણ સમાયેલી છે. આ યોજનાના નિર્માણમાં સાવધાન રહેવું આવશ્યક છે.

નોંધ

વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન

- બાળકો વચ્ચે સુમેળનો અભાવ.
- પ્રમાણસર કાર્યની વહેંચણી. કેટલાક વધુ પ્રવૃત્તિશીલ બને છે તો કેટલાક શાંત બેસી રહે છે.
- આંતરીક અને બાહ્ય દબાણ (ચર્ચાના સમયે)
- કાર્યમાં વ્યવસ્થિત આયોજનનો અનુભવ હોવો .
- પરિવર્તનશીલતા / અસ્પષ્ટતા / નિર્ણય શક્તિની ગતિનાં બદલાવ.
- પરિણામ પછી તરતજ મુલ્યાંકનમાં ક્યારેક ક્યારેક અપરિપક્વતા હોવી.

વર્ગખંડમાં સામૂહિક આયોજન કરતી વખતે એક શિક્ષક તરીકે માર્ગદર્શન બની સાધનો ઉપલબ્ધ કરાવવાં આવશ્યક છે. વિષયવસ્તુ કે સમસ્યા જેનું સમાધાન કરવું જોઈએ. એક અધ્યાપક તરીકે ત્રણ બાબતોનું ધ્યાન આપવું આવશ્યક છે.

૧. સમુહનું નિર્માણ

૨. સમુહમાં સુવિધા આપવી.

૩. સમુહમાં પરિણામનું તારણ કરવું.

વિદ્યાર્થીઓને મુખ્યત્વે ચાર પ્રકારે વર્ગીકરણ કરી શકાય છે - યોગ્યતાના આધારે, પસંદગીના આધારે, ઈચ્છાના આધારે અને સંયોગીક સમૂહ

- **યોગ્યતા આધારે સામૂહિકરણ :** (સમુહ વહેંચણી) યોગ્યતાના આધારે સામૂહિકરણમાં પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને વ્યક્તિહત રૂપે યોગ્યતા આધારે કામ સોંપી શકે છે. જેમ કે વિદ્યાર્થી ગણિત વિષયમાં નબળો અને અન્યમાં શ્રેષ્ઠ હોય તો તેમના વિવિધ સમૂહના જુથ બનાવવા યોગ્યતા ધરાવતાં વિદ્યાર્થીઓને પડકારરૂપ કાર્ય સોંપી શકાય છે. નબળા વિદ્યાર્થીઓને સામાન્ય કાર્ય સોંપવું. કાર્ય વિભાજનમાં તેમની સમજ, ગાણિતિક ખ્યાલો કૌશલ્ય આધારે કામ સોંપાય છે. વિદ્યાર્થીઓને સામૂહિક પ્રયાસો માટેનો અવસર પ્રદાન કરવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થી યોગ્યતા અનુસાર વિકાસ કરી શકે છે ઓછી બુધ્ધિમત્તાવાળા બાળકો પ્રત્યે વિશેષ ધ્યાન આપવું આવશ્યક છે. આ પ્રકારે સામૂહિકરણનું સંવર્ધન કે ઉપચારાત્મક ઉદ્દેશ્ય માટે પ્રયત્ન કરી શકાય છે. ક્યારેક સમુહીકરણ કે સંવર્ધન કમજોર વિદ્યાર્થીના મનોબળને નિરુત્સાહી કરે છે. જે સીધી રીતે તેના આત્મવિશ્વાસને પ્રભાવિત કરે છે.
- **પસંદગી અનુસાર વિદ્યાર્થીઓનું સામૂહીકરણ :-** વર્ગખંડ વિશે વિચારો જ્યાં શિક્ષક એક જ સમયે વિવિધ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ માટે યોજના બનાવે છે. પ્રવૃત્તિ વિવિધ પ્રકારની છે. ચિત્રકામ, માટીકામ અને ગ્લાસ પેઈન્ટિંગ શિક્ષક પોતાના વિદ્યાર્થીઓની રુચિ વિશે જાણે છે. અધ્યાપક વિદ્યાર્થીઓને તેમની રુચિથી વિભિન્ન સમુહોમાં બેસવા માટે કહે છે. આ પ્રકારે વિદ્યાર્થી પોતાના સમુહમાં વિભાજીત થઈ જાય છે. એક સમૂહ ચિત્રકામ કરવા લાગી જાય છે. બીજો ગૂંપ માટીકામ કરે છે. અને ત્રીજું ગૂંપ ગ્લાસ પેઈન્ટિંગ કરે છે. પ્રત્યેક સમૂહના વિદ્યાર્થી ઓતપ્રોત થઈને કામ કરે છે. રસ રુચિ અનુસાર બનેલું જુથ મદદરૂપ બને છે. અને ફાયદાકારક બનશેકે બધા સાથે મળીને કામ કરશે. એક બીજાથી શીખશે. કૌશલ્ય પ્રદર્શનનો

નોંધ

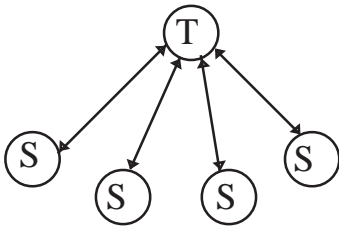
વિકાસ કરશે. એક ઉણપ રહ્યા શકે કે અભિવ્યક્તિ નહિવત હોવાથી ક્યારેક કારણોને ગોખી લે છે.

- **વિદ્યાર્થીની ઈચ્છાનુસાર સામૂહિકરણ :-** વિદ્યાર્થીઓને ઈચ્છાનુસાર સહયોગી બની કાર્ય કરવાની છુટ સમુહિકરણમાં આવી શકાય છે. આ પ્રકારના સમુહિકરણ માં વિદ્યાર્થીને એક સહયોગી અથવા અન્ય સહયોગી સમુહને પસંદ કરવાની છુટ મળી જાય છે. જેથી સાથે તે સ્વેચ્છાએ કામ કરવાનું પસંદ કરે છે. આ સમુહમાં વિદ્યાર્થી હળી મળીને વધુ પ્રભાવપુર્ણ કાર્ય કરી શકે છે કારણ કે તેણે પોતાના સાથીને પોતે જ પસંદ કર્યો છે.

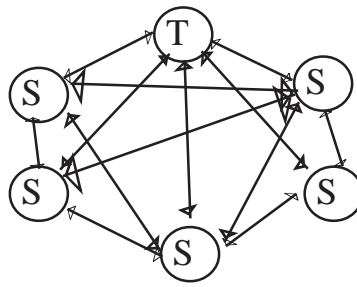
પસંદગીવી સ્વતંત્રતા આપવાથી આ પ્રકારના સમુહની મૂળભુત વિશેષતા એક યોગ્ય સમજ અને એક શ્રેષ્ઠ જુથ કાર્ય થાય છે. પસંદગીની સ્વતંત્રતા ને કારણે વિદ્યાર્થી નકામાં સમય વેડફતો નથી અને અન્ય કાર્યમાં વ્યસ્ત થઈ જાય છે. આપેલ મુખ્ય પ્રવૃત્તિ પરિણામ શુન્ય થઈ જાય છે.

- **સંયોગિક વિદ્યાર્થી સમુહ (વિષમ યોગ્યતા) :-** સંયોગિક વિદ્યાર્થી સમૂહ વિદ્યાર્થીઓને કેટલાક સ્તર જેમ કે સારુ નબળું અને અતિ નબળું સહાયતા કરે છે. સંયોગિક વિદ્યાર્થી સમૂહનું નિર્માણ લોટરીથી, શેલ નંબરથી અથવા અન્ય પ્રક્રિયાથી કરવામાં આવે છે. આ સમૂહનો લાભ એ છે કે વિદ્યાર્થી એકબીજાની ભૂલોને સુધારી શકે છે. ઉણપ એટલી જ છે કે હોશિયાર વિદ્યાર્થી નબળા વિદ્યાર્થીની પ્રગતિમાં દાખલ કરી શકે છે. શ્રેષ્ઠ બુધ્ધિવાળા વિદ્યાર્થી તીવ્ર ગતિથી શીખે છે. અને નબળા વિદ્યાર્થી પાછળ પડી રહે છે. સમુહમાં કાર્ય કરતાં વિદ્યાર્થીઓની સાથે સ્વતંત્રતરૂપે પરસ્પર પ્રવૃત્તિ કરવા માટે આપે વિદ્યાર્થીઓને પ્રભાવપુર્ણ ચર્ચા કરી સમજાવવું જોઈએ. આથી સમુહમાં ઉદ્દેશ્યપુર્ણ કામ કરવામાં સહાયતા નહિ મળે પરંતુ અન્ય ઉદ્દેશ્યો જેમ કે કાર્ય કરતી વખતે વિદ્યાર્થીઓના આત્મવિશ્વાસમાં વિકાસ, સામુહિક સમજમાં વિકાસની પુર્તી થશે.

આકૃતિ પ. ૧ અને પ. ૧ a માં વિવિધ પરિસ્થિતિ દર્શાવવામાં આવી છે. આકૃતિ પ. ૧ b માં આપ સમુહમાં સમુહના સદસ્યોની સાથે વાર્તાલાપ કરો છો. આ પરિસ્થિતિમાં આપ સમૂહના સદસ્યોની સાથે વાર્તાલાપ કરો છો. આ સ્થિતિમાં આપ સમૂહના અન્ય સદસ્યો સાથે સમાનરૂપે ભાગીદારી કરતાં, જ્યાં પ્રત્યેક શિક્ષક સહિત અન્ય સદસ્યો સાથે વાતચીત કરવાની સ્વતંત્રતા હોય છે. હવે પહેલી સ્થિતિમાં શિક્ષક, વાતચીતની સંપૂર્ણ પ્રક્રિયાને નિયંત્રિત કરે છે અને બીજી સ્થિતિમાં સંપૂર્ણ પ્રક્રિયાના સમુહને નિયંત્રણ કરે છે.

(અ) શિક્ષક નિયંત્રિત

(બ) સમુહ નિયંત્રિત

નોંધ

વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન

સામુહિક શૈક્ષણિક સ્થિતિના બે પ્રયાસો
(એલિંગટન એન્ટ અર્લ ૧૯૬૦)

અનુમાન કરો કે આપ આપના વર્ગખંડના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ જે વિશિષ્ટ સમસ્યાઓથી પીડિત છે. જેમ કે અંગ્રેજી શબ્દોનું ઉચ્ચારણને સમયસર કાર્ય આધારિત સમસ્યાનો હલ કરવો, અવલોકન કરીને સમજવું આ સ્થિતિમાં આપને સમૂહમાં પૂર્ણ નિયંત્રણ કરવાની આવશ્યકતા હોય છે. તેમની સમસ્યાઓ એક વિશે પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી પ્રત્યક્ષરૂપે વાતચીતના આવશ્યકતા હોય છે. અન્ય ઉદ્દેશો માટે અન્ય પ્રકારના સંપ્રેક્ષણનું સારું પાસું પ્રદાન કરે છે.

જ્યારે આપ પાઠ આયોજન તૈયાર કરો છો ત્યારે એક પુર્ણ સ્વરૂપે વિદ્યાર્થીઓની સાથે શિક્ષણની અપેક્ષા તેમને નાના અને સમુહકાર્ય માં ભાગ લેવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવા વધુ ઉત્સાહિત હશો. સમુહ નિર્માણમાં વધુ મહત્વપુર્ણ એ સુનિશ્ચિત કરવાનું છે કે સમુહમાં વિદ્યાર્થી સાથે કાર્ય કરવા યોગ્ય છે અને તેમની સાથે સૌથી વધુ વાતચીત થશે.

એક શિક્ષક તરીકે આપને આપના વિદ્યાર્થીઓને સમજાવવું આવશ્યક છે કે સમુહમાં પ્રભાવશાળી રીતે કઈ રીતે કાર્ય કરી શકાય. આપને આપના વિદ્યાર્થીઓ માટે એવી તકો ઉપલબ્ધ કરવી આવશ્યક છે કે કેવી રીતે અર્થપુર્ણ અને વિશેષ કાર્ય કરી શકાય. આ સંદર્ભે વિદ્યાર્થી આપને સહયોગાત્મક કૌશલ્યને વિકસાવી શકો છે અને વિકસિત કરી શકે છે.

ક્રિયાકલાપ-૩ એવા પાંચ વર્ગખંડોનું અવલોકન કરો જ્યાં સામુહિક કાર્ય થતું હોય ત્યાં વિદ્યાર્થી અને શિક્ષકો શું કરી રહ્યા છે. તેમની વિશેષતાઓની નોંધ કરો. શિક્ષકને પુછો કે તે પોતાના વર્ગમાં સામૂહિક કાર્ય કેમ કરી રહ્યા છે. જો આપ પ્રવૃત્તિ પુર્ણ કરી રહ્યા છો તો સામૂહિક સિદ્ધાંતોનું અવલોકન કરી તુલના કરો.

વર્ગખંડમાં સામૂહિક વ્યવસ્થાના નીચેના સિદ્ધાંતો પર વિચાર કરો.

- સમૂહનો આધાર ૪ થી ૬ વિદ્યાર્થીઓનો રાખો .
- જ્યાં સુધી કોઈ વિશેષ આવશ્યકતા ન હોય ત્યાં સુધી વિષમ યોગ્યતાવાળા વિદ્યાર્થીઓને પ્રાથમિકતા આપો. કારણ કે તેનાથી સામૂહિક પ્રવૃત્તિ વિસ્તરશે. સમુહમાં વિવિધતા હોવી આવશ્યક છે કે જેથી કોઈ વિદ્યાર્થી લઘુતાગ્રથીનો અનુભવ ન કરે તેની અપેક્ષા વર્ગખંડમાં તમામા વિદ્યાર્થીઓને પરસ્પર કામ કરવાનો અવસર મળે.
- સમૂહમાં એક નેતાની નિમણુક કરો અને કાર્ય અનુસાર તેને બદલતા રહો.
- કાર્ય વિદ્યાર્થીઓની માનસીક યોગ્યતા અનુકુળ હોવું આવશ્યક છે.

નોંધ

- સ્પષ્ટ સુચના અને સમય સુનિશ્ચિત કરો જેથી લચીલાપન આવે .
- સમૂહના પ્રત્યેક સદસ્યની વિશેષ જવાબદારી માટે સામૂહિક સફળતાને યોગદાન આપવું. તમામની સહભાગિતા સુનિશ્ચિત હશે.
- વાદવિવાદ માટે સમસ્યાનો હલ કરવામાં પરસ્પર સહાયતા કરો.
- સુઝાવ સાંભળો અને અનુસરો.

E.દ. સમૂહ કાર્યના કોઈપણ બે લાભનું વર્ધન કરો.

પ.૩ વર્ગખંડ પ્રવૃત્તિમાટે સમય અને સ્થાનનું આયોજન

સમય વ્યવસ્થા, પ્રભાવશાળી વર્ગવ્યવસ્થાનું એક મહત્વપુર્ણ અંગ છે. વર્ગખંડમાં જે પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે તેનું સંગઠન અને પ્રાથમિકતાની સૂચિ તૈયાર કરો અને તેનું અનુસરણ કરવું જ સમય વ્યવસ્થા છે.

સમય વ્યવસ્થા સિવાય વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉપલબ્ધ સ્થાનની ગુણવત્તા જાળવવી પણ મહત્વપુર્ણ છે. એક સુસંગઠિત અને સુસજ્જિત વર્ગખંડમાં વસ્તુઓ અગ્રામત્તા પ્રદાન કરે છે. આપણે શૈક્ષણિક પ્રક્રિયાની વિવિધ યુક્તિઓ અને વ્યવસ્થાને સમજવાની કોશિશ કરીશું.

પ.૩.૧. સમયનું આયોજન

કોઈપણ વિદ્યાલયના વર્ગખંડમાં મોટોભાગે પ્રવૃત્તિ થતી જ રહે છે. તેને પુનઃયાદ કરો. આપ આપના પાઠ પ્રશ્નો પૂછે છે અને તેમના દ્વારા આપેલ ઉત્તરોને સુધારે છે. અવધારણા અને પ્રક્રિયાનું પ્રદર્શન સહાયક શિક્ષણ સામગ્રી દ્વારા કરે છે. કાળા પાટીયા પર નોંધ કરે છે. અને આકૃત્તિઓ બનાવે છે. સમૂહમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિના પરિણામો સંચિત કરે છે. પાઠના સંપુર્ણ પ્રભાવનું મૂલ્યાંકન કરે છે. અને કાર્ય આપે છે. આપ આ તમામ ક્રિયાઓથી વધારે ૪૦ થી ૫૦ મિનિટ કરે છે. આ ફક્ત અનુદેશાત્મક પ્રવૃત્તિની સાવધાની પુર્વક યોજના બનાવી તેનો સદુપયોગ કરે છે. ઘણા અધ્યનો પરથી નીચેના બે પરિણામ મળી શકે છે.

૧. વિદ્યાર્થીઓની ઉપલબ્ધિતામાં વૃદ્ધિ થાય છે. જ્યારે પ્રવૃત્તિ સાથે પ્રયોગ કરવા, અવલોકન કરવું, અભ્યાસકાર્ય, વાદવિવાદ, સમસ્યાઓનું સમાધાન, અભ્યાસ કરવો યોગ્ય છે.
૨. તમામ વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક પ્રક્રિયામાં વ્યતિત કરે છે. જે તમામ વર્ગમાં અલગ-અલગ હોય છે.

શિક્ષકનો અધિકાર નિયમ ૨૦૦૮ અનુસાર ધોરણ કલાકો થી ૫ ના પ્રત્યેક શૈક્ષણિક સત્રમાં ૮૦૦ અનુદેશાત્મક કલાકો પ્રત્યેક વિદ્યાલયમાં નિર્ધારિત કરેલ છે.

એક વિષયને અધિક સમય આપીને આપ વિદ્યાર્થીઓના શૈક્ષણિક અવસરમાં વૃદ્ધિ કરી શકીએ છીએ. વર્ગખંડ પ્રક્રિયાનો સાર એ છે કે આપણે સમય બરબાદ ન કરીએ. પ્રવૃત્તિ સાથે વિદ્યાર્થીઓને

નોંધ

વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન

લેખન કાર્ય પણ કરાવવું અને ઘરકામ પણ આપવું, ચર્ચા, અભિવ્યક્તિ દ્વારા વિષયને વ્યાખ્યાયિત કરવો.

વાસ્તવમાં તમારા વર્ગખંડનું પુરો સમય શિક્ષણ કાર્ય વ્યસ્ત નથી હોતો કેટલોક સમય હાજરી લેવામાં વ્યસ્ત હોય છે અથવા એક પ્રવૃત્તિ બીજી પ્રવૃત્તિની વચ્ચે કેટલાંક સમય વ્યસ્ત હોય છે. તમારો કેટલાંક સમય વિદ્યાર્થીઓની કેટલીક આંતરીક બાબતોનું સમાધાન કરવામાં નીકળી જાય છે.

આપ આપના વર્ગખંડ વિશે વિચારો. વિદ્યાર્થીઓ અધ્યયન તૈયારીમાં કેટલો સમય વેચતિત કરે છે. શું તેને આપના તરફ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા રાહ જોવી પડે છે. સમયપુર્ણ થતાં પહેલાં તે વ્યયિત છે. ઘરકામ કાર્યને એકત્રિત કરવામાં તે કેટલો સમય પસાર કરે છે ?

આ સમયમાં વિદ્યાર્થીઓ પાસે અન્ય કોઈ પ્રવૃત્તિ ન હોવાથી તે વાતો કરે છે. રમતાં-રમતાં મનોરંજન શોધે છે. ધ્યાનમાં રાખો કે વિદ્યાર્થીઓ કીમતિ સમય ન વેડફે. વર્ગખંડની પ્રક્રિયામાં વિદ્યાર્થીઓ સચેત હોવા જોઈએ..

આ નીચેના મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં રાખી સમયની બચત કરી શકો છો.

- વર્ગખંડની પ્રવૃત્તિઓ માટે માટે સ્વયંને તૈયાર કરો. સુનિશ્ચિત કરો કે આપ પ્રવૃત્તિમાં આવતી પ્રક્રિયા વિશે જજાણો છે.
- તમામ સામગ્રી તૈયાર રાખો અને વિદ્યાર્થીઓને સ્મરણ કરાવો કે જ્યારે આપ એક પ્રવૃત્તિ કરો છો ત્યારે વિદ્યાર્થીઓ પાસે શી અપેક્ષા રાખો છો.
- શાબ્દિક નિર્દેશન સમયે શુદ્ધ ઉચ્ચાર આવશ્યક છે.
- વર્ગખંડને વ્યવસ્થિત રાખો અને નવી પ્રક્રિયા શરૂ કરતાં પહેલાં વિદ્યાર્થીઓને શિસ્તબધ્ય ● વિદ્યાર્થીઓ પ્રવૃત્તિ પુર્ણ થતાં પહેલો જાણ હોવી આવશ્યક છે કે તેમણે લેબલ સાથે જે તે પ્રવૃત્તિને કયા સ્થાને મૂકવાની છે.
- જો શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિ વાંચવાની, કોયડા, ઉકેલની કે પ્રયોગાત્મક કાર્ય કરવાની હોય, અશૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિ જેમ કે મધ્યાહન ભોજન અવકાશ, રમત, અભ્યાસમાં પરિવર્તનની હોય તો વિદ્યાર્થીઓને સંપુર્ણ સૂચનાઓથી વાકેફ કરવા.
- વર્ગખંડમાં શોરબકોર ન થાય તે માટે પુનઃ સુવ્યવસ્થિત બેસાડાવવા આવશ્યક છે.
- નવી પ્રવૃત્તિ શરૂ કરતાં પહેલાં બાળકોને એક લેખિત પ્રવૃત્તિ આપો. કાળા પાટીયા પરના લખાણ માટેની કસરત આપો. જેથી આપને પણ પ્રવૃત્તિની સામગ્રી સુવ્યવસ્થિત કરવાનો સમય મળી જશે.

નોંધ

ક્રિયાકલાપ - ૪

આપના સહપાઠીના વર્ગની શિક્ષણ પ્રક્રિયાનું પુરા એક પિરિયડ (૪૦-૪૫ મીનીટ) સુધી અવલોકન કરો. જ્યારે વર્ગખંડમાં પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે ત્યારે આ નીચે કોઠામાં વિગત ભરો.

શિક્ષકનું નામતારીખ :-.....

વિદ્યાલય :-.....અવલોકનકાર :-.....

વર્ગખંડ પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવાનો તથા પૂર્ણ થવાનો સમય.....

વિદ્યાર્થી સંખ્યા :-ગૃહકાર્ય ભેગુ કરવું :-.....

સમુહનું નિર્માણ :-.....પ્રવૃત્તિની વ્યાખ્યા :-.....

શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી વિતરણ.....

સામુહિક પ્રવૃત્તિ :-.....વિદ્યાર્થીઓમાં શિસ્ત :-.....

લેખન કાર્ય સુધાર:-.....

એક પ્રવૃત્તિથી બીજી પ્રવૃત્તિ તરફ જવું :-.....

અન્ય કાર્ય :-.....

અન્ય પ્રવૃત્તિ :-.....

૫.૩.૨ વર્ગખંડની વ્યવસ્થા

સુગઠિત અને સુસજ્જિત વર્ગખંડ વિદ્યાર્થીઓને પિરોત્સાહીત કરે છે. તેનાથી સંદેશ મળે છે કે આપ આપનાં બાળકોનો વિચાર કરો છો. વર્ગખંડને સકારાત્મક બનાવો. તમામ સામગ્રી યોગ્ય સ્થાને મૂકાય તે પણ આવશ્યક છે. એક શ્રેષ્ઠ અધ્યાપક વર્ગખંડને સુવ્યવસ્થિત રાખે છે અને ચર્ચા કરે છે. જેથી સુઆયોજન થઈ શકે.

- વર્ગખંડના ફર્નિચર વિશે પણ દિશા નિદર્શન કરેલ છે.

મોટેભાગે પ્રાથમિક વિદ્યાલયોમાં આપણાં વર્ગખંડોમાં બાળકો નીચે બેસે છે. ક્યાંક-ક્યાંક ડેસ્ક પર બેસે છે. અર્ધ વર્તુળાકાર, રેખાંકિત, ચોરસમાં પણ બેસી શકાય. જેની ચર્ચા ભાગ ૫.૪.૩ માં કરવામાં આવશે. વર્ગખંડમાં ફર્નિચરની વ્યવસ્થા અને બેસવાની વ્યવસ્થામાં પ્રત્યેક બાળકને જોઈ શકાય છે. તે પેરમાણે હોવું આવશ્યક છે. વર્ગખંડમાં બારી બારણાં, કબાટો પુરતાં પ્રમાણમાં હોવાં જોઈએ. અગાઉના એકમમાં આપ શીખશો કે કેવી રીતે શૈક્ષણિક સામગ્રીને સુવ્યવસ્થિત રાખી શકાય.

નોંધ

વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન

ક્રિયાકલાપ- ૫

આપના વિદ્યાલયના વિભિન્ન વર્ગો (વર્ગ ૧ થી ૫) નું અવલોકન કરો. વિદ્યાર્થીએ દિવાલોનો કેવો ઉપયોગ કર્યો છે. દિવાલો પર કેવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ કરી છે. શું તે વર્ગખંડને અનુરૂપ છે? અવલોકન કરો.

.....

.....

.....

.....

જ્યારે આપ આપના વર્ગખંડમાં દુવાલોની સ્થાને તથા સમાચાર બોર્ડ વિશે વિચારો છો ત્યારે નીચેના મુદ્દાઓ પર ધ્યાનમાં આપો.

- જો આપ વિદ્યાર્થીના ઘર કામ માટે ચાર્ટસ, પ્રોજેક્ટ કાર્યનો ઉપયોગ કરવા માંગતા હોય તો કોઈ વિશાળ સ્થાનનો ઉપયોગ કરો. જેથી તમામ વિદ્યાર્થી જોઈ શકે.
- વર્ગના ગ્રેડ અનુસાર દિવાલ પર પ્રવૃત્તિ ગોઠવી શકાય છે. જેથી વિદ્યાર્થી વ્યક્તિગત રૂપે અથવા સામૂહિક રૂપે પ્રવૃત્તિ શીખી શકાય છે.
- સારા વિદ્યાર્થીઓની પ્રવૃત્તિને કેટલાક ઉદાહરણો દ્વારા નિર્ધારિત કરો.
- કેટલીક જગ્યા દિવાલો પર ખુલ્લી છોડી દો જેથી વિદ્યાર્થી વ્યક્તિગત રસ રુચી પ્રમાણેનું સાહિત્ય ચોટાડી શકે.
- દીવાલની જગ્યા અથવા સમાચાર બોર્ડ ના સ્થાને કેટલીક જગ્યા એવી રાખો જેના પર તમે તથા તમારા વિદ્યાર્થી વસ્તુ અથવા સામગ્રી પોતાની રૂચિના આધારે રાખી શકે.

આ સિવાય કેટલીક મૂળભૂત આવશ્યકતાઓ જેવી કે ફર્નિચરની વ્યવસ્થા, દિવાલનું સ્થાન તથા સમાચાર બોર્ડ વગેરે આપના વર્ગખંડન શ્રેષ્ઠ બનાવે છે. વર્ગખંડની હસ્તાક્ષરબોર્ડ, રંગીન ચાર્ટ, શબ્દસુચિ, ગીત, જોડકણા, દૈનિક નોંધ વગેરે પ્રવૃત્તિ કરી શકાય. કોઈ શુભ સંદેશ પણ બોર્ડ પર લગાડી શકાય. એક વિશેષ પુસ્તકો સેફની વ્યવસ્થા કરો. જેમાં વિવિધ વાર્તાઓનાં પુસ્તકો, ગ્રંથો, સંદર્ભ પુસ્તકો મૂકી શકાય. વિભિન્ન પ્રવૃત્તિઓ વિદ્યાર્થી સંબંધિત થઈ શકે છે સમુહમાં ચર્ચા કરી વિદ્યાર્થીઓ શીખી શકશે.

શિક્ષણ સામગ્રી :- કેવી રીતે ફર્નિચરનો ઉપયોગ, દિવાલોનો ઉપયોગ થઈ શકે તે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા શીખવી શકાય. આ પ્રકારે સાવધાની પૂર્વક શિક્ષણ સામગ્રીને યોગ્ય સ્થાને યોગ્ય ઉદ્દેશ્યપુર્તિ અનુસાર મૂકવું આવશ્યક છે. નીચેના મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં રાખી શિક્ષણ સામગ્રીને વ્યવસ્થિત રીતે મૂકવી જોઈએ. એવી સામગ્રીનો સંગ્રહ કરો (જેમાં પુસ્તક, પેપર, પેન્સિલ, રબર, કલર, પ્રયોગશાળાના સાધનો) એવા સ્થાને રાખીએ જે વિદ્યાર્થી આસાનીથી પ્રાપ્ત કરી શકે.

નોંધ

- જે સામગ્રીઓનો ઉપયોગ ફક્ત અધ્યાપકોને કરવાનો છે તે વિદ્યાર્થીઓથી દુર રાખો.
- સામગ્રીઓને ટેબલ કે કબાટોમાં ફેલાયેલ ન રાખો અને બોક્સને વ્યવસ્થિત રૂપે રાખો.

વર્ગખંડમાં એવું સ્થાન નિશ્ચિત કરો કે જ્યાં લેબલ લગાડો અને જ્યાં વિદ્યાર્થી પોતાના અભ્યાસ પુસ્તિકાનું કાર્ય પૂર્ણ કરી પરત રાખે. વિભિન્ન બોક્સ , ટ્રેનો ઉપયોગ સરળતાથી કરો.

વર્ગખંડમાં શૈક્ષણિક સામગ્રી તેનું નિર્માણ ઉપયોગ અને એકત્રિકરણ તથા દેખભાળના સંદર્ભમાં વિસ્તૃત રૂપે એકમ ૬ માં ચર્ચા થઈ ગયેલ છે.

૫.૩.૩ પ્રવૃત્તિ આધારીત વર્ગખંડમાં બેઠક વ્યવસ્થા

બ્લોક ૧ ના એકમ ૪ માં આપે વિભિન્ન પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ વિશે પરિચય કેળવ્યો છે. જેનો ઉપયોગ આપ આપના વિદ્યાર્થીઓ સાથે અલગ-અલગ પ્રવૃત્તિ દરમ્યાન કરી શકો છો. વિદ્યાર્થીઓને એક જ સ્થિતિમાં બેસવાની જરૂર નથી. તેઓ ચર્ચામાં પણ ભાગ લઈ શકે છે.

નીચેની બે સ્થિતિઓને ધ્યાનમાં વાંચો.

પરિસ્થિતિ- ૨ :- શ્રી રમેશ વર્ગ ૩ ના વિદ્યાર્થીઓને ભણાવે છે. એક દિવસ વિદ્યાર્થીઓને એક વાર્તા સાંભળતી વખતે તેમણે વાર્તા સંબંધિત કેટલાક ચિત્રો બતાવ્યા અને વિદ્યાર્થી અધ્યાપકને જોઈ શકતા ન હતા અને તેઓ બે ધ્યાન બની ગયા. વાર્તા સાંભળવા બાદ અધ્યાપકે પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને પ્રશ્નો પુછવા અને વાર્તાનો ક્રમ લખવા કહ્યું.

પરિસ્થિતિ :- ૩ શ્રી હરિશ પ્રાથમિક વિદ્યાલયના એક અધ્યાપક છે. એક દિવસ તે વર્ગ ૩ ના વિદ્યાર્થીઓને વાર્તા સંભળાવતાં હતા. તેમણે યુ આકારમાં વિદ્યાર્થીઓને બેસડ્યા જેથી પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી જોઈ શકે. વાર્તા સાંભળતાં તે ચિત્રો જોઈ રહ્યા હતા અને વિદ્યાર્થીઓને પ્રશ્નો પૂછતાં હતા. વિદ્યાર્થીઓને વિચાર પ્રેરક પ્રશ્નો પણ પૂછ્યા હતા. વિદ્યાર્થીઓ જવાબ પણ આપી શક્યા.

આપ વિચારી શકો છો કે કઈ સ્થિતિ વાર્તા સંભળાવવામાં માટે યોગ્ય છે અને શા માટે ?

વિદ્યાર્થીઓને બેસવાની વ્યવસ્થા પ્રવૃત્તિ અનુસાર અલગ-અલગ હોઈ શકે ક્યારેક આપ પ્રવૃત્તિ પૂર્ણ કરી વર્ગ માટે ક્યારેક નાના સમૂહ માટે તથા ક્યારેક વ્યક્તિગત વિદ્યાર્થી માટે આયોજીત હોઈ શકે. આપ વિભિન્ન અવધારણા શીખવવા માટે વિભિન્ન પ્રવૃત્તિનું આયોજન કરવું .પ્રવૃત્તિ દરમ્યાન યુ આકારમાં બેસવાની વ્યવસ્થા કરવી પડે છે. અથવા અર્ધ ગોળાકારમાં પણ બેસાડી શકાય છે.

- **આવો વિભિન્ન પ્રકારની બેસવાની વ્યવસ્થા વિશે વિચારીએ.**

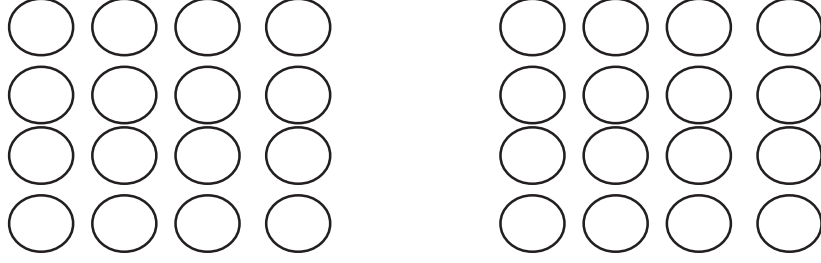
આપ એક પરંપરાગત વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓની બેઠક વ્યવસ્થાથી પરિચિત છો જેમાં વિદ્યાર્થી હારબંધ બેઠેલા છે અને અધ્યાપક તે તમામને આકૃતિ ૫.૨ માં દર્શાવેલા છે.

નોંધ

વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન

શિક્ષક

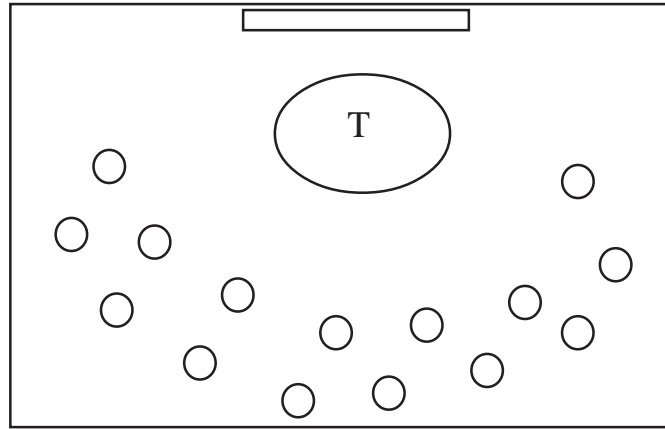
આકૃતિ ૫.૨ સંપૂર્ણ વર્ગખંડ અધ્યયનની બેઠક વ્યવસ્થા.

આ પ્રકારે બેસવાની વ્યવસ્થામાં શિક્ષક પ્રથમ હરોળમાં બેઠેલા વિદ્યાર્થીઓને જુએ છે અને વધુ ધ્યાન આપે છે. આ પ્રકારે બેસવાની વ્યવસ્થામાં સામુહિક પ્રવૃત્તિ સંભવિત નથી જેથી વર્ગખંડમાં જ્યાં શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી કેટલાક પ્રકારના શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિમાં સામેલ થાય છે. જ્યાં બેસવાની વ્યવસ્થા અનુચિત છે. બેસવાની વર્ગખંડ અનુરૂપ પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન થવું.

● અધ્યાપકના નિર્દેશન માટે બેસવાની વ્યવસ્થા

માનો કે આપ વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓને વાર્તા સંભાળાવો છે તથા વાર્તાને જીવંત બનાવવા માટે વિભિન્ન સંકેતો અને મુદ્દાઓનો સહારો લે છે અને તે પ્રકારે આપ વિદ્યાર્થીઓમાં જીજ્ઞાસા અને રુચિ ઉત્પન્ન કરે છે. તમામા વિદ્યાર્થીઓ નજીક આવવાનો પ્રયાસ કરે છે કારણ કે આપને સારી રીતે જોઈ શકે અને આપની ચો તરફ બેસી શકે.

અર્થાત જ્યારે આપ વાર્તા કવિતા કે કોઈ ગણિતિક સમસ્યાઓનું સમાધાન બ્લેક બોર્ડ પર કરતાં હો, પ્રાયોગિક કાર્ય કરતી વખતે તથા વિદ્યાર્થીઓ સાથે ચર્ચા કરતી વખતે આપ તેમને અર્ધવતુળાકારમાં બેસાડો. જેમ કે આકૃતિ ૫.૩ માં દર્શાવ્યા અનુસાર છે. આ પ્રકારે વ્યવસ્થામાં આપ પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને જોઈ શકે છે. વિદ્યાર્થી આપને સ્પષ્ટ રીતે સાંભળી શકે છે. બ્લેક બોર્ડ પરની નોંધ પણ વાંચી શકે છે. અને સામગ્રીનું પ્રદર્શન પણ કરી શકે છે.

આકૃતિ ૫.૩ અધ્યાપક નિર્દેશન દરમિયાન બેઠક વ્યવસ્થા

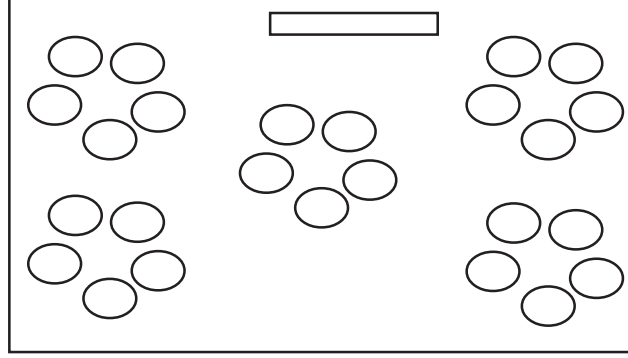

નોંધ

સામુહિક પ્રવૃત્તિ દરમ્યાન બેલવાની વ્યવસ્થા

નીચેની સ્થિતિ પર ધ્યાન આપો.

પરિસ્થિતિ- ૪ એક દિવસ શિક્ષિકા ઉત્તરાએ ધોરણ ૫ ના વિદ્યાર્થીઓને પાંચ નાના સમુહમાં એક હાથી , એક વાંદરો અને એક કેરીનું ચિત્ર આપ્યું . તેમણે કહ્યું કે ચિત્રો આધારીત એક વાર્તા લખો. તેમણે સંબોધ્યું કે પ્રત્યેક સમુહ અન્ય સમુહથી સ્વતંત્ર થઈને વાર્તા લખી . તે કયા પ્રકારે પ્રવૃત્તિશીલ બનાવશે. તેમણે વર્ગખંડના સમુહમાં આકૃતિ ૫.૪ માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે બેઠક વ્યવસ્થા કરો. આ પ્રકારની વ્યવસ્થા આધારે પ્રત્યેક સમુહ અન્ય સમૂહ કરતાં અલગ વાર્તા લખે છે.

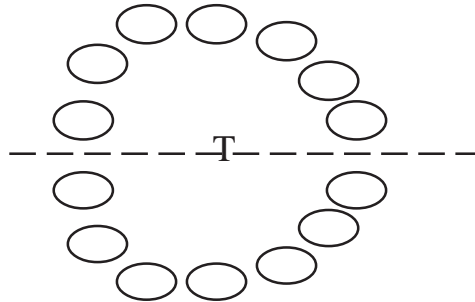

આકૃતિ ૫.૪ સામુહિક પ્રવૃત્તિ માટે બેસવાની વ્યવસ્થા

૪ થી ૬ વિદ્યાર્થીઓને નાના સમુહમાં ગોળાકાર સ્થિતિમાં વર્ગખંડના વિવિધ ભાગોમાં બેસાડો તથા સમુહમાં સમસ્યાના ઉકેલ માટે ચર્ચા કરવા કહો. અધ્યાપક પ્રત્યેક સમૂહની પ્રવૃત્તિ પર ધ્યાન રાખશે અને ચર્ચામાં પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીની ભાગીદારીનું પણ નિરીક્ષણ કરશે. સામુહિક પ્રવૃત્તિ માટે આ પ્રકારની બેઠક વ્યવસ્થા, હરોળમાં કે અર્ધવૃતાળાકાર સ્થિતિમાં બેસાડવા કરતાં શ્રેષ્ઠ છે.

સામુહિક સ્પર્ધામાં બેસવાની વ્યવસ્થા

ક્યારેક ક્યારેક આપ એવી પ્રવૃત્તિ કરો છો કે જેમાં સમૂહમાં પરસ્પર સ્પર્ધાની પણ આવશ્યકતા હોય છે. આવી સ્થિતિમાં બેસે છે તથા તેની સમક્ષ અન્ય સમૂહ પણ અર્ધગોળાકાર સ્થિતિમાં બેસે છે. (આકૃતિ ૫.૫) અર્ધગોળાકારમાં બેસતા પ્રત્યેક પ્રતિસ્પર્ધી અંદરો અંદર ચર્ચા કરી શકે છે. આપ એક સંચાલન કર્તા અથવા નિર્ણાયકની ભૂમિકા ભજવી શકો છો. તથા આકૃતિ ૫.૫ માં દર્શાવ્યા અનુસાર આપે મધ્યભાગમાંથી પસંદ કરી શકો છો. એક સમૂહથી પૂછાયેલ પ્રશ્નના ઉત્તર બીજો સમૂહ આપે છે.

આકૃતિ ૫.૫ સામુહિક સ્પર્ધા માટે બેસવાની વ્યવસ્થા.

નોંધ

વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન

એક શિક્ષક તરીકે આપને ખબર હોવી જોઈએ કે કઈ બેઠક વ્યવસ્થા સૌથી વધુ લાભદાયી બનશે. એક બાળકના પ્રભાવશાળી વ્યવહાર માટે બેસવાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ નહિ.

E.૭ વર્ગખંડમાં વિભિન્ન પ્રકારની બેઠક વ્યવસ્થા કરવી આવશ્યક છે.. આપના ઉત્તર માટેના ત્રણ કારણો કહો.

૫.૪ પ્રેરણા અને શિસ્ત માટે આયોજન

શિક્ષક તરીકે આપે અનુભવ કર્યો હશે કે કેટલાક વિદ્યાર્થી વધુ ધ્યાનશીલ, સ્પર્ધકો વિભિન્ન પ્રકારના પ્રશ્નો પૂછે છે તથા આપેલા કાર્યો પણ કરતી વખતે સમય પર પ્રસ્તુતિ કરે છે. જ્યારે કેટલાક વિદ્યાર્થી નિ:રસ, અનિરુચિવાળા અને યોગ્ય પ્રદર્શન કરતાં નથી. આ બંને સમૂહમાં આધારભુત શિસ્ત પ્રેરણાસ્ત્રોતને વધારે છે.

આવો આ પ્રકરણમાં આપણે આવી નીતિઓ વિશે ચર્ચા કરીએ. જેનાથી વિદ્યાર્થી શિસ્ત બધી બની શકે છે.

૫.૪.૧ વિદ્યાર્થીને પ્રેરીત કરવા માટેની વ્યવસ્થા

એક અધ્યાપક તરીકે આપે અવલોકન કર્યું અને વિભિન્ન પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ વિદ્યાર્થીઓમાં રસ-રુચિ પ્રેરિત કરશે. વિદ્યાર્થીની રુચિ એક શક્તિશાળી પ્રેરક છે આવા વિદ્યાર્થી જે પોતાના કાર્યમાં રુચિ લે છે અને આનંદ પણ કરે છે. દીર્ઘકાળ સુધી કાર્ય કરતાં કરતાં વધુ શીખે છે. જ્યારે વિદ્યાર્થી શૈક્ષણિક પ્રક્રિયામાં રુચિપુર્ણ સંલગ્ન થાય છે ત્યારે તે માનસિકતા સાથે સંબંધ રાખે છે. વર્ગખંડની આ પ્રક્રિયાને સમજવી આવશ્યક છે.

પ્રેરણા એક આંતરિક વ્યવસ્થા છે જે વ્યવહારને પ્રગટ કરે છે. દિશાનિર્દેશ કરે છે. અને વ્યવસ્થિતિ રાખે છે. પ્રેરણા બે પ્રકારની હોય છે. જેની ચર્ચા એકમ ૧ માં આપણે કરી ચૂક્યા છીએ. આંતરીક અને બાહ્ય પ્રેરણા જે રુચિ અને જીજ્ઞાસા જેવા કારણોથી ઉત્પન્ન થાય છે. આંતરિક પ્રેરણા એક સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિ છે જે વ્યક્તિગત રુચિના કાર્યો કરવામાં અને ક્ષમતાઓનો ઉપયોગ કરવામાં ઉત્પન્ન થતાં પડકારોનો સામનો કરાવી જીત તરફ પ્રેરે છે. જ્યારે આપ આંતરિક રૂપે પ્રેરીત હો છો ત્યારે કોઈ લાભ કે સમજની આવશ્યકતા હોતી નથી કારણ કે ક્રિયાકલાપ જ જીત હોય છે જે ખુબજ અનુભુત્ કરાવે છે. આંતરીક પ્રેરણા સફળતાની અનુભુતિ તથા કાર્ય કરવા માટે આનંદ દાયક હોય છે. આપ કાર્ય પુર્ણ કરવામાં સહાયતા લો છો અને ક્યારેક આપ અન્યને સહાય કરો છો. જેનો આનંદ પારિષોત્તિક મળવા બરાબર છે. આપ બાહ્ય પ્રેરણાનો અનુભવ કરો છો. જ્યારે આપ પ્રવૃત્તિમાં રુચિ નથી રાખતા અને ફક્ત એજ ધ્યાનમાં રાખો છો કે મને શો લાભ મળશે. બાહ્ય પ્રેરણા સ્પર્ધા તરફ છે. અંતે નિરાશા પ્રાપ્ત થાય છે અને સમાપ્તિ થઈ જાય છે. આવો વિદ્યાર્થીઓની પ્રેરણાને વધારવા માટેની યુક્તિ પર વિચાર કરીએ.

- **મજબુત પક્ષોના નિર્માણને પ્રાથમિકતા :-** વિદ્યાર્થીઓને સફળતા પ્રાપ્ત કરવા માટે તેની ક્ષમતા અને પ્રતિભાનો ઉપયોગ કરવાનો અવસર ઉપલબ્ધ વિકાસની તક મળે છે. જ્યારે વિદ્યાર્થી નિર્બળ પક્ષ પર ધ્યાન આપે છે ત્યારે તે વધારે પડતો સમય અસફળ થવાના માર્ગ પર જ કાર્ય કરે છે. આત્મ સમ્માનની પ્રેરણા ઓછી થઈ જાય છે.

નોંધ

- **વિકલ્પ આપો :-** વિદ્યાર્થીઓ પોતાનો નિર્ણય સ્વયં લે તે માટે પ્રોત્સાહિત કરો. વિદ્યાર્થીઓની રુચિ અને પ્રતિભાને ઓળખી તેનો યોગ્ય સમયનો ઉપયોગ કરે તે માટે પ્રેરીત કરો. વિભિન્ન કાર્યને શખવાડો. જેથી તે વિકલ્પ પસંદ કરવાની રુચિ પેદા થશે અને પડકારરૂપ કાર્ય કરી શકશે.
- **સુરક્ષિત વાતાવરણ ઉપલબ્ધ કરો :-** અસફળતાનો કેવી રીતે સ્વીકાર કરવો એ પ્રેરણા અને સફળતાપુર્વક વિકાસ આવશ્યક છે. વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિશીલ બને તેવા વાતાવરણનું નિર્માણ કરવું આવશ્યક છે. વિદ્યાર્થીઓએ હંમેશા પોતાની ભૂલોમાંથી શીખ લેવી જોઈએ તેમણે એવું માનવું જોઈએ કે તેઓ પોતાની ભૂલોમાંથી શીખી સકે છે.
- **રચનાત્મક વાતાવરણ ઉપલબ્ધ કરો :-** વિદ્યાર્થીઓને તેની સર્જનાત્મક ક્ષમતા વિકાસ કરવાનો અવસર આપો. રચનાત્મક કાર્ય કરી તેને પ્રેરીત બની પ્રદર્શિત કરે.
- **સ્વ મુલ્યાંકન માટે પ્રોત્સાહિત કરો :-** વિદ્યાર્થીઓને સ્વ મુલ્યાંકન માટે સુઅવસર આપો. વધુ પ્રેરણાદાયી બનતાં વિદ્યાર્થી પ્રગતિશીલ બનશે.
- **પુરસ્કૃત કરો :-** પુરસ્કાર એક મુખ્ય પ્રભાવકારી પ્રેરણા દાયક છે. ઈચ્છિત વ્યવહાર માટે વિદ્યાર્થીની પ્રસંશા થવી જ જોઈએ. વિદ્યાર્થીઓની એકબીજા સાથે તુલના ન કરો.
- **વિદ્યાર્થીઓની ભાગીદારી :-** વિદ્યાર્થીઓને સમૂહમાં પ્રવૃત્તિ માટે પ્રેરીત કરો અને પ્રેરણા આપતા રહો. આ તેમની પ્રેરણાના સ્તરને વધારવાનો એક અત્યંત પ્રભાવશાળી પ્રયત્ન છે.

E.૮ વિદ્યાર્થીઓને પ્રેરીત કરવા માટે નીચેનામાંથી એક યુક્તિ નથી.

૧. તમામ પ્રવૃત્તિઓમાં વિદ્યાર્થીઓને સામેલ કરવા.
૨. વિદ્યાર્થીઓની યોગ્યતાને ઓળખો.
૩. અન્ય વિદ્યાર્થીઓની સામે તેની ભૂલોને શોધવી.

આપના જબાવ માટે યોગ્ય કારણો આપો.

૫.૪.૨ વર્ગખંડમાં શિસ્તબધ્ધ આયોજન

વિસ્તૃતરૂપે શિસ્ત નો સંકેત સ્વયંશિસ્તની પ્રક્રિયા છે. જેના દ્વારા એક વિદ્યાર્થી પોતાનો વ્યવહાર ઉદ્દેશ્ય પ્રાપ્તિ માટે નિયંત્રિત કરે છે. અમન્ય આવશ્યકતા અનુસાર તેને નિયંત્રિત કરે છે અને સમયાનુસાર પાલન કરે છે.

વિદ્યાલયના સંદર્ભમાં શિસ્ત વર્ગખંડ વ્યવસ્થાથી સંબંધ રાખે છે. જેની જબાબદારી નો અહેસાસ અન્ય પ્રત્યે સંવેદન અને આત્મસન્માન પર આધારીત છે. એક વિદ્યાર્થી પોતાના વ્યવહાર પ્રત્યે જબાબદારીની ભાવના ઉત્પન્ન કરવા માટે સૌથી પહેલાં પોતિકાપણની ભાવનાનો વિકાસ કરવો ત્યારે જ વિદ્યાર્થીમાં પોતાની પ્રવૃત્તિની ભાવના જાગશે. અર્થાત વર્ગખંડની શિસ્તની શરૂઆત વિદ્યાર્થીને સકારાત્મક સંબંધ સાથે જોડાશે. જેમાં પરસ્પર સન્માન અને જબાબદારીની ભાવનાની અનુભૂતિ થશે.

નોંધ

વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન

સાધારણ રીતે શિસ્ત સંબંધિત કેટલીક સમસ્યાઓ વર્ગખંડ વ્યવસ્થામાં નડતરરૂપ છે જે નીચે પ્રમાણે છે.

- **વર્ગખંડમાં મોડા આવવું :-** ક્યારેક ક્યારેક વિદ્યાર્થી શાળામાં મોડા આવે છે. શિક્ષકે ભણાવવાનું શરૂ કર્યું હોય ત્યારે મોડા આવવાના કારણે તે સમજી શકતા નથી. જો વિદ્યાર્થી પોતાના મિત્રો સાથે મોડા આવે તો તેનું કારણ શોધવું અને ચર્ચા કરવી. મોડા આવવાને કારણે અન્ય વિદ્યાર્થીઓ ધ્યાનભંગ થાય છે.
- **વર્ગમાંથી ભાગી જવું :-** ગ્રામ્યવિસ્તારોમાં મોટા ભાગની સંખ્યા શાળામાં ગેરહાજર રહે છે. જેથી તે સળંગ અભ્યાસક્રમને સમજી શકતા નથી કેટલાક વિદ્યાર્થી શાળા છોડીને ભાગી જાય છે.
- **ભૂમો પાડવી :-** જ્યારે વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષક ભણાવતા હોય ત્યારે અસક્ષમ વિદ્યાર્થીઓ દખલ કરે છે પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેતા નથી. અંદરોઅંદર વાતચિત કરે છે. જેને કારણે અશિસ્તના પ્રશ્નો ઉભા થાય છે.
- **મજાક કરવી :-** પોતાની અસફળતાને નિયંત્રિત ન કરતાં કેટલાંક વિદ્યાર્થી અન્યની નકલ કરે છે મજાક કરે અંદરોઅંદર ઝગડા કરે છે રડે છે અને વર્ગખંડમાં દખલ પહોચાડે છે.
- **આક્રમક હોવું :-** ઉત્તેજિત બનવું, ધક્કા મારવા , ધમકી આપવી, લડાઈ-ઝગડા કરવા, આવો વ્યવહાર પ્રવૃત્તિમાં દખલરૂપ છે.
- **આજ્ઞાનું પાલન ન કરવું :-** કેટલાક વાર વિદ્યાર્થી જાણી જોઈને શિક્ષકના નિર્દેશનોનું પાલન કરતા નથી. વિદ્યાર્થી દ્વારા આજ્ઞાનું પાલન ન થતાં વર્ગખંડમાં અશિસ્ત ઉભી થાય છે.
- **અવજ્ઞા :** કેટલાક સ્થિતિમાં વિદ્યાર્થી અધ્યાપકના અધિકાર અથવા ક્ષમતાને પ્રત્યક્ષરૂપે પડકાર આપે છે જે શિસ્તના નિયમોની અવગણના કરે છે.
- **અવ્યવહાર :-** કેટલાંક કાર્યોમાં ધ્યાન ન આપે અને ઉધ્ધત વ્યવહાર કરે છે.
- **છલકપટ કરવું :-** જ્યારે વિદ્યાર્થી સમયસર કાર્ય નથી કરતાં ત્યારે તે તેની ક્ષમતા બહાર જઈ શિક્ષકને નીચો બતાવવા માટે ભાગના વિદ્યાર્થી છલકપટનો સહારો લે છે.

વિદ્યાર્થીઓમાં અશિસ્તના કેટલાંય કારણો છે. પ્રત્યેક અશસ્ત સમસ્યાનું કારણ શોધવું કઠિન છે. વર્ગખંડમાં શિસ્તમોટેભાગે વાતાવરણ સંબંધિત હોય છે. વર્ગખંડમાં સુવિધાજનક ભૌતિક સ્થિતિ જેમ કે શુદ્ધ હવાની અવરજવર ન હોય , પુરતો પ્રકાશ ન હોય, ગરમી હોય, જે વિદ્યાર્થીઓને અસ્થિરતા પ્રેરીત કરે છે. વર્ગખંડની વધુ પડતી સંખ્યાપણ નડતર રૂપ છે. એવું પણ જોવામાં આવે છે કે જે વર્ગખંડમાં નબળા બાળકોની સંખ્યા વધુ હોય છે અથવા ભણાવવાની પ્રક્રિયા ધીની હોય છે તે વર્ગખંડમાં સમસ્યા વધુ હોય છે. શિસ્તની સમસ્યા છોકરીઓની સરખામણીમાં છોકરાઓમાં વધુ જોવા મળે છે. શિક્ષણમાં અસફળતા પણ દુરવ્યવહારનું કારણ છે. કેટલાક અધ્યાપકો દ્વારા પણ અશિસ્તનાની ભાવના પેદા કરે છે. જેમ કે અધ્યાપક દ્વારા સારી રીતે ભણાવવું નહી, ખરાબ વ્યવહાર, વિદ્યાર્થીઓમાં ભેદભાવ તથા તેમની સમસ્યાઓ પ્રત્યે અરુચિ વિદ્યાર્થીને અશિસ્ત બનાવે છે.

નોંધ

ક્રિયાકલાપ- ૬

આપના વર્ગખંડમાં જે શિસ્તની સમસ્યાનો આપે સામનો કર્યો તેની સુચિ બનાવો અને પ્રત્યેક સમસ્યાના સંભવિત કારણો લખો.

.....

.....

.....

.....

.....

આ સ્પષ્ટ છે કે પ્રભાવશાળી વર્ગખંડ શિસ્ત સંબંધી સમસ્યાઓ માટે આવશ્યક છે. જો શિક્ષક રુચિપૂર્ણ પ્રવૃત્તિ કરાવશે તો જ વિદ્યાર્થીને શિક્ષણ માટે આકર્ષિત કરી શકશે અને અશિસ્તને કાબૂમાં લઈ શકશે.

અશિસ્તા રોકવાની યુક્તિઓ :-

અશિસ્તા રોકવાની યુક્તિઓ નીચે પ્રમાણે છે, .

- **કાર્ય પ્રવૃત્ત દષ્ટીકોણ :** પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને વિભિન્ન પ્રકારના કાર્યોમાં વ્યસ્ત રાખશે જે પડકારરૂપ અને રુચિપૂર્ણ હોય.
- **વિશ્વાસ પ્રદર્શન :-** ધ્યાન રાખો કે તમામ દુર્વ્યવહાર તમારે માટે નથી. વિદ્યાર્થીઓના આવા વ્યવહારને વ્યક્તિગત રીતે ના લો વિદ્યાર્થીઓમાં વિશ્વાસ રાખો.
- **વિદ્યાર્થીઓની પ્રશંસા :-** વિદ્યાર્થીઓનો સારો વ્યવહાર, ગુણો અને તેમની સિદ્ધિઓની પ્રશંસા કરો.
- **અનઆવશ્યક બાબતોથી બચો :-** નિયમો અને સૂચનાઓની લાંબી વાતોથી બચો વિદ્યાર્થી સાથે વાતચીત કરતાં પ્રભાવકારી શિક્ષક પોતાના વિદ્યાર્થીઓથી નિયમો બનાવે છે. વિદ્યાર્થીઓના પ્રત્યેક નિયમ બનાવવા માટે કારણ બનાવો.
- **પ્રતિકુળ પરિસ્થિતિ ઓછી કરવી :-** એ સુનિશ્ચિત કરો કે વર્ગખંડમાં પુરતી જગ્યા, પુરતો પ્રકાશ, પુરતુ ફર્નિચર અને દુર્ગંધ વાતાવરણ ન હોય.
- **વિદ્યાર્થીઓને સ્પષ્ટ રૂપે કાર્ય પુર્ણ કરવાની દિશા નિર્દેશ કરો :-** જેથી વિદ્યાર્થી પોતાનું કાર્ય પૂર્ણ કરી શકે .
- **વિદ્યાર્થી પ્રત્યે જાગૃતા :-** અધ્યાપકે ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે વિદ્યાર્થી વર્ગખંડમાં અસ્થિર અને વ્યાકુળ ન હોય. થાકેલા ન જણાય. વિદ્યાર્થીઓને વિવિધ પડકારરૂપ પ્રવૃત્તિઓ આપવાથી વિદ્યાર્થી જાગૃતા રહેશે.
- **તમામ વિદ્યાર્થીઓ સાથે સંપર્ક રાખો :-** વર્ગખંડના તમામ વિદ્યાર્થીઓ સાથે સંપર્ક રાખી પ્રવૃત્તિશીલ રહો તકસંગત સીમામાં રહો.

નોંધ

વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન

૫.૫ આયોજક તરીકે શિક્ષકની ભૂમિકા

વર્ગખંડ વ્યવસ્થામાં શિક્ષકની ભૂમિકા મુખ્યત્વે એક આયોજક સ્વરૂપે હોય છે. આપણે જાણીએ છીએ કે એક આયોજક, આયોજન કરવા તટસ્થ નિર્ણય લે છે. આવો, અભ્યાસ કરીએ.

વર્ગખંડમાં અધ્યાપક કેટલીક ભૂમિકા નિભાવે છે. પરંતુ મોટા ભાગની ભૂમિકા વર્ગ આયોજન સંબંધિત હોય છે. ખરાબ વ્યવહાર વર્ગખંડ પ્રક્રિયામાં આવશ્યક નથી આ વિદ્યાર્થી અવ્યવસ્થિત, અવજ્ઞાકારી તથા વ્યવહારને દિશા નિર્દેશ કરે છે જે નિયમ કે પ્રક્રિયા નથી. આવી સ્થિતિમાં શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી બંને પરેશાન રહે છે. અધ્યાપક સારી રીતે ભણાવી શક્તા નથી અને વિદ્યાર્થી શીખી શક્તા નથી.

આવો આયોજક તરીકે શિક્ષકની ભૂમિકા બાબતે ચર્ચા કરીએ.

- એક પ્રભાવકારી વર્ગ પ્રદર્શન માટે અધ્યાપકને પુર્વ નિયોજિત પ્રવૃત્તિ , બેસવાની વ્યવસ્થા તથા મૂલ્યાંકન ની રચના કરે.
- એક વર્ગખંડમાં અનુકુળ વાતાવરણ સુનિશ્ચિત કરવું જેથી વિદ્યાર્થી ઉત્તમ રીતે શીખી શકે. વિદ્યાર્થીઓની સુરક્ષાને ધ્યાનમાં રાખો.
- પ્રબંધકની રીતે એક અધ્યાપક નક્કી કરે ટીમના તમામ સદસ્યોનું કાર્ય કરવાની તક આપો. અધ્યાપક તમામા વિદ્યાર્થીની ભાગીદારી અને સૂચના પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર સુનિશ્ચિત કરે.
- એક શ્રેષ્ઠ વ્યવસ્થાપક વ્યવસાયિક જ્ઞાન , જેમ કે શૈક્ષણિક પદ્ધતિઓ અને વિષયવસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવતો હોય. વિદ્યાર્થીઓને સ્વતંત્ર ચિંતન , તર્ક અને તથ્યોનું પરિક્ષણ કરાવતો હોય. આ પ્રકારના સ્તરને પ્રગતિ કરે વિદ્યાર્થીઓ સાથે મિત્રતાપુર્ણ વ્યવહાર કરો.
- માનવીય ઉપાગમ અને પૂર્વ નિયોજિત યુક્તિઓ દ્વારા શિક્ષક પ્રભાવકારી પ્રક્રિયાની જવાબદારી સુનિશ્ચિત કરે.
- ગૃહકાર્ય, પ્રવૃત્તિની પ્રગતિ, પ્રદર્શન, મૂલ્યાંકન જેવી પ્રવૃત્તિઓમાં સમયાનુસાર ક્રમિક વૃદ્ધિ કરવી શિસ્ત બધ્ય કાર્યનું સન્માન કરો. નિયમોના પાલન માટે સજાગ રાખો.

આગળ જતાં પહેલા નીચેના પ્રશ્નોના જવાબો આપો.

E.૯ નીચેનામાંથી કયો વિકલ્પ શિસ્તબધ્ય વાતાવરણ માટે ઉત્તમ ગણાય.

૧. વિદ્યાર્થીઓમાંથી જ એક મજબુત વિદ્યાર્થીને મોનિટર બનાવાય
૨. ભણાવાતા વિષયવસ્તુ સંબંધિત પ્રવૃત્તિ આપો.
૩. સમસ્યાવાળા બાળકને જુદો રાખો.
૪. વિદ્યાર્થીઓના વ્યવહારને સુધારવા સમય ફાળવો.

નોંધ

પ.પ.૧ શિક્ષણનો અધિકાર નિયમ અને શિક્ષક

નિશુલ્ક અને અનિવાર્ય (મફત અને ફરજિયાત) શિક્ષણ અધિનિયમ ૨૦૦૯માં પ્રાથમિક શાળાઓમાં અધ્યાપકો માટે એક મહત્વપુર્ણ બાબત છે. એક શિક્ષક તરીકે આપે આ જાણકારી પ્રાપ્ત કરવી યોગ્ય છે RTE કાયદાના એકમ ૪ ના ભાગ ૨૪ અને ૨૯ માં અધ્યાપકો માટે વિશેષ રૂપે જવાબદારી સોંપાયેલ છે.

જેનું ઉલ્લંઘન થતાં નીચેની કાર્યવાહી થઈ શકે છે.

ભાગ-૨૪

૧. કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા શૈક્ષણિક યોગ્યતા અનુસાર નિમણુંક શિક્ષકોએ નીચેના કર્તવ્યનું પાલન કરવું.
 - (ક) શાળામાં નિયમિત અને સમયસર હાજર રહેવું .
 - (ખ) નિયમ -૨૯ (૨) પ્રમાણે પાઠ્યક્રમ સમજવો અને પુર્ણ કરવો.
 - (ગ) નિર્ધારિત સમયમાં સંપૂર્ણ પાઠ્યક્રમ પૂર્ણ કરવો.
 - (ઘ) પ્રત્યેક બાળકને શિક્ષણ સાથે જોડવો.
 - (ડ) માતા-પિતા અને સંરક્ષકો સાથે નિયમિત બેઠક કરવી અને વિદ્યાર્થી સુસંગત માહિતિથી અવગત કરવા.
 - (ચ) અન્ય કર્તવ્યોનું પાલન કરવું.
૨. ઉપનિયમ (૧) માં દર્શાવ્ય અનુસાર કર્તવ્યોનું પાલન કરવામાં વ્યક્તિકમઅનુસાર સેવા નિયમો સાથે જોડાવવું.
૩. શિક્ષકની ફરિયાદો દુર કરવી.

ભાગ-૨૯

આ ભાગમાં પ્રારંભિક શિક્ષણ માટે પાઠ્યક્રમ અને તેનું મૂલ્યાંકન પ્રક્રિયા સંબંધિત નિર્ધારિત કરેલ છે. જેથી અધ્યાપકો માટે પ્રત્યક્ષ નિર્ધારિત છે. જે નીચે પ્રમાણે છે.

- બાળકના સર્વોચ્ચ વિકાસ પર પર્યાપ્ત ધ્યાન આપવું (ઉપખંડ, ૨b)
- બાળકોના જ્ઞાન, આંતરિક શક્તિ, યોગ્યતાનું નિર્માણ કરવું (ઉપખંડ, ૨ c)
- પૂર્ણતા માત્રામાં શારિરીક અને માનસિક યોગ્યતાઓનો વિકાસ કરવો. (ઉપખંડ, ૨ d)
- બાળ અનુકુળ અને બાળ કેન્દ્રિત પ્રવૃત્તિની શોધ દ્વારા શિક્ષણ (ઉપખંડ, ૨ e)
- શિક્ષણનું માધ્યમ જ્યાં સુધી સાધ્ય હોય ત્યાં સુધી બાળકની માતૃભાષામાં હોય(ઉપખંડ(૨ f)
- બાળકને ભયરહિત, ચિંતામુક્ત બનાવવામાં સહાયતા કરવી. (ઉપખંડ, ૨ g)
- બાળકની સમજ શક્તિ અને ઉપયોગની આવશ્યકતા મુજબ સતત મૂલ્યાંકન (૨ h)

નોંધ

વર્ગખંડની પ્રક્રિયાનું આયોજન

પ.૨.૨ ઉપગામમાં પ્રબંધકર્ની ચર્ચા કરતી વખતે અશ્વેતના વિષયોમાં ચર્ચા કરે છે. કેટલાક અધ્યાપકો, કેટલાક પ્રતિષ્ઠિત સદસ્યો મોટી સંખ્યામાં વીલીઓ વિશ્વાસ કરે છે. યુવા વિદ્યાર્થીઓના દુવ્વલહાર ને રોકવા માટે શારીરિક દૂડ આપવો ઉચિત સ્થિતિમાં સકારાત્મક ઉત્પન્ન કરે છે. તથા શારીરિક, માનસિકરૂપે ગંભીર ક્ષતિ પહોચાડે છે. વિદ્યાર્થીઓ પર સકારાત્મક ભાવ ઉભો થઈ શકતો નથી. આના ગંભીર દુષ્પરિણામો જોતા રાજ્ય સરકારે વિદ્યાલયોમાં શારીરિક દંડ ન આપવો તેમ કહેલ છે. RTE એક્ટ ૨૦૦૯ માં વિશિષ્ટ રૂપે શારીરિક દેડ વિરોધી નિયમો નીચે પ્રણામે નિર્ધારિત કર્યા છે.

ભાગ- ૧૭

૧. કોઈપણ બાળકને શારીરિક દંડ કે માનસિક પીડા ન આપવી.
૨. ઉલ્લંઘન કરનારને સજા થઈ શકે છે.

એક અધ્યાપક તરીકે આપણે ના વિભિન્ન ઉલ્લંઘનોનું પરિણામથી પરિચિત થવું આવશ્યક છે. વિદ્યાર્થી સર્વોગી વિકાસ માટે પ્રયત્નશીલ રહે અને વિદ્યાર્થી કેન્દ્રિત વાતાવરણ સર્જાય.

પ.૬. સારાંશ

- પ્રભાવકારી શિક્ષણ માટે પ્રભાવશાળી વર્ગખંડની મહત્વપુર્ણ આવશ્યકતા છે.
- અધ્યાપક સંપૂર્ણ વર્ગખંડ માટે નાના સમુહો અને વ્યક્તિગતરૂપે વિદ્યાર્થી માટે આયોજન કરે.
- સામુહિકરૂપે યોગ્યતા અને રુચિપૂર્ણ વિકલ્પોમાં વિભક્ત કરે.
- વર્ગખંડ અભ્યાસના સમયને નિર્ધારિત કરે વધુ પ્રવૃત્તિઓને સ્થાન આપે.
- પ્રવૃત્તિ અનુરૂપ બેઠક વ્યવસ્થા કરે અને પ્રવૃત્તિ સમયે વિવિધ વ્યવસ્થા પ્રમાણે બેસાડે.
- બાળકોની પ્રશંસા કરી, પ્રોત્સાહિત કરે પ્રવૃત્તિમાં સબળ બનાવે.
- વિદ્યાર્થીઓ સાથે મળી કેટલાક નિયમો બનાવે.
- શિક્ષણ અધિકાર અધિનિયમ ૨૦૦૯ માં શિક્ષકો માટે વિશિષ્ટ રૂપે વિદ્યાર્થીના સર્વોગી વિકાસ માટે અનુકુળ વાતાવરણ ઉપલબ્ધ કરવું.

પ.૭ પ્રગતિની તપાસના આદર્શ ઉત્તર

E-૧. વિદ્યાર્થી અધ્યાપક અને ભૌતિક સ્થિતિ સંશાધન સામગ્રી સાથે.

E-૨. વ્યવસ્થિત અને સક્ષમ યોગ્ય (કારણ બતાવો).

E-૩. ૧. પ્રત્યેક બાળકને સક્ષમ વિદ્યાર્થી બનાવો.

૨. સ્વનિયંત્રણ પ્રયાસ.

૩. સ્વ નિર્દેશિત સામગ્રીનો ઉપયોગ.

E-૪. (એ)

E-૫. સમુહમાં ચર્ચા

E-૬. ૧. આત્મવિશ્વાસ વધારવો.

૨. સમજશક્તિ વધારવી

E-૭. કોઈપણ ત્રણ કારણ આપો. જેને આપ મહત્વપૂર્ણ સમજતા હો.

E-૮. સી

E-૯. બી

૫.૮ સંદર્ભ ગ્રંથ/ કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તકો

1. Cooper, James M. (2010). *Classroom Teaching Skills* (9th.Edn.). Boston: Houghton Mifflin
2. Jonson, Kathleen Feeney (2002). *The new elementary teacher's handbook* (2nd.Edn.). California: Corwin Press.
3. Tomlinson, Carol Ann and Imbeau, Marcia B. (2010). *Living and managing a differentiated classroom*. Virginia, USA: ASCD

૫.૯ અંત્ય એકમ અભ્યાસ

૧. આપ કેવા વર્ગખંડમાં સહજતા અનુભવો છો. કારણ આપો.
૨. વર્ગખંડ વ્યવસ્થામાં વિદ્યાર્થીઓને પ્રેરીત કરવા એક મહત્વપૂર્ણ અવયવ છે. શા માટે ?
૩. આપના વર્ગખંડને કયા પ્રકારે નિયમ પ્રમાણે અનુકૂળ બનાવશો ?

નોંધ

શિક્ષણ અને વાંચન સામગ્રીનું માળખું

એકમ - ૬ શિક્ષણ અને વાચન સામગ્રી માળખું

સંરચના

- ૬.૦ પ્રસ્તાવના
- ૬.૧ વાચન ઉદ્દેશ્ય
- ૬.૨ શિક્ષણ માટેની વાચનની આવશ્યકતા
- ૬.૩ શિક્ષણ વાચન સામગ્રીનો વર્ગભેદ
 - ૬.૩.૧ શિક્ષણ વાચન સામગ્રીના પ્રકાર
 - ૬.૩.૨ સૂચના પ્રસારણ તકનીક અને શિક્ષણ વાચન સામગ્રી
 - ૬.૩.૩ પ્રવૃત્તિ આધારિત વાચન સામગ્રી
- ૬.૪ શિક્ષણ વાચન સામગ્રીની વ્યવસ્થા
 - ૬.૪.૧ શિક્ષણ વાચન સામગ્રીને એકઠી કરવી, તૈયાર કરવી અને સંગ્રહ કરવો.
 - ૬.૪.૨ શિક્ષણ વાચન સામગ્રીનો ઉપયોગ અને તેની જાળવણી
 - ૬.૪.૩ શિક્ષણ વાચન સામગ્રીનો કોર્નર અને તેનો ઉપયોગ
- ૬.૫ પુસ્તક શિક્ષણ વાચનના રૂપમાં
 - ૬.૫.૧ વાચન માટે પુસ્તક
 - ૬.૫.૨ પુસ્તકની બહાર વાંચન
- ૬.૬ સારાંશ
- ૬.૭ પ્રગતિની શોધ માટે આદર્શ ઉત્તર
- ૬.૮ સંદર્ભ ગ્રંથ / કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તકો
- ૬.૯ છેલ્લા એકમનો અભ્યાસ

૬.૦ પ્રસ્તાવના

બ્લોક ૧ માં આપ શિક્ષણ એટલે વાંચન પ્રક્રિયાની વિભિન્ન વિધિઓના વિશે શીખી ચુક્યા છો. આ વિધિઓમાંથી કોઈ વિધીનો કક્ષામાં ઉપયોગ કરતી સમયે તમે વિભિન્ન પ્રકારના સામગ્રીનો ઉપયોગ કરશો. જે અવધારણાની વ્યાખ્યા કરવામાં તમને મદદરૂપ થશે. અને ખ્યાલને સમજવા માટે બાળકોની મદદ કરશે. વિભિન્ન પ્રકારના શિક્ષણ વાંચન સામગ્રીના ઉપયોગ

શિક્ષણ અને વાંચન સામગ્રીનું માળખું

દ્વારા બાળકો પ્રત્યક્ષ રૂપથી અનુભવ પ્રાપ્ત કરે છે. જે તેમના વાચનને સુવિધાજનક બનાવે છે. આ એકમમાં વિભિન્ન પ્રકારની શિક્ષણ વાંચન સામગ્રી અને શિક્ષણ તથા વાંચનમાં તેમના ઉપયોગની ચર્ચા આ હેતુઓની સાથે છે. આપના વિકાસને મજબૂતી પ્રદાન કરવી, કક્ષામાં પ્રભાવશાળી વાંચનને સુવિધા જનક બનાવવા માટે શિક્ષણ વાંચન સામગ્રીનું સંગ્રહ અને ઉપયોગ કરવો, વગેરેમાં સાથે કરવામાં આવ્યું છે.

વિસ્તૃત રૂપથી શિક્ષણ વાંચન સામગ્રીના વિભિન્ન પહેલુઓને સમજવા અને આ એકમને પુરો પાડવા માટે તમને નવ (૯) અભ્યાસ સમયગાળાની જરૂર પડશે.

૬.૧ વાંચનનો હેતુ

આ એકમને પુરો કર્યા બાદ તમે આ યોગ્ય થઈ શકશો.

- વાંચનમાં વિભિન્ન શિક્ષણ વાંચન સામગ્રી માટે આવશ્યકતાઓનું વર્ણન કરી શકશો.
- કક્ષામાં ઉપયોગ માટે શિક્ષણ વાંચન સામગ્રીના વિભિન્ન વર્ગોને ઓળખી શકશો.
- કક્ષામાં શિક્ષણ વાંચન સામગ્રી કોર્નર વિકસિત કરી શકશો.
- મુખ્ય શિક્ષણ વાચન સામગ્રીના રૂપમાં પુસ્તકનો ઉપયોગ કરી શકશો.
- વિવિધ પુસ્તકના શિક્ષણ સામગ્રીના અન્ય સ્ત્રોતોનો ઉપયોગ કરી શકશો.

૬.૨ શિક્ષણ વાંચન સામગ્રીની આવશ્યકતા

જ્યારે તમે ભૂગોળમાં ખ્યાલ અર્થઘટન કરી રહ્યા છો ત્યારે ઈતિહાસની એક ઘટના વર્ણવતા હોય છે. કોઈ કવિતાને શીખવાડી રહ્યા છો, અથવા વર્ગખંડમાં ગણિતની સમસ્યાઓ ઉકેલી રહ્યા છો ત્યારે તમે કેટલીક વસ્તુઓ અથવા સામગ્રીઓની ઉપયોગની મદદથી તમારી પ્રસ્તુતિ ને બાળકો માટે વધુ રસપૂર્ણ અને વધુ સારી રીતે સમજવામાં વધારો કરી શકાય છે. અંતે અર્થપૂર્ણ બનાવી શકો છો. સામગ્રી વિવિધ પ્રકારના વધુ રસપ્રદ સારી સમજ અને વર્ગખંડમાં ઉપયોગી શીખવાનો ખ્યાલ વધારી શકાય છે. આ સંદર્ભમાં ચીની શાસ્ત્રીએ જણાવ્યું છે કે, - “ એક ચિત્ર એક હજાર શબ્દો બોલી શકે છે.”

પહેલા શિક્ષક દ્વારા શિક્ષણ સામગ્રીનો ઉપયોગ વર્ગખંડમાં શીખવવા માટે બહુ ઓછો કરવાનો આવતો હતો. પરંતુ આજે વિદ્યાર્થીઓ વાંચનની જૂથ અથવા વ્યક્તિગત બાળકો વાંચન માટે તેમની ક્ષમતા વધારવા માટે સામગ્રી કરતાં વધુ જરૂરી શિક્ષણમાં તેના જબરદસ્ત ફેરફાર આવ્યા છે. બાળકોને સમુહમાં અથવા વ્યક્તિગતરૂપે જાતે શીખવાની ક્ષમતાને વધારવા માટે વધુને વધુ સામગ્રીની આવશ્યકતા છે તેથી શિક્ષણ સામગ્રીને શિક્ષણ સહાયક સ્વરૂપે લાંબા સમય સુધી પ્રતિબંધિત કરી શકાય નહીં. તેનો ઉપયોગ શિક્ષકો અથવા બાળકો દ્વારા શિક્ષણ દ્વારા શિક્ષણ સહાય તરીકે હોવો જોઈએ. તેથી આ પ્રકારની ઉપરની સામગ્રીને શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી કહે છે અને તેને ટૂંકા સ્વરૂપે TLM જાહેર રૂપમાં ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

પરંતુ શાળાના પ્રારંભિક સ્તર પર શિક્ષણ વાંચનમાં તથા મુખ્ય રૂપથી વિદ્યાર્થીઓના માટે શિક્ષણ વાંચન સામગ્રીની શું જરૂરિયાત છે ? મનોવિજ્ઞાન અને શૈક્ષિક બંને દૃષ્ટિકોણથી સ્થૂલ સામગ્રી વિભિન્ન કારણોથી વાંચનને સુવિધાજનક બનાવવા માટે જરૂરિયાત છે. આમાથી કેટલાક કારણો નીચે આપેલા છે.

નોંધ

નોંધ

શિક્ષણ અને વાંચન સામગ્રીનું માળખું

- નવા ખ્યાલને સમજાવવા માટે સરળ બને છે. જ્યારે ખ્યાલને લગતી ખ્યાલથી સંબંધિત ઓળખાય તેવી વસ્તુઓ વિદ્યાર્થીઓને બતાવવામાં આવે છે. ચાલો આ સ્થિતિનો વિચાર કરીએ.

સ્થિતિ-૧ :

એક દિવસ વર્ગખંડ-૨ના શિક્ષક મિસ સીમાબહેન વર્ગખંડમાં કેટલાંક પ્રકારના ફળ અને શાકભાજી લઈને આવ્યા અને બાળકોને કહ્યું કે તેને ઓળખી બતાવો. બાળકોએ ફળોને એ પ્રકારે ઓળખ્યા જાણે સફરજન, નારંગી, જામફળ અને કેરી તથા શાકભાજીને આ પ્રકારે ઓળખ્યા જાણે લીલા કેળા, રીંગણ, લાલ ટામેટું અને લીલા પપૈયા. એક વસ્તુને તેઓ ન ઓળખી શક્યા તેને આગળ ચર્ચાને જન્મ આપ્યો.

રેનુ - “આ લીલા ટામેટા જેવું દેખાય છે. પણ તેની ચામડી ના તો ચિકણી છે અને ના તો ચમકદાર છે.”

ગીતા- “કદાચ તે રીંગણની કોઈ વિવિધતા હોય. પરંતુ તે આકારમાં થોડું મોટું છે. એક મોટા ટામેટા જેવું છે.”

રિહાના - “આ રીંગણ અને ટામેટા જેવું મુલાયમ નથી.”

જૈસમીન- “કદાચ તે જામફળ હોઈ શકે ? શું હું આને રસોઈ કર્યા વગર ખાઈ શકું છું ?” (ટીચરની મંજૂરીથી જૈસમીને એક ટુકડો ચાખી જોયો)

જીનત- “શું આ એક ફળ છે કે શાકભાજી છે?”

જૈસમીન - “ના, આ ફળના હોઈ શકે કારણ કે આ સ્વાદિષ્ટ નથી. ત્યારે શિક્ષક વચ્ચે આવ્યા અને સ્પષ્ટતા કરી.” હા, આ ફળ નથી. આ એક ગ્રોમેટો (Grometo) નામની શાકભાજી છે. જેને હાલમાં જ રીંગણ અને ટામેટાના બીજના હાઈબ્રિડ જાતિથી વિકસિત કરવામાં આવ્યું છે. માટે તમે આ બંને શાકભાજીની સમાનતા આમા જોઈ શકો છો.

વડીલો અને બાળકો જાણીતી વસ્તુઓ અને ઘટનાઓને જોઈને નવી વસ્તુઓના વિશે પોતાનો અનુભવ બનાવે છે. જ્યારે એક બાળક પૂર્ણ રૂપથી એક નવી વસ્તુના સંપર્કમાં આવે છે તો તે આ વસ્તુ અને તેની પ્રકૃતિને ઓળખવા માટે જાણીતી વસ્તુઓના ગુણથી મેળવવાની કોશિશ કરે છે. જો તે વધારે વસ્તુઓથી પરિચિત હોય તો ત્યારે તેના માટે સરખામણી સ્વરૂપથી કોઈ વિશેષ ગુણને ઓળખવામાં આસાન થઈ જાય છે જે અન્ય વસ્તુના સમાન છે.

જ્ઞાનેન્દ્રિયો જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે છે જ્યારે વસ્તુઓને જુદા-જુદા ઉપાયોથી જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ઉપાયો જેમકે જોઈને સાંભળીને અડીને, ચાખીને, અને જ્ઞાન્દ્રિયોનો દ્વારા તેમની ગંધ લઈને મહેસુસ કરી શકાય છે. જ્યારે તેમના વિષયમાં વધારે સ્પષ્ટ ધારણા બની જાય છે. જુદા-જુદા પ્રકારના

રંગ, આકાર બનાવટ ક્રમ અને સ્વાદ અવબોધનને તીવ્ર કરે છે અને વિશેષ રૂપથી પ્રારંભિક ઉંમર માટે જ્ઞાનપ્રાપ્તિને આસાન બનાવે છે. પિયાઝેની સંજ્ઞાત્મક વિકાસની અવસ્થાના અનુસાર ૧૧-૧૨ વર્ષની ઉંમર સુધી જાણીતી એવી સ્થૂલ વસ્તુઓની જ્ઞાનેન્દ્રિય હાથની કુશળતા સંજ્ઞાનાત્મકતાના વિકાસના સહાયક બને છે. વિશેષ રૂપથી ૭ થી ૧૨ વર્ષનો સ્થૂલ સક્રિય કાળમાં જ્યારે બાળક પ્રારંભિક શાળામાં છે ત્યારે સ્થૂલ અને પરિચિત વસ્તુઓના હાથની કળાની સહાયતાથી માનસિક પ્રવૃત્તિ થાય છે. આ અવસ્થામાં વિચારને અને સંજ્ઞાનાત્મકતાની દિશામાં જબરદસ્ત વિકાસ થાય છે. જેવી રીતે વિપરીત સક્રિયને ગ્રહણ કરવું (જેવી રીતે ઘટાડવું, જોડવાની વિપરીત પ્રક્રિયા છે.) વર્ગીકરણની ઉપલબ્ધિતા અને વસ્તુઓની ગાઠવણી, પદાર્થના સંરક્ષણનું સંક્ષેપ્તિકરણ, ભાર, અવાજ, લંબાઈ, મજબૂત અને તમામ સંભવ કામગીરી છે. કારણ કે વસ્તુઓની પણ કામગીરી કોઈ શાબ્દિક વ્યાખ્યા અથવા પરસ્પર ક્રિયાના વચ્ચે સંભવ નથી.

આ અવસ્થાનો બાળક કોઈ એવા વિચારને વિકસીત નથી કરી શકતો જેમા કાલ્પનિક રૂપથી વસ્તુઓની હાથ કુશળતા સામેલ છે, અને તેમને સાકાર રૂપમાં ના કરી શકાય. તેથી એ અમુર્ત સુધી પૂર્ણ વિચારના ઉપયોગ જેવી “જો ત્યારે” માં અસમર્થ હોય છે. દા.ત. જ્યારે આ અવસ્થાના બાળકને પૂછ્યું જેમની પાંખો હોય છે તે ઉડી શકે છે. જો બિલાડીની પાંખો હોય તો તે ઉડી શકે છે?” આ જોવા મળ્યું કે મોટાભાગના બાળકોએ આ પ્રશ્નનો જવાબ આપવાની કોશિશ ન કરી. કેટલાક કઠિન જવાબ આ પ્રકારના છે. “પણ બિલાડીની પાંખો નથી હોતી.” બિલાડી દોડી શકે છે. ઉડી નથી શકતી” “બિલાડીને કેમ ઉડવું પડે?” આ અવસ્થાના બાળકો તેમના વાસ્તવિક અનુભવ વસ્તુઓ અને તેમની ચારો બાજુ વાસ્તવિક રૂપમાં નિર્મિત સામગ્રીઓથી પ્રાપ્ત જ્ઞાનનો ઉપયોગ નથી કરતા. મોટા ભાગે તે તેમના સંજ્ઞાનાત્મક વૃદ્ધિ માટે વસ્તુઓના સાથે પરસ્પર ક્રિયા કરે છે. જે પ્રભાવશાળી વાચન માટે આવશ્યક છે.

- પિયાઝેના કાર્ય એ પણ આવા બાળકોને શોધ્યા છે. જે ૧૨ વર્ષની ઉંમરના પુરી કરેલા પહેલાના બાળકો જો કે વસ્તુઓની સાથે હાથ કુશળતામાં નિપુણ છે. ત્વરિત જોશની અપેક્ષા અમુર્ત રૂપથી વિચારવાની યોગ્યતાને પ્રાપ્ત કરવી. તેમની અપેક્ષા છે બારીક વસ્તુઓના હાથ કુશળતામાં નિપુણ નથી હોતા. આ પ્રારંભિક શિક્ષાની અવસ્થા TLM ની અતિ આવશ્યકતાને બળ પ્રદાન કરે છે.
- બાળકો વિભિન્ન પ્રકારની સામગ્રિઓની સાથે રમવાનું પસંદ કરે છે. અને તે આસાનીથી સામગ્રીના હાથની કુશળતામાં વ્યસ્ત થઈ જાય છે. બાળકો કુદરતી રીતે સામગ્રીઓની તરફ આકર્ષિત થાય છે. અને કાર્યને પૂરું કરવા માટે સામગ્રિઓનો ઉપયોગ કરતા પસંદ કરે છે. સામગ્રી વગરનું કાર્ય બાળકો માટે બોજ સમાન છે. અને અરૂચિ ભરેલું હોય છે. અને શરૂઆતમાં બનેલી એવી ભાવના કાર્યને મુશ્કેલી ભર્યું બનાવે છે.
- સામાન્ય રીતે નાના બાળકો વિભિન્ન પ્રકારના રંગો અને આકારોની વસ્તુઓ તરફ આકર્ષિત થાય છે. અને વિભિન્ન પ્રકારથી તેમની વિભિન્ન હાથકુશળતા કરવાની જિજ્ઞાસા બતાવે છે. જેમા તેમને જ્યારે સાવધાની પૂર્વક પોષિત કરાય છે. તો તેમનામાં વિભિન્ન વસ્તુઓની સાથે રમવાની આદતની સાથે વિકાસમાં સહાયક મળે છે. આ સહાયતા તેમની સર્જનાત્મકતાને વધારે છે.

નોંધ

શિક્ષણ અને વાંચન સામગ્રીનું માળખું

- વાંચનના ઈચ્છિત ઉદ્દેશ્યથી સંબંધિત વિભિન્ન સામગ્રી શિક્ષક કેન્દ્રિત વર્ગખંડની ઉદાસીનતાને તોડવામાં વધારે મહત્વપૂર્ણ અને સકારાત્મક ભૂમિકા ભજવે છે. જેનામાં મોટા ભાગે રટણ વાચન પર બળ આપવામાં આવે છે. સામગ્રીઓની યોગ્ય ઉપસ્થિતિ કુદરતી રીતે બાળકોને રમવા અને હાથ કૌશલ્ય માટે આકર્ષે છે અને તેમાં વધારે કુશળ બનાવે છે. આનાથી વાંચન સક્રિય બને છે. આ સામગ્રી બાળકના જીવનમાં શિક્ષણની પ્રવૃત્તિઓમાં સામેલ કરવામાં મદદ કરે છે અને નિષ્ક્રિયતાથી સાંભળવાનું ઓછું કરે છે.
- અસરકારક શિક્ષણ માટે અધ્યાપન સહાય આવશ્યક છે. તેમના શિક્ષણ અને સ્વયંરસ પર સંપૂર્ણ નિયંત્રણ સાથે યોગ્ય સામગ્રીની મદદથી કોઈપણ બાળક સંદેહને સ્વયં દૂર કરી શકે છે.
- ઘણા બધા ગ્રેડ અને ઘણા બધા સ્તરવાળી સ્થિતિઓમાં શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી અધ્યાપકને વર્ગખંડને પ્રભાવપૂર્ણ ગોઠવણી કરવા માટે મહત્વપૂર્ણ બને છે.
- શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીના ઉપયોગથી શિક્ષકનું વલણ અત્યંત મૈત્રીપૂર્ણ બને છે. જ્યારે મોડલનું વર્ણન કરવામાં આવે છે, કોઈ પ્રદર્શનનું આયોજન કરવામાં આવે છે અથવા બાળકોને ક્યાંક બહાર ફરવા માટે લઈ જવામાં આવે છે ત્યારે મૈત્રીપૂર્ણ વાતાવરણનું નિર્માણ થાય છે. જે ઉપરના ખ્યાલને વધારે સહાય કરે છે.

હવે નીચે લખેલાના ઉત્તર આપો.

E-1 વિદ્યાર્થીઓનો શીખવવાની સગવડ બનાવવા માટે તમને નીચે લખેલ સ્થિતિમાં કઈ સ્થિતિમાં શિક્ષણ સહાય સામગ્રીની જરૂરિયાત નથી ?

- A- સ્થાન અને સમય પર શિક્ષણ સમસ્યા.
- B- વાર્તા લખતી વખતે સમૂહમાં કાર્ય
- C- ધ્યાન અને યોગ શિક્ષણ
- D- હવામાનમાં ફેરફારનો અભ્યાસ

સારી શિક્ષણ સહાય સામગ્રીની વિશેષતા.

નીચે આપેલી વિશેષતા એક સારી શિક્ષણ સહાય સામગ્રીની છે.

- શિક્ષણ સહાય સામગ્રીના માટે બાળકો આકર્ષિત કરવા જરૂરી છે. આકાર, રંગ (ભડકીલા રંગો વિભિન્ન પ્રકારના રંગોનો મિશ્રણ) ગતિ (ગતિવાળા રમકડા) અને કેટલીક સ્થિતિઓમાં ગન્ધ અથવા સ્વાદ અથવા અવાજ વગેરે જેવા ગુણવાળી વસ્તુઓ હોય છે. જે નાના બાળકોના ધ્યાનને આકર્ષિત કરે છે.
- શિક્ષણ સહાય સામગ્રીથી પરિચય, નવા ખ્યાલોને ઓળખવામાં સહાયક બને છે. બાળકો નવા ખ્યાલના અર્થપૂર્ણ શીખવવા માટે આસાનીથી આ સામગ્રીઓનો હાથ કુશળતા પણ કરી શકે છે.
- સામગ્રીની ગુણવત્તા પણ બાળકોને આકર્ષિત કરે છે. અસાધારણ સામગ્રી અથવા જાણીતી સામગ્રીનો સારો ઉપયોગ એક સારા શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીનું આકર્ષક નમુનો છે.

નોંધ

- સામગ્રીમાં ઉપયોગીતાના મૂલ્યો હોવા જરૂરી છે. સામગ્રીની શ્રેષ્ઠતા પણ બાળકોને આકર્ષિત કરે છે. અસાધારણ સામગ્રી અથવા પરિચિત સામગ્રીનો શ્રેષ્ઠ ઉપયોગ એક સારી શિક્ષણ સહાય. સામગ્રીના આકર્ષિત પહેલુ છે.
- સામગ્રીના ઉપયોગીતાના મૂલ્યો હોવા જરૂરી છે. કોઈપણ સામગ્રી એક સારી અથવા ખરાબ શિક્ષણ સહાયક નથી હોતી. એનો ઉપરયુક્ત ઉપયોગ જ સામગ્રીને સારી અથવા ખરાબ બનાવે છે. એક સુંદર અને આકર્ષક કુલ સોન્દર્યાત્મક બોધને વધારે છે. પણ ગણિતમાં વર્ગના ગુણોની શિક્ષણ માટે એક સારી સામગ્રી નથી.
- ગુણાત્મક ઉપયોગની સામગ્રી જેવી કે પાસા, લાકડી, મોતી, ધન અને ફ્લેશ કાર્ડ જેવા પ્રારંભિક વિદ્યાલય પાઠ્યક્રમના લગભગ બધા વિષય ક્ષેત્રમાં ગુણાત્મક રૂપમાં ઉપયોગ કરી શકાય છે.
- જાળવણીમાં આસાન સામગ્રી જેમા નિષ્ઠા (ખરાબ રીતે જાળવવા માટે પૂરતી મજબૂત) ઓછુ વજન અને સુરક્ષા (બાળકોના ઉપયોગ માટે હાનિકારક ના હોય) જેવા મહત્વપૂર્ણ ગુણ જોવા મળે છે. જેમા આવા પ્રકારની સામગ્રીની શિક્ષણ વાંચન પ્રક્રિયામાં પ્રાથમિકતા હોય છે.

પ્રવૃત્તિ- ૧

પાસા અને મોતી જેવી સામગ્રીની સૂચી બનાવો જેનો વિભિન્ન વિષય ક્ષેત્રમાં વિભિન્ન પ્રવૃત્તિમાં ગુણાત્મક ઉપયોગ થાય. એવી સામગ્રીઓના નામ વાચન પ્રવૃત્તિ અને વિષય (ગ્રેડ /કક્ષાની સાથે) આ નામોને સ્પષ્ટ કરો જેમા પ્રત્યેક સામગ્રીનો ઉપયોગ કરી શકાય.

E-2 કક્ષા-૧ મા ભાષા અને ગણિત શિક્ષણમાં શીખવાની રીત શીખવવાની ભાષા તરીકે ઉદાહરણો આપો.

૬.૩ શિક્ષણ વાચન સામગ્રીના વર્ગો

ઉપરોક્ત ચર્ચાથી આપણે કહી શકીએ કે કોઈ વસ્તુ અથવા સામગ્રી જેમના ઉપયોગ શિક્ષણ અને વાંચનને સુવિધાજનક બનાવવા માટે કરવામાં આવે છે. તે શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી કહેવાય છે. બીજા શબ્દોમાં એવી કોઈ સામગ્રી જો શિક્ષણમાં ઉપયોગ માટે ઉપલબ્ધ છે. ફાયદારૂપી વાંચન સામગ્રી થાય છે. કક્ષામાં શિક્ષણ વાંચન પ્રવૃત્તિમાં વિભિન્ન સામગ્રીઓનો ઉપયોગ જાળવણી અને ગ્રહણ કરવા માટેના લાભ ના માટે સામગ્રીને વિભિન્ન સુવિધાજનક પ્રકારથી વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે.

૬.૩.૧ શિક્ષણ વાચન સામગ્રીના પ્રકાર

નીચે આપેલી સ્થિતિ-૨ પર વિચાર કરો જો વિભિન્ન અધ્યાપકો દ્વારા કક્ષા-૩ના બાળકોના ગણિત શિક્ષણને દર્શાવે છે. વિભિન્નતાઓની નોંધ કરો.

- શ્રીમાન રમણ વર્ગ ૩ માં “સંખ્યાઆના ભાગ કરવા” શિક્ષણ કરાવે છે. તે માત્રા ચોક અને ડસ્ટર તથા બ્લેક બોર્ડનો ઉપયોગ કરે છે. અને બાળકો બ્લેક બોર્ડ પર લખેલા શબ્દો તેમની નોટમાં ઉતારે છે.

નોંધ

શિક્ષણ અને વાંચન સામગ્રીનું માળખું

- બીજી શાળામાં મિસ લીલા વર્ગ ૩ ના બાળકોને થોડા કાકરા અને લાકડીઓ સાથે લાવવાનું કહ્યું તેમણે બાળકોમા બેસવાના સ્થાનને નાના સમૂહમાં બનાવી દીધા અને એ પ્રદર્શિત કર્યું કે થોડો સામાન સંખ્યાના સમૂહોમાં કાકરા અને લાકડીઓ કેવી રીતે વિભાજન કરવાનું છે.
- પ્રત્યેક સમૂહને ૩૦ સેકેન્ડનો સમય આપ્યો અને એ કાંકરાને પ્રત્યેક બાળકને વિભિન્ન પ્રકારથી સમાન સંખ્યામાં વિભાજન કરવા માટે કહ્યું. ત્યારે તેમણે પ્રત્યેક સમૂહને પૂછ્યું કે તેમણે કેટલા પ્રકારથી આપેલી સામગ્રીને પોતાની વચ્ચે સમાન રૂપથી વિભાજિત કર્યું.
- મિસ સબનમને આકૃતિ ૬.૧મા બતાવ્યા અનુસાર એક 5 X 6 આકારના કોષ્ટકની ૧૦ સીટ તૈયાર કરી અને પાંચ સમૂહમાં પ્રત્યેક સમૂહને ૨ સીટ આપી અને એમણે સમાન સંખ્યાના નાના વર્ગોને શેડ કરવા માટે કહ્યું અને પ્રત્યેક સમૂહને શેડ અથવા રંગીન કરવા માટે એક અલગ રંગનો ઉપયોગ કરવાનું કહ્યું અને ત્યારેજે જાણવા મળ્યું કે પ્રત્યેક સમૂહનો કેટલા નાના વર્ગોને રંગીન બનાયા છે.

- ચોથી સ્થિતિમાં સમીર બધા બાળકોને કક્ષાની બહાર બગીચામાં લઈ ગયો. અને નિશ્ચિયત સંખ્યામાં બની હારમાં પ્રત્યેક હારમાં સમાન સંખ્યામાં કેટલાક નાના છોડ રોપવાનું કામ આપ્યું. ત્યારે તેણે તેમને પૂછ્યું કે બોલો પ્રત્યેક હારમાં કેટલા નાના છોડ રોપ્યા છે?

E-3 ઉપરોક્ત સ્થિતિમાંથી કઈ સ્થિતિમાં તમે વિચારો છો કે બાળકોને સંખ્યાના ભાગની પ્રક્રિયાને સમજવામાં વધારે કઠિનતાનો સામનો કરવો પડે છે ? અને શા માટે ?

પહેલી સ્થિતિમાં રમણને ચોક, ડસ્ટર અને બ્લેક બોર્ડના શિવાય લગભગ કોઈ સામગ્રી ઉપયોગ કર્યો નહીં અને આ એક પરંપરાગત રૂપે શિક્ષક કેન્દ્રિત કક્ષા હતી જ્યાં બાળકો નિષ્ક્રિય હતા. બીજા ઉદાહરણમાં સામગ્રી બાળકોના દ્વારા એકત્રિત કરાયેલી અને લાવેલા કાકરા અને પીલીઓ વાસ્તવિક વસ્તુ હતી અને મિસ લીલા સામગ્રીના ઉપયોગના દ્વારા ભાગની પ્રક્રિયાના પ્રદર્શનના બાદ સમૂહ વાંચનને સુવિધાજનક બનાવી રહી હતી. મિસ શબનમને થોડી સામગ્રી સ્વયં વિકસિત કરી અને ભાગની પ્રક્રિયાના ભૂલને પૂરા કરવા માટે અને તેના પર કાર્ય કરવા માટે બાળકોને આપી. નાના છોડવાઓને ઉગાડવા માટે વાસ્તવિક પ્રવૃત્તિના પ્રદર્શનમા સહાયતા કરી જેમા તેમણે ભાગની પ્રક્રિયાને શીખ્યા. આ ઉદાહરણોથી આપણે શિક્ષણ વાંચન સામગ્રીનો વાસ્તવિક વસ્તુ અનુભવ અને નિર્મિત વિકસિત સામગ્રીના રૂપમાં વર્ગીકરણ કરી શકે છે.

નોંધ

(i) વાસ્તવિક વસ્તુ / અનુભવ

વિદ્યાર્થી તેમની ચારે બાજુના વાસ્તવિક વસ્તુ વ્યક્તિ અને ઘટનાઓના પ્રત્યક્ષ ઉપયોગના દ્વારા સ્વયં કાર્ય કરવાના બાદ પ્રાપ્ત કરેલ અનુભવ પ્રાપ્ત કરે છે. જ્યારે તમે શિક્ષણ કરી રહ્યા હોય છો ત્યારે તમારે એવી કોશિશ કરવી પડશે કે તમારે બાળકોને તમારે વાસ્તવિક વસ્તુઓ બતાવો. જેનાથી તે શીખવા માટે અપેક્ષિત ખ્યાલથી સંબંધિત વસ્તુનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ પ્રાપ્ત કરે. પરંતુ કેટલાક કારણ નીચે એવા આપ્યા કે જે કે આ હંમેશા સંભવ નથી થતા કે વાસ્તવિક વસ્તુને કક્ષામાં લઈને આવીએ.

- વસ્તુનો આકાર કે માપ-આકારમાં બહુ મોટી વસ્તુઓ કક્ષામાં લઈ જવામાં પરેશાની જાળવણીમાં પરેશાની અને બહુ નાની વસ્તુને કક્ષામાં બતાવવાની પરેશાની થાય છે.
- સુરક્ષા - સાપ, વિદ્યુત જેવી પ્રજાતિને વર્ગમાં લાવવામાં બાળકોની સુરક્ષાના માટે ખતરનાખ હોય છે.
- કિંમત - કેટલીક વસ્તુઓ વર્ગમાં ઉપયોગ માટે બહુ માંઘી હોય છે.

નાના વર્ગોમાં પર્યાવરણ અભ્યાસ અને મોટા વર્ગોના વિજ્ઞાનના શિક્ષણમાં અનુભવ બાળકોને પ્રભાવશાળી સમજ માટે અપાય છે. બાળકો તેમના તાત્કાલિક વાતાવરણમાં ઉપસ્થિત વિભિન્ન વસ્તુઓ અને સ્થાનોમાં પ્રત્યક્ષ અનુભવ પ્રાપ્ત કરે છે. જેમકે વાસ્વતિક ફુલ, પાંદડા, છોડવાઓ, કીડા-મકોડા જેવાના અવલોકન કરીને જંગલમાં ભ્રમણના સમયે ઉપયોગી જંગલી ઉત્પાદનોનું એકત્રીકરણ કરવું વિભિન્ન પ્રકારના સંગઠનોમાં જઈને જેવા કે પંચાયત કાર્યાલય, બેંક, ડાકઘર જેવા સ્થળોએ જઈને કાર્યશૈલીનું અવલોકન કરવું. માછલીઘરની સ્થાપના અને જાળવણી દ્વારા પ્રત્યક્ષ અને અનુભવી બાળકોની કઠિન અવધારણાઓને સમજવામાં સહાયક બને છે. તેથી જેટલા સંભવ હોય તેટલા વધારે અનુભવ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ બાળકોએ કરવો જોઈએ.

પ્રવૃત્તિ-૨

વસ્તુ, પ્રવૃત્તિ અને સંસ્થાઓની સુચી તૈયાર કરો જ્યા તમે તમારા વિદ્યાર્થીઓને પ્રત્યક્ષ અનુભવ પ્રદાન કરી શકો.

.....

.....

.....

.....

.....

નોંધ

શિક્ષણ અને વાંચન સામગ્રીનું માળખું

(ii) તૈયાર શિક્ષણ વાચન સામગ્રી

અમે વિશેષ વિષય અથવા પ્રકરણના શિક્ષણ અને વાચન માટે તૈયાર શિક્ષણ વાચન સામગ્રીથી પરિચિત છીએ. જેવું કે માનચિત્ર, ચાર્ટ ચિત્ર, મોડલ રમકડા, કાકરા, રંગીન ટીલડીઓ, ફ્લેશ કાર્ડ સંખ્યાઓ, અક્ષરોના કાર્ડ જેવા સામાન્ય પ્રયોગમાં આવાવવાળી શિક્ષણ વાંચન સામગ્રી છે. અને શિક્ષકો દ્વારા ઉપયોગ કરી જાય છે. આપણા વર્ગની આવશ્યકતા માટે આપણે આ સામગ્રીઓને બે પ્રકારે ગ્રહણ કરીશું. (i) બજારથી ખરીદીને (ii) સ્વયં અથવા ક્યારે ક્યારે વિદ્યાર્થીઓની સહાયતાને વિકસિત કરીને

માનવ શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી જેવી કે માનચિત્ર, ગ્લોબ ચાર્ટ, સ્કેલ માપવા માટે વગેરે બજારથી ખરીદી શકાય છે. સામગ્રીઓનું મુલ્ય એમની ગુણોના અનુસાર નક્કી કરી શકાય છે. આમાથી વધારેમાં વધારે સામગ્રી મશીનોથી તૈયાર કરવામાં આવે છે ને દેખાવમાં આકર્ષક હોય છે અને તુલનાત્મક રૂપથી વધારે લાંબા સમય સુધી ચાલે છે. માટે વધારેમાં વધારે શિક્ષકો આને ખરીદવાનું પસંદ કરે છે.

પ્રવૃત્તિ-૩

શું તમે હંમેશા તમારી વર્ગમાં પ્રવૃત્તિમાં ખરીદેલ શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવાનું પસંદ કરો છો. એવી સ્થિતિઓની એક સૂચી તૈયાર કરો જ્યા તમે તમારા ઉદ્દેશ્યની પૂર્તિના માટે તેને અનુચિત જોવા મળે છે.

.....

.....

.....

.....

.....

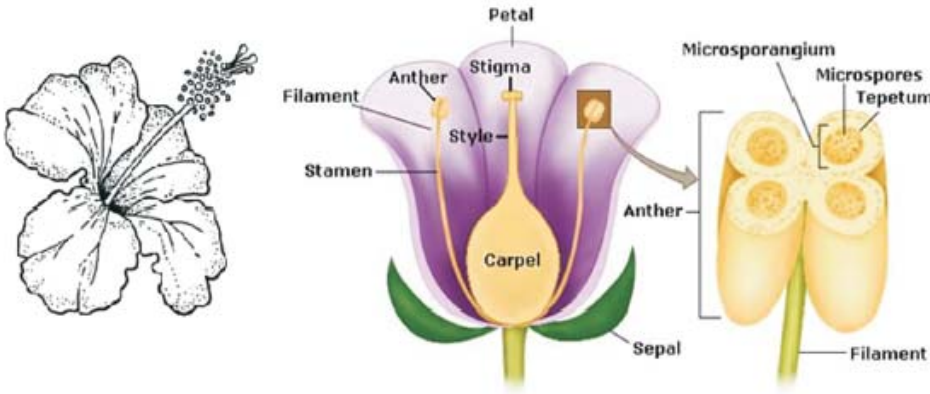
અમે બજારમાંથી કેવળ તૈયાર સામગ્રી જેવી કે નકશા, ચાર્ટ, ચિત્ર જેવી વસ્તુઓ જ નથી ખરીદતા પરંતુ કેટલીક એવા પ્રકારની સામગ્રી જેવી ડાઈનિંગ શીટ, સ્કેચ પેન, રંગીન સામગ્રી, ગુંદર, કાતર, સ્કેલ જેવા શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી સ્વયં તૈયાર કરવા માટે અથવા વિદ્યાર્થીઓની મદદથી તૈયાર કરવા માટે ખરીદવામાં આવે છે. પરંતુ જ્યારે આપણે શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી બજારથી ખરીદી શકીએ છીએ તો આપણે તેને કેમ બનાવીએ છીએ.

કદાચ કારણ કે આપણે બધી સામગ્રીને ખરીદાવના ખર્ચ ન ઉપાડી શકીએ અને ક્યારેક ક્યારેક કેટલીક એવી જટિલ સામગ્રીઓની વર્ગમાં આવશ્યકતા પડે છે જે બજારમાં તૈયાર ઉપલબ્ધ નથી હોતી આવો નીચે લખેલ સ્થિતિ પર ચર્ચા કરીએ.

નોંધ

સ્થિતિ-૩ મિસ સમીતા અને તેમના વર્ગ-૫ ના વિદ્યાર્થીઓ એક પૂર્ણ ફુલની ખ્યાલના વાચન માટે સામગ્રીને વિકસિત કરવાની કોશિશ કરી રહ્યા છે. (ઉદાહરણ- એક ગાંઠના ફુલ જેમાં બધી બાજુ Whorts-calyx, corolla, Andrecium, Gynaccium ઉપસ્થિત છે.) વિદ્યાર્થીઓને ગાંઠ સહિત કેટલાક ફુલ લાવવાનું કહ્યું એણે બાળકોને ફુલનું ગંભીરતાથી અવલોકન કરવા માટે અને પ્રત્યેક ફુલના મુખ્ય ભાગોને ઓળખવા માટે કહ્યું. ફુલના વિભિન્ન ભાગો જેવા કે steamen calyx વગેરેને ઓળખવાનું અનુકરણ કરીને petals જે વિભિન્ન રંગો સાથે તરત ઓળખાઈ ગયા. ત્યારે એમણે બાળકોને કહ્યું બધા એકત્રીત ફુલોમાં કયા ફુલનો ભાગ સમાન છે. અને કયા ફુલમાં બધા ભાગ ઉપસ્થિત છે. બાળકો ફુલોના બધા ભાગોને સફળતા પૂર્વક ઓળખી શક્યા અને તે બાદ મીસ સમીતાએ ફુલોના બધા ભાગોને અલગ-અલગ કરી દીધા અને બતાવ્યું કે આ સંપૂર્ણ ફુલ છે ત્યારે વિદ્યાર્થીઓએ સમૂહમાં આપેલી ડ્રાઈંગ શીટ પર સંપૂર્ણ ફુલ અથવા ચિત્ર બનાવ્યું અને તેમાં રંગ ભર્યા. સમૂહના દ્વારા ચિત્ર પુરુ કરવાના બાદ ચિત્રને પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યા અને તેમાંથી બે મોટા અને સારા ચિત્રોને વર્ગના ડિસ્પ્લે બોર્ડ પર લગાવામાં આવ્યા પછી તેમને ભવિષ્યમાં શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીના રૂપમાં પ્રયોગ કરવા માટે ભંડારમાં રાખવામાં આવ્યા. જેને અમે શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી કોર્નરના રૂપમાં સંબંધિત કરીએ છીએ.

(અ) ગાંઠવાળુ ફુલ (બ) ગાંઠવાળા ફુલની લાંબી પત્તિના વિભિન્ન ભાગોના નામ

આ પ્રકારના જટિલ ચિત્ર જમને તમે અથવા તમારા વિદ્યાર્થી બજારથી નથી ખરીદી શકતા મોટેભાગે તમે ઓછા પ્રયાસે આવી શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી તૈયાર કરી શકો છો. જેવી રીતે કોઈ આકારને કાગળમાં બનાવવું અથવા કોઈ ચિત્ર અથવા ગ્રાફને બોર્ડ પર બનાવવું જેના આંકડા વિદ્યાર્થીઓના દ્વારા ઉપલબ્ધ કરાવ્યા હોય. એવા સ્વયં નિર્મિત શિક્ષણ સહાયક

નોંધ

શિક્ષણ અને વાંચન સામગ્રીનું માળખું

સામગ્રી બજારથી ખરીદેલ શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીથી પણ વધારે ઉપયોગી બને છે. જ્યારે તમે તમારા બાળકોને સમાવેશ કરીને આવા પ્રકારની શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી વિકસીત કરાવો છો તો એવી પ્રવૃત્તિ દરમિયાન તમે તેમના આનંદનું અવલોકન કરો. વર્ગમાં શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવા માટે યોજના અને તૈયાર કરવાની પ્રક્રિયામાં મહત્વપૂર્ણ શું છે? વિદ્યાર્થી કોઈ દિશા નિદેશન વગર અથવા વંધ્યત્વની વધારે સમજની સાથે અવધારણાને ગ્રહણ કરે છે.

પ્રવૃત્તિ - ૪

એક એવી શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીની સૂચિ બનાવો જે તમે એક વિષય ક્ષેત્રમાં વિકસિત કરી શકો છો. જેથી તમે સ્થાનીય ક્ષેત્રોમાંથી એકત્રીત સામગ્રીના સાથે વર્ગ V/VI માં શિક્ષણ આપી રહ્યા છો.

E-4 ખરીદેલ સામગ્રીની અપેક્ષાએ તૈયાર કરેલ સામગ્રીના કોઈ ત્રણ લાભોનું વર્ણન કરો.

શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીના વર્ગીકરણમાં અન્ય પ્રકારની સામગ્રીના શ્રવ્ય અને દૃશ્ય પ્રભાવના ઉત્પાદન પર આધારિત હોય છે. આ આધાર પર શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી ત્રણ પ્રકારની છે. (i) શ્રવ્ય (ii) દૃશ્ય (iii) દૃશ્ય-શ્રવ્ય

- (i) શ્રવ્ય સહાયક સામગ્રી - શ્રવ્ય ઈન્દ્રિયો દ્વારા સાંભળવાવાળી શ્રવ્ય સામગ્રી જેની સહાયતાથી વ્યક્તિ સાંભળીને વાંચન કરે છે. શ્રવ્ય સહાયક સામગ્રી કહેવાય છે. જેમકે રેડિયો પ્રસારણ, કેસેટ તથા સીડી પ્લેયર વગેરે.
- (ii) દૃશ્ય સહાયક સામગ્રી - દૃશ્ય ઈન્દ્રિયો દ્વારા જોઈ શકાય તેવી દૃશ્ય સામગ્રી જેની સહાયતાથી વ્યક્તિ જોઈને શીખી શકે છે. જે દૃશ્ય સામગ્રી કહેવાય છે. જેમકે બ્લેક બોર્ડ, ચાર્ટ, ચિત્ર, ગ્રાફ, મોડલ, ફિલ્મ, સ્લાઈડ વગેરે.
- (iii) દૃશ્ય-શ્રવ્ય સહાયક સામગ્રી - એવી સામગ્રી જેમાં દૃશ્ય અને શ્રવ્ય બંને ઈન્દ્રિયોનો સમાવેશ થાય છે અને સાંભળીને અને જોઈને શીખી શકાય છે અને બાળકોને સહાય થાય છે. દૃશ્ય શ્રવ્ય સામગ્રી કહેવાય છે. જેમકે ટેલીવિઝન ફિલ્મ, અને કમ્પ્યુટર સહાયક સૂચનાઓ વગેરે.

શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીનું વર્ગીકરણ કેટલાક અન્ય પ્રકારે પણ થાય છે. જે આ પ્રકારના છે. (i) પ્રોજેક્ટ સહાયક સામગ્રી (ii) અપ્રક્ષેપિત સહાયક સામગ્રી (iii) અનુભવ આધારિત સહાયક સામગ્રી.

- (i) પ્રોજેક્ટ સહાયક સામગ્રી - ચલચિત્ર, એપીડાડોસ સ્કોપ, મેજિક ફાનસ, માઈક્રો પ્રોજેક્ટ, ઓવર હેડ પ્રોજેક્ટ, એલસીડી પ્રોજેક્ટ વગેરે.
- (ii) અપ્રક્ષેપિત સહાયક સામગ્રી - ચોક બોર્ડ, ફેલ્ટ બોર્ડ, બુલેટિન બોર્ડ, ફોટોગ્રાફ, પોસ્ટર, નકશા ચાર્ટ, ગ્લોબ નમૂને અને વ્યાખ્યા સહિત પાઠ્ય પુસ્તક વગેરે અપ્રક્ષેપિત સહાયક સામગ્રીના ઉદાહરણ છે.
- (iii) અનુભવનાત્મક સહાયક સામગ્રી - ક્ષેત્રીય ભ્રમણ, શૈક્ષણિક પ્રવાસ, મહત્વપૂર્ણ સંસ્થાનોની મુલાકાત, પ્રયોગોનું અવલોકન, પ્રદર્શન અને પ્રાકૃતિક અસાધારણ દૃશ્ય વગેરે અનુભવાત્મક સહાયક સામગ્રીના ઉદાહરણ છે.

E-5 સમૂહ A માં સામગ્રીઓના વિભિન્ન વર્ગોના નામ છે અને સમૂહ B માં સહાયક સામગ્રીનું નામ છે. સામગ્રીને વર્ગોથી જોડો જેવા કે નીચે ઉદાહરણમાં દેખાવેલ છે.

સમૂહ - A	સમૂહ - B
અપ્રક્ષેપિત સહાયક સામગ્રી	ટેલીવિઝન
પ્રોજેક્ટ સહાયક સામગ્રી	રેડિયો
શ્રવ્ય સહાયક સામગ્રી	માછલી
દૃશ્ય શ્રવ્ય સહાયક સામગ્રી	બ્લેક બોર્ડ
એકત્રિત સહાયક સામગ્રી	ફિલ્મ પટ્ટીઓ

૬.૩.૨ સૂચના સંચાર તકનીક અને શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી

સૂચના અને સંસાર તકનીક વર્ગમાં નવી સંભાવનાઓને જન્મ આપે છે. શિક્ષણ માટે ઈન્ટરનેટ અને મલ્ટી મીડિયાની સાથે પરસ્પર ક્રિયાનું બહુ મહત્વ છે. આના ઔપચારિક વર્ગ પ્રવૃત્તિમાં પાઠ્ય વસ્તુને સમૃદ્ધ બનાવે છે. શિક્ષણ અને વાંચનના ગુણોને વધારવા માટે પ્રભાવ પૂર્ણ એકીકરણની આવશ્યકતા છે. એના માટે શિક્ષકને સ્વયંને તૈયાર કરવાની, વર્ગમાં તકનીકીના પ્રયોગના માટે જોશની આવશ્યકતા છે. કમ્પ્યુટર પહેલા પણ અનેક વિદ્યાલયોમાં આવી ચુક્યા છે. અને નજીકના ભવિષ્યમાં વધારેમાં વધારે વિદ્યાલયમાં આ સુવિધા બાળકોને ઉપલબ્ધ કરાવી છે.

૬.૩.૩ પ્રવૃત્તિ આધારિત વાચન સામગ્રી

પ્રવૃત્તિ આધારિત વાચન પ્રવૃત્તિ દ્વારા વાચન અને સક્રિય વાચન અહિયા પ્રક્રિયાઓને સમજવામાં ઉપયોગ કરેલ એક જ શબ્દના સમાનાર્થી છે જેનો ઉપયોગ બાળક કોઈપણ પ્રવૃત્તિમાં સમાવીને અનુભવ ગ્રહણ કરવા માટે છે. વાચન પ્રવૃત્તિની પ્રધાનતાના અનુસાર પ્રવૃત્તિ

નોંધ

શિક્ષણ અને વાંચન સામગ્રીનું માળખું

શારીરિક પણ હોય છે અને માનસિક પણ હોય છે. ઉદાહરણ જ્યારે એક બાળક કરીયાણાની દુકાનના બીલની તપાસ માટે વધારે ઓછા જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરે છે. તો આ શારીરિક પ્રવૃત્તિની અપેક્ષાએ માનસિક પ્રવૃત્તિ વધારે છે. પરંતુ જ્યારે એ બાહર રમવામાં રમતની યોજના અથવા સંગઠન બનાવે તો તે તેના શારીરિક કૌશલની સાથે સાથે રમતને જીતવા માટે માનસીક કૌશલનો પણ ઉપયોગ કરે છે. અન્ય વસ્તુની અપેક્ષાએ પ્રવૃત્તિ આધારિત વાચનમાં બાળકોની પૂર્ણ સહભાગિતા અને સહયોગની આવશ્યકતા જરૂરી છે. પ્રાથમિક સ્તર પર નાના બાળકો માટે વાંચન વધારે પ્રભાવશાળી બની જાય છે. જ્યારે તેમની સહભાગિતા સંતોષકારક હોય છે. મુખ્ય રૂપથી માનસિક સંતુષ્ટની સાથે સાથે તેમની પાંચેય જ્ઞાનેન્દ્રિયો જેવી કે સાંભળવું, જોવું, સુંઘવું, સ્પર્સ કરવો, સ્વાદ લેવો વગેરેની સહભાગિતા સંતોષકારક હોય છે. જેવી કે આ બાળકો વર્ષ અને સ્તરની શરૂઆતની અવસ્થાના છે તે વિચારના દ્વારા વધારે સંતુષ્ટનો વર્ણન કરે છે. એકમ-૪માં વાંચન પ્રવૃત્તિ અને તેની પ્રકૃતિની વિસ્તૃત રૂપથી ચર્ચા કરેલી છે. પરંતુ બધી પ્રવૃત્તિમાં જો કે સામગ્રીની ભૂમિકા વધારે મહત્વપૂર્ણ છે. તેમ છતાં બધી ઉપલબ્ધ સામગ્રી વર્ગમાં વિભિન્ન વાંચન પ્રવૃત્તિના ઉપયોગ કરી શકાય છે પરંતુ જ્યારે કોઈ વિષય પ્રવૃત્તિના માટે સામગ્રીનો યુનાવ કરાય છે. એ સમયે થોડી સાવધાની રાખવાની આવશ્યકતા હોય છે. આ એકમના ભાગ ૬.૩માં આ સુનિશ્ચિત વિશેષતાઓની ચર્ચાની સાથે સાથે સામગ્રીની પસંદગી નીચે લખેલાની આધાર પર કરવા જોઈએ.

- પ્રાથમિક સ્તરના બાળકોના વાંચન પ્રવૃત્તિ એમના વાસ્તવિક જીવનના પ્રવૃત્તિથી સંબંધિત હોવી જોઈએ. કોઈપણ વસ્તુ વાંચનનું સમર્થન કરે છે. અથવા તેને સુવિધાજનક બનાવે છે. તે બાળકોના તત્કાલ વાતાવરણની બારીક સામગ્રી અથવા કેટલાક જાણકારીની પ્રવૃત્તિ જેવીકે રમત રમવી ગીત ગાવું અથવા અભિનય કરવો વગેરેથી થાય છે. વાંચન પ્રવૃત્તિને વર્ગમાં સંચાલિત કરવા માટે આની પસંદગી કરવી જોઈએ.
- વાંચન પ્રવૃત્તિથી સંબંધિત કોઈ વિશેષ અવધારણના વાંચન હેતુ સામગ્રી ઉપયોગી હોવી જોઈએ. ઉદાહરણ ટ્રાફિકના મહત્વ અર્થને સમજવા માટે પ્રવૃત્તિમા અનુબંધિત સામાન જેવો કે મોડલ અથવા વિભિન્ન પ્રકારના ટ્રાફિકને દર્શાવતા ચિત્ર જેવાકે રથ, મોટર, વાહન, રેલગાડી વગેરે કોઈ અન્ય સામગ્રીની અપેક્ષાએ વધારે ઉપયોગી છે.
- પ્રત્યક્ષ અનુભવ જેવો કે કોઈ પ્રદર્શનીમાં સહભાગિતા કરવી ક્ષેત્રીય ભ્રમણ અભ્યાસી પ્રવાસ મહત્વપૂર્ણ સંસ્થાઓ/સંગઠનો (જેવા કે બેંક, ડાકઘર, પુલીસ સ્ટેશન, રેલ્વે સ્ટેશન, સંગ્રહાલય, વિજ્ઞાન પ્રયોગશાળા) નો પ્રવાસ વગેરે આ પ્રકારના પ્રવૃત્તિ પણ અર્થપૂર્ણ અને ઉપયોગ વાંચનમાં વધારો કરે છે.
- વધારેમાં વધારે સંખ્યામાં સામગ્રીનું એકત્રિકરણ કોઈ પ્રવૃત્તિને પ્રભાવશાળી ઢંગથી સંચાલિત પ્રવૃત્તિને પ્રભાવશાળી ઢંગથી પ્રવૃત્તિની ઉપર્યુક્ત અવસ્થા પર તેમની સંદર્ભીકરણ વધારે મહત્વપૂર્ણ છે.
- વાંચન પ્રવૃત્તિમાં જ્યાં નવા ખ્યાલનો પરિચય કરાવે છે. ખ્યાલની વિશેષતાઓને સ્પષ્ટ અંતરના ઉપયોગના માટે ખ્યાલથી સંબંધિત ઉદાહરણ અને ખ્યાલથી અસંબંધિત ઉદાહરણની આવશ્યકતા પડે છે. ઉદાહરણ માટે જો વિદ્યાર્થીએ એક બીજ પત્રક (એવા છોડ જેમા અંકુરણના સમયે કેવળ એક પાંદડુ હોવું જોઈએ) ના ખ્યાલથી પરિચિત કરાવે

છે. ત્યારે આ પ્રકારની સામગ્રી જેવી કે મકાઈ, ડાંગર, નારિયેલ અને તાડ (બધા એક બીજપત્રક) બધાનો ઉપયોગ ઉદાહરણથી સંબંધિત થાય છે. અને એજ વટાણા, દુધી, કેરી, ભિંડા, બટાકા અને બીજપત્રકનો ઉપયોગ અને ઉદાહરણના રૂપમાં થાય છે. ખ્યાલના ઉદાહરણ અને બિન ઉદાહરણની તુલનાના દ્વારા એક બીજપત્રકના પરિચિત્ર અંગોની વિદ્યાર્થીઓની સમજને સમેકિત કરવામાં સહાય કરે છે. અને વિદ્યાર્થી એક સાથે જ દ્વિ બીજપત્રકના વિશે પણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે.

- વાંચન પ્રવૃત્તિ માટે પસંદ કરેલ સામગ્રીની પર્યાપ્ત માત્રાને પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવાના પહેલા સુનિશ્ચિત કરવી જરૂરી છે. જો તમે કોઈ પ્રકરણ (ફળો અને શાકભાજીનું વર્ગીકરણ) પર સમૂહ અથવા વ્યક્તિગત પ્રવૃત્તિનું સંચાલન કરી છે. તો આપણે વિદ્યાર્થીઓ અને સમૂહની ઉપર્યુક્ત સંખ્યાના અનુસાર વાસ્તવિક સામગ્રીને એકત્ર કરવી આવશ્યક છે. જો વાસ્તવિક વસ્તુની વ્યવસ્થા કરવી કઠિન હોય ત્યારે તમે પર્યાપ્ત સંખ્યામાં વસ્તુના મોડલ ચિત્ર, ફેલ્ડકાર્ડ વગેરે તૈયાર કરી શકો છો. અને પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગના માટે તૈયાર રાખી શકીએ છીએ.

પ્રવૃત્તિ-૫

કોઈ વર્ગથી સંબંધિત લાકડીઓ અને પાંદડાઓનો ઉપયોગ કરવાની સાથે એકથી વધારે પ્રવૃત્તિને વિકસિત કરો. અને ઉપર આપેલ વિશેષતાઓના અનુસાર સામગ્રીના ઉપયોગના નિર્ણય કરો.

.....

.....

.....

.....

.....

૬.૪ શિક્ષણ વાંચન સામગ્રીની ગોઠવણી

તમે એ અનુભવ કર્યો હતો કે સૌથી વધુ તક પર તમે શિક્ષણ વાંચન સામગ્રીનો ઉપયોગ કરી શકો છો. તેમ છતાં તમને જ્ઞાત હોય છે કે ખ્યાલથી સંબંધિત વાંચન માટે કેટલાક વાંચન સામગ્રીની આવશ્યકતા હોય છે. આવી તકની સૂચી તૈયાર કરો જ્યારે તમે વાંચન સામગ્રીનો ઉપયોગ નથી કરી શકતા.

- જ્યારે વર્ગમાં પર્યાપ્ત સંખ્યામાં વાંચન સામગ્રી ઉપલબ્ધ નથી.
- વર્ગ અથવા વિદ્યાલયના જાળવણીમાં ઉપર્યુક્ત અથવા ઉપયોગ શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીના હોય તો.
- વર્ગ અથવા વિદ્યાલયના ભંડારમાં વધારે માત્રામાં રાખેલ શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીના ઉપયોગ શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી અલગ કરવી કઠિન છે.

નોંધ

શિક્ષણ અને વાંચન સામગ્રીનું માળખું

- કેટલાક અધ્યાપકો વિચારે છે કે શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવામાં વર્ગમાં સમય વધારે લાગે છે અને આ કારણથી કોર્સ પૂરો થતો નથી.

આ પ્રકારના કારણે વર્ગમાં શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીની ખરીદીને ઉપયોગ કરવો અને જાળવણી કરવાની યોજના અને સાચી પ્રબંધનમાં કમીને દર્શાવે છે. પ્રારંભિક વિદ્યાલયોમાં શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીને ખરીદાવ અથવા વિકસિત કરવા માટે લગાતાર સર્વશિક્ષા અભિયાન ઘન ઉપલબ્ધ કરાવે છે. અને કેટલીક વિદ્યાલયોમાં તમે વધારે માત્રામાં વિભિન્ન વિષય ક્ષેત્રોથી સંબંધિત શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. તેમ છતાં કોઈ કક્ષામાં શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીના વધારે માત્રામાં હોવાથી લાભ થાય છે. પરંતુ વાંચનને સુવિધાજનક બનાવવામાં ઉપયોગિતાના સુનિશ્ચિત હોવું પર્યાપ્ત નહીં હોય માટે એક અધ્યાપક હોવાને નાતે તમારા શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીનો સાચો પ્રબંધનનો જ્ઞાન હોવો જરૂરી છે.

વર્ગની પરસ્પર ક્રિયાની ત્રણ અવસ્થાઓ પર શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીનો પ્રબંધિત આવશ્યક છે.

- એકત્રિકરણ કરવું, વિકાસ કરવો ખરીદી કરવી અને કક્ષા પ્રવૃત્તિને શરૂ કરવા માટે પહેલાં તેમની વ્યવસ્થા કરવી.
- વર્ગ પ્રવૃત્તિના દરમિયાન તેમના સાચા ઉપયોગ અને
- વર્ગ પ્રવૃત્તિના બાદ તેમના સાચો જાળવણી અને ભંડારમાં ગોઠવવું.

૬.૪.૧ શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીને એકત્રીત કરવું, તૈયાર કરવું અને ભંડાર કરવું.

શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીને એકત્રીત કરવામાં આવે છે. અથવા તૈયાર કરવામાં આવે છે અને ક્યારેક ક્યારેક બાળકોની મદદથી તૈયાર કરવામાં આવે છે. તમે મફતની સામગ્રી એકત્રીત કરવામાં આવે છે. અથવા બજારમાં ઉપલબ્ધ આવશ્યક સામગ્રીને ખરીદવામાં આવે છે. અમે જાણીએ છીએ કે આપણા વિદ્યાલયની આસપાસ પ્રાકૃતિક અને સામાજિક વાતાવરણમાં સામગ્રીની પ્રચુરતા છે. જેને આપણે વાંચન પ્રક્રિયાના માટે ઉપયોગ કરી શકીએ છે. આપણા વાતાવરણમાં એવી કોઈ સામગ્રીના વિશે વિચારીએ તો વાંચનના એક મહત્વપૂર્ણ સ્ત્રોત હોય છે. અહીંયા આ પ્રકારની બહુ સારી સામગ્રી છે. પરંતુ એનાથી એ ઉપર્યુક્ત છે. જેને વિશેષ વાંચન પરિસ્થિતિઓમાં ઉપયોગના માટે વર્ગમાં લાવવામાં આવે છે જે સામગ્રી ઉપર્યુક્ત છે. જેને આપણા વાતાવરણમાં એકત્રીત કરવામાં આવે છે.

વાતાવરણમાં વાસ્તવિક વસ્તુઓને એકત્રીત કરવામાં અતિરિક્ત અમે વિભિન્ન પ્રકારની શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી એકત્રીક કરી શકીએ છીએ જે આપણી નજીક આસપાસમાં ઉપલબ્ધ નથી હોતા. અને આપણા જાણીતા અથવા સંબંધના વિભિન્ન સ્થાનોથી સામગ્રી જેવા વિભિન્ન વિભિન્ન પ્રકારની ખાદ્ય સામગ્રી પક્ષીઓની પાંખો વગેરે એકત્રીત કરી શકાય છે. આ બજારમાં ખરીદ કર પણ એકત્રીત કરી શકાય છે.

નોંધ

વર્ગ ઉપયોગ માટે સામગ્રીના એકત્રીકરણમાં બાળકોને સમાવવામાં અને વિભિન્ન ફાયદા હોય છે. એનાથી તમને મફત મા જ થોડા પ્રયાસથી વધારે માત્રામાં સામગ્રી એકત્રીકરણમાં સહાયતા મળે છે. આનાથી બાળકો તેમની ચારે બાજુએ વાતાવરણની શોધ કરવા માટે ઉત્સાહિત થાય છે અને આ મહેસૂસ કરે છે કે વાતાવરણમાં ઉપસ્થિત પ્રત્યેક તત્વ વાંચનનો સ્ત્રોત હોય છે. બાળકોના આ પ્રકારના એકત્રીકરણમાં સમાવેશ થવું વર્ગીકરણના દ્વારા વ્યવસ્થિત કરવી. વાંચન પ્રવૃત્તિમાં એનો ઉપયોગ કરવો. અને વર્ગમાં એમના ભંડાર અને જાળવણી કરવી અને નાના બાળકોના સ્વસ્થ સંજ્ઞાનાત્મક વિકાસમાં સહાયતા કરે છે. જે વિદ્યાલયની શરૂઆતના સ્તરે લાભદાયી થાય છે. વિભિન્ન પ્રકારની સામગ્રીઓના એકત્રિત કરવાની આદતનો વિકાસ કરવો એક બહુજ સારો શોખ છે. જેના લાભ નીચે બોક્સમાં જુઓ.

એકત્રીકરણ એક શોખના રૂપમાં :

વિશિષ્ટ સામગ્રીને એકત્રિત કરવાની આદતનો વિકાસ કરવો એક શોખ હોઈ શકે છે. જેના બાળકોના તેમની બાળ અવસ્થાથી વિકસિત કરી શકાય છે તેમ તમારા બાળકોને વિભિન્ન પ્રકારની સામગ્રી જેમકે વિભિન્ન દેશના ડાક ટિકિટ સિક્કા, મુદ્રાનોટ, ચિત્ર, પ્રતિશિષ્ટ વ્યક્તિના ફોટોગ્રાફ વિભિન્ન પ્રકારની ચટાઈ, ખનીજ, બીજ, અનાજ, ચોખા કે કોઈ અન્ય ખાદ્ય અનાજ, રમકડા, માચિસ, મીણબત્તીવાળાના પાન વગેરેને એકત્રિત કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરી શકીએ છીએ. કુદતા બાળકોને પહેલી, લોકકથા અને અપરંપરાગત પ્રકરણને એકત્રિત કરવા માટે બાળકોને પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ એકત્રીકરણની સૂચી અંતહીન હોઈ શકે છે. આ ચૂંટણી બાળકોના ઉપર છોડી દો અને તમારે કેવળ એ જ જોવાનું છે કે તેમની પાસે કેટલી ચૂંટણી છે.

આ પ્રકારના એકત્રીકરણ વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા વ્યક્તિગત કે સમૂહમાં કરવામાં આવે છે. એક સારી સંખ્યામાં સામગ્રીને એકત્રિત કરવા પછી સામગ્રીનું વર્ગીકરણ કરી શકાય છે. પ્રદર્શન માટે નામિત કરી શકાય છે તેમજ એકત્રિત કરવાના ના દ્વારા ભંડારિત કરી શકાય છે. તેમને વિદ્યાલયના પ્રદર્શનમા પ્રદર્શન કરી શકાય છે. જેને ભાગ-૧૪માં કરવામાં આવેલા ચર્ચા અનુસાર અનુમાનનો ભાગ પણ બનાવી શકાય છે. તેમાં ફક્ત તેમ વર્ગખંડની પરસ્પર ક્રિયામાં અર્થપૂર્ણ શિક્ષણ, જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સામગ્રીના રૂપમાં જ ઉપયોગ નથી કરી શકતા, પરંતુ એકત્રીકરણના આધાર પર વિદ્યાર્થી પ્રકરણના લેખનો પણ વિકાસ કરી શકે છે જે તેમના તથા અવધારણાના જ્ઞાન તેમજ સમજને વિસ્તૃત કરી શકાય છે જે તેમના તથ્ય તેમનું અવધારણા છે ના જ્ઞાન તેમજ સમજને વિસ્તૃત કરી શકાય છે. જે તમારા દ્વારા કરવામાં આવેલા શિક્ષણના સામાન્ય રૂપથી કઠિન છે. આગળ આ પ્રકારના એકત્રીકરણ વિકસિત કરવું સદૈવ માટે એક શોખ બની શકે છે જે બાળકોના જ્ઞાન પ્રાપ્તિને સમૃદ્ધ કરવામાં સહાયક હોય છે. અને તેના વ્યક્તિત્વ તેમજ ચરિત્રના નિર્માણમાં સહાયતા પ્રદાન કરે છે.

શૈક્ષણિક સત્રના શરૂ થવાના પહેલા જ આ પ્રકારની સામગ્રી જે ટકાઉ હોય તેમજ લાંબા સમય સુધી ભંડારિત કરી શકાય છે. એકત્રીકરણ તેમજ નિયંત્રણ કરી લેવું જોઈએ. અન્ય શબ્દોમાં કેટલાક આ પ્રકારની સામગ્રી જેમકે ફુલ-ફળ, શાકભાજી, ખાદ્ય પદાર્થ વગેરે વર્ગખંડ કક્ષામાં ઉપયોગના દિવસમાં એકત્રિત કરી શકાય છે.

નોંધ

શિક્ષણ અને વાંચન સામગ્રીનું માળખું

શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ સામગ્રીને તૈયાર કરવી શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સામગ્રીના રૂપમાં ઉપયોગ કરવા માટે સામગ્રીને એકત્રિત કરવા એક જ ઐચ્છિક વસ્તુઓને ખરીદવામાં વધારે પડતું તેમજ કેટલીક સામગ્રીને વિકસિત કરવાની જરૂરિયાત હોય છે જે વિશેષ રૂપથી તેમને વર્ગખંડ પ્રવૃત્તિઓ માટે જરૂરિયાત છે. શિક્ષણ પરની વિશિષ્ટ અવધારણાઓ માટે હંમેશા તેમને કેટલીક મહત્વપૂર્ણ સામગ્રી છે. જે વાતાવરણમાં ઉપલબ્ધ નથી. તેમજ બજાર માર્કેટમાં ઉપલબ્ધ નથી. ઉદાહરણ માટે તેમને પ્રાચીન ભારતના ઇતિહાસન આર્યોના સમયના વિષયમાં શિક્ષણ કરાવી રહ્યા છે. તેમની જીવનશૈલીને પ્રદર્શિત કરવા માટે તેમને ચર્ચાને સજીવ બનાવવા માટે કેટલાક ચિત્રોની તેમજ ડાયાગ્રામનો કોઈ ભંડાર નથી, આવી સ્થિતિમાં જો તેમને પાઠ યોજનાની આવશ્યકતા મુજબ કેટલાક ચિત્ર તેમજ મોડેલને વિકસિત કરી શકે છે. આ ખૂબ જ સરસ છે. વધારે વિદ્યાલયમાં અધ્યાપક તેમજ વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા વિભિન્ન પ્રકારની સામગ્રી જેમકે, ભિન્ન પ્રકરણો પર આધારિત ફ્લેરા કાર્ડ, સંખ્યા તેમજ વર્ણમાળાના કાર્ડ, કાગળ, કલે, થર્મોકોલ, લાકડી, ચાટ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા મોડલ, ગ્રાફ, ચિત્ર, રમકડા, વગેરે તૈયાર કરી શકાય છે. વિદ્યાલયમાં સર્વ શિક્ષા અભિયાન કે અન્ય કોઈ પણ સ્ત્રોતથી ઉપલબ્ધ ધનરાશિની સામગ્રીને વિકસિત કરવું હવે એક સામાન્ય અભ્યાસ છે.

સામગ્રી તૈયાર કરતી વખતે નીચે મુજબની બાબતોને ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂરિયાત છે.

- આવી સામગ્રીની એક સૂચિ બનાવો જેની તેમને શરૂઆતમાં જરૂરિયાત હોય છે. શૈક્ષણિક સત્રની શરૂઆતથી યોજનાને પ્રાથમિકતા આપો.
- કાચા માલના રૂપમાં સામગ્રી જેમકે, કાગળ, ડ્રોઈંગ શીટ, કાર્ડ બોર્ડ, પેટ, કલેમાટી, પ્લાસ્ટિક, થર્મોકોલ શીટ વગેરે મર્યાદિત માત્રામાં હોવી જોઈએ. તેમાંથી વધારે કાતર, ચપ્પુ, સ્કેલ, માપવાવાળી ટેપ વગેરે અન્ય આ પ્રકારનાં ઉપકરણ, જરૂરિયાત મુજબ ઉપયોગ માટે તૈયાર રાખવા જોઈએ.
- સામગ્રીને તૈયાર કરવા તેમજ યોજના બનાવવામાં વિદ્યાર્થીને સામેલ કરો તેમને આ ક્રિયા કલાપોમાં સામેલ કરવું જરૂરી છે. કેમકે આ પ્રકારના ક્રિયા કલાપોને કરવું તેમને પસંદ હોય છે. જ્યારે સામગ્રીની યોજના બનાવવા તેમજ તૈયાર કરવામાં તેમને સામેલ કરવામાં આવે છે તો તે ઘણું શીખશે. તે સામગ્રીને રાખવાની તેમજ સંરક્ષણમાં વધારે સાવધાની રાખશે તથા જે સામગ્રી તેમને વિકસિત કરી છે તેને નુકશાન નહીં પહોંચાડે.
- જ્યારે શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રીની યોજના બનાવીને છીએ અને તેમને તૈયાર કરીએ છીએ તો આ આપણે ધ્યાન રાખીશું તેમજ કોશિસ કરીએ કે આપણા દ્વારા બનાવેલી સામગ્રી લાંબા સમય સુધી ઉપયોગ કરી શકાય ભિન્ન અવસરો પર ઉપયોગ કરી શકાય તથા એકથી વધારે વિષય ક્ષેત્રમાં ઉપયોગ કરી શકાય.
- વિદ્યાલયમાં એક પ્રદર્શન આયોજન કરો જ્યાં અલગ અલગ કક્ષાના વિદ્યાર્થી સ્વયં તૈયાર કરેલી સામગ્રીનું પ્રદર્શન કરી શકશે. જેનાથી વિદ્યાર્થીમા ઉપયોગી તેમજ બોજપૂર્ણ સામગ્રીને પ્રદર્શન કરી શકીશું. તેનાથી વિદ્યાર્થીમાં ઉપયોગી તેમજ બોજપૂર્ણ સામગ્રીને વિકસિત કરવાની ભાવનાનો વિકાસ થશે.

નોંધ

- પ્રતિભાશાળી વિદ્યાર્થીઓ, સંસાધન યુક્ત સહકર્મીઓ, તેમજ સ્થાનીય કલાકારોની ઓળખ કરો તથા સામગ્રીને વિકસિત કરવામાં તેની સહાયતા કરો.

શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સામગ્રીનું નિતરણ શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રીને સાવધાનીપૂર્વક કરવામાં આવેલું ભંડારણ પ્રયોગ કરવામાં આજ્ઞાન તેમજ સુવિધા જનક હોય છે. તથા સામગ્રીનું નુકશાન પણ ઓછામાં ઓછું હોય છે. જ્યારે વધારેમાં વધારે સામગ્રી ગ્રહણ કરવામાં જરૂરિયાત હોય છે. તથા તેમને તેમના ઉપરયુક્ત ભંડારણ પર ધ્યાન આપવાની જરૂરિયાત હોય છે. સામગ્રીના ઉપરયુક્ત તેમજ સુરક્ષિત નિંદારણને સુનિશ્ચિત કરવા માટે કેટલીક નીચે આપેલ શરતોની જરૂરિયાત હોય છે.

- સામગ્રીના ઉપયોગ માટે, ભંડારણનું સ્થાન વર્ગખંડની અંરદ કે નજીક હોવું જોઈએ.
- સામગ્રીને ભિન્ન પ્રકારના વર્ગોમાં વ્યવસ્થિત કરો તથા તે અનુસાર તેમને ભિન્ન લાઈન વાળી અથવા ભાગમાં રાખો. ઉદાહરણ તરીકે ભિન્ન પ્રકારની વસ્તુઓને અલગ-અલગ પોલિથીન પેકેટ કે બરણીમા રાખો ફ્લેશ કાર્ડના પ્રકરણના હિસાબથી અલગ અલગ કરો અને અલગ-અલગ પેકેટમાં રાખા આ રીતે અન્ય સામગ્રી જેમકે ચટાઈ, ખનિજ, ચિત્ર ચાર્ટ વગેરેને પણ ઉચિત પ્રકારની વ્યવસ્થિત કરો.
- એકવાર ઉપયોગ કરવાવાળી અને વારંવાર ઉપયોગ કરવાવાળી સામગ્રીને અલગ-અલગ રાખો.
- રેક કે અલમારીની ઉંચાઈ બાળકોની પહોંચથી વધારે ના હોવા જોઈએ. વિદ્યાર્થીઓને રેકમાં વસ્તુઓના વર્ગીકરણ પેકેજિંગના અનુસાર વ્યવસ્થિત કરવાનું છે. વાપર્યા પછી ફરીથી રેકમાં સામગ્રી રાખવાની છે.
- તમારે એ સાવધાનીપૂર્વક જોવું જોઈએ કે ભંડારણની વ્યવસ્થા એવી હોય કે શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રીને નુકશાન ના પહોંચે. ભંડારણનું સ્થાન ઉચિત રૂપથી સંક્રમણ રહિત હોવું જોઈએ. માટી તેમજ કાંકરાથી મુક્ત હોવું જોઈએ.

૬.૪.૨ શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીનો ઉપયોગ તેમજ સંગ્રહ

એ જોવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સમગ્રનો ઉપયોગ વર્ગખંડમાં કરવામાં આવે છે ત્યારે શિક્ષણ વધારે તેમનું પ્રદર્શન કરીને ઉપયોગ કરે છે જ્યારે કોઈક અવધારણ કે પ્રકરણનું વર્ણન કરો છો કે ત્યારે કોઈક ગાણિતીક સમસ્યાને હલ કરે છે. ત્યારે તે વર્ગખંડમાં સામાન્ય રૂપથી એક કે બીજા કેટલાક રૂપાંતરિત મોટા આકારની દર્શનીય વસ્તુના દરેક બાળકો માટે ઉપયોગ કરે છે. શિક્ષણની આવી સ્થિતિમાં, શિક્ષણ પ્રાપ્ત સામગ્રીના પ્રદર્શન દ્વારા વિદ્યાર્થીઓના પાસે શિક્ષણ પ્રાપ્ત સામગ્રીને સ્વયં ઉપયોગ કરવા માટે ખૂબ ઓછા અવસર હોય છે. આ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે અધ્યાપક પણ શિક્ષક જ્ઞાન પ્રાપ્તિ સામગ્રીને રાખી વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા કરવામાં વિશ્વાસ નહી કરતા તે વિચારે છે કે બાળકો તેમનું નુકશાન પહોંચાડી શકાય છે. આવી સ્થિતિમાં શિક્ષણ દ્વારા સામગ્રીને અલમારી કે વર્ગખંડમાં તાળુ લગાવીને બંધ કરીને રાખી શકાય છે જરૂરી તપાસ સાથે રજીસ્ટરમાં ચઢેલી હોય છે. પરિણામ સ્વરૂપ વધારે શિક્ષકો મહેસુસ કરે છે કે તે પણ ગણતરીની છે અને સામગ્રીને કોઈ નુકશાન ના થવું જોઈએ.

નોંધ

શિક્ષણ અને વાંચન સામગ્રીનું માળખું

ભિન્ન વિદ્યાલયના આ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીને મુશ્કેલીથી ઉપયોગ કરી શકાય છે. એટલે સુધી કે પાઠ યોજનામાં શિક્ષણ સહાયક સામગ્રીનો ઉપયોગ નથી કરી શકાતો. હંમેશા આવી વિદ્યાલયના અધ્યાપકમાં શિકાયત કરીને કરે છે તે કામના દબાવના કારણે શિક્ષણ પ્રાપ્ત સામગ્રીની ચૂંટણી કરવી તેમજ તેનો ઉપયોગ કરવો સંભવ નથી અને આ તથ્યને નકારીએ છીએ કે બાળકો શિક્ષણ પ્રાપ્ત સામગ્રીનો સંગ્રહ કરે છે. તેમના જ્ઞાન પ્રાપ્તિ પ્રદર્શન સરસ હોય છે. પ્રબંધનના દષ્ટિકોણથી શિક્ષણ વાચન સામગ્રીનું સંરક્ષણ મહત્વપૂર્ણ છે. જે બાળકો માટે સક્રિય હસ્ત કૌશલને મહત્વપૂર્ણ છે. આ તથ્યોને મગજમા રાખતા આ કક્ષામાં ઉચિત ઉપયોગ તેમજ સંરક્ષણના કેટલાક સુચનો આપવામાં આવેલ છે.

- બાળકોના સ્વતંત્ર રૂપથી ઉપયોગ માટે શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રી પર્યાપ્ત માત્રામા ઉપલબ્ધ હોવી જોઈએ.
- કોઈક વિશેષ કાલાંશ માટે વિષયમાં પાઠ યોજના તૈયાર કરતી વખતે શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રીના પ્રદર્શન ઉપયોગની યોજના વ્યક્તિગતરૂપથી તેમજ સમૂહમા હોવી જોઈએ. આ પાઠ યોજના કાલાંશના પહેલા જ સારા પ્રકારે બનેલુ હોવું જોઈએ.
- જો તમે ઉપલબ્ધ સ્થાનીય, સામગ્રીની યોજના બનાવી રહ્યા છો તો કેટલાક બાળકોને સમુદાયમાં ભેગા કરીને વર્ગખંડમાં લઈને આવવા માટે કહી શકાય છે.
- કાલાંશ શરૂ થવાના પહેલા વિદ્યાલય ભંડાર તેમજ અન્ય સ્ત્રોતોમાં દરેક સામગ્રી એકત્રિત કરી લેવી જોઈએ.
- એ સુનિશ્ચિત છે કે પસંદ કરેલી સામગ્રી બાળકોની સમજના સ્વરમા અનુકૂલન હોય તથા પ્રકરણના હિસાબથી ઉપયોગી હોય.
- જ્ઞાન પ્રાપ્તિના સ્ત્રોતના રૂપમાં દિવાલની ક્રિયા વાર્તાનો ઉપયોગ, ફર્શ ક્રિયા વાર્તાનો ઉપયોગ વર્ગખંડની અંદર કે બહાર સામગ્રી તૈયાર કરવી જેમકે બગીચા, રમતનું મંથન વગેરે કરવું જોઈએ.
- પોતાના વર્ગખંડમાં બાળકોને એક નાનો સમૂહ બનાવો જે વર્ગખંડમાં એકત્રીકરણ સામગ્રી તૈયાર કરવું તેમજ સામગ્રીના રાખવાનું નેતૃત્વ કરશે. તેમની આ જવાબદારી હોય છે કે કાલાંશ શરૂ થવાના પહેલા તે આવશ્યક શિક્ષક સહાયક સામગ્રીના છંટણી કરો તેમને ઉપલબ્ધ કરાવો અને કાલાંશ બાદ તેમને તેમના ચોક્કસ સ્થાન પર રાખો આ સમુહ પ્રત્યેક મહીને બદલી પણ શકાય છે.
- પોતાના વર્ગખંડમા શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રીના વધારે સંગ્રહ માટે એક રેકોર્ડ રાખો. તેનાથી તમને કેટલાક પદમા થવાવાળું નુકસાન તેમજ તેને સમાપ્ત થવાની જાન કરી રહેશે. તથા સમય રહેતા તમે તેને બદલી શકો છો.
- મહીનામા એકવાર સ્ટોક રેકોર્ડની ઓળખ કરો અને ભંડારની સરસર પ્રકારની સાફ-સફાઈ કરો.

શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રીના વિસ્તૃત તેમજ ત્વરિત ઉપયોગના કારણે આ વાત પર બળ આપવામાં આવ્યું છેકે શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રી શિક્ષક તેમજ વિદ્યાર્થીઓની આસાન પહોંચમાં રાખવી જોઈએ અર્થાત વર્ગખંડમાં રાખવી જોઈએ. જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સામગ્રી ખૂણાની અવધારણા જેથી વિકસિત કરવામાં આવી છે કે જે અનેક વિદ્યાલયમાં જોઈ શકાય છે. અને એ અપેક્ષા કરવામાં આવી છે કે ભવિષ્યમાં આ દરેક વર્ગખંડમાં હોય આવો આ અવધારણાને સમજીએ છીએ.

નોંધ

૬.૪.૩ શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રી ખૂણો તેમજ તેના ઉપયોગ

એક શિક્ષક જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સામગ્રી ખૂણો એક એવા ખૂણો કે એવું સ્થાન હોય છે જે વર્ગખંડમાં ખૂણો કે એવું સ્થાન હોય છે જે વર્ગખંડમાં દરેક માટે સુલભ હોય છે આ ભિન્ન વિદ્યાર્થીની શિક્ષણ તેમજ જ્ઞાન પ્રાપ્તિના ઉપયોગ માટે શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રી કે શિક્ષક તેમજ વિદ્યાર્થી તેનો આસાનીથી ઉપયોગ કરી શકે.

દરેક સામગ્રી વિષય કે પ્રકરણના હિસાબથી આવા ઉપાયોથી વ્યવસ્થિત કરી શકાય છે કે દરેક વિદ્યાર્થી તેમને આસાનીથી લાવો અને આજ્ઞાનીથી તેમને બદલી શકો શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રીના વધારે તમે તે ખૂણામાં ભિન્ન પ્રકારની અન્ય સામગ્રી તેમજ ઉપકરણ પણ સંગ્રહ કરી શકો છે. જેમકે કાર્ય પુસ્તિકા, સ્કેલ, ત્રાજવું, હથોડી, ડ્રોઈંગશીટ, રંગ, સાદુ કાગળ વગેરે જે વર્ગખંડમાં એકજ કક્ષા લાગે છે તે રૂમના પાછળના ખૂણામાં શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રીનો ખૂણો બનાવી શકાય છે પરંતુ જે રૂમમાં એકથી વધારે કક્ષા લાગે છે. ત્યાં તમારે જ્ઞાન પ્રાપ્તિના ખૂણાના વિષયમાં નિર્ણય કરવો પડશે જો ઉપરયુક્ત સ્થાન ઉપલબ્ધ છે. ત્યારે વર્ગખંડમાં હિસાબથી શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રી ખૂણો બનાવી શકાય છે. દરેક કક્ષાઓ માટે રૂમમાં આવશ્યક સામગ્રી સહિત એક જ્ઞાન પ્રાપ્તિ સામગ્રી રૂમ બનાવી શકાય છે. આવી સ્થિતિમાં કોઈ સંદેહ નથી શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રીની વ્યવસ્થા વિષયમાં હિસાબથી તેમજ વર્ગખંડના હિસાબથી કરી શકાય છે.

પ્રવૃત્તિ-૬

સામગ્રીની એક સૂચિ બનાવો જેનાથી તમને તમારા વર્ગખંડમાં શિક્ષણ બાબત ખૂણામાં સ્ટોર તેમજ પ્રદર્શન કરવાનું પસંદ કરશે.

.....

.....

.....

.....

.....

નોંધ

શિક્ષણ અને વાંચન સામગ્રીનું માળખું

૬.૫ પુસ્તક શિક્ષણ વાંચનના રૂપમાં

પાઠ્ય પુસ્તક હંમેશા શાળામાં શિક્ષણ માટે એક મહત્વ પુર્ણ ભાગ સમજવામાં આવે છે. એક શિક્ષકે કદાચ પાઠ્યક્રમને નહી જોયું હોય કે પાઠ્ય પુસ્તક વગર ભણી શકતા નથી. એક પાઠ્ય પુસ્તકનો વિકાસ વિષય વિશેષતાઓ તેમજ અનુભવી અધ્યાપકો દ્વારા નિર્ધારિત પાઠ્યક્રમ અનુસાર હોવી એક વર્ગખંડ માટે કરો છો પાઠ્યપુસ્તકના વિષય વસ્તુ તેમજ તેના સંબંધિત અવધારણાઓને એક નિશ્ચિત ક્રમ અનુસાર તે પાઠ્યક્રમ અનુરૂપ તે વિશેષણ સમૂહના દ્વારા વ્યવસ્થિત કરી શકાય છે જે પાઠ્ય પુસ્તકનો પણ વિકાસ કરે છે. જેથી પાઠ્યપુસ્તકને વિદ્યાર્થીઓ અધ્યાપકો વાલીઓ અને હિતધારકો દ્વારા ભિન્ન વિષયમાં વિદ્યાલયના સમગ્ર અનુભવના રૂપમાં જોઈ શકાય છે. જેથી પાઠ્ય પુસ્તક શિક્ષણ અને જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં સહાયક હોય છે તેના વધારે ઉપરયુક્ત શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રી સમજી શકાય છે.

પાઠ્યપુસ્તકનો ઉપયોગ અધ્યાપન અને સક્રિયમાં કયા પ્રકારથી કરી શકો છે.

અધ્યાપકના રૂપમાં આપણે પહેલા પાઠ્ય પુસ્તકનું અનુસરણ વિષયવસ્તુના અનુરૂપ અને પાઠના ક્રમાનુસાર શિક્ષણ કાર્ય કરે છે અને પાઠ્ય પુસ્તકના અંતમાં આપવામાં અભ્યાસને પુરા કરવા માટે કહેવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીઓનું પ્રદર્શનનું મૂલ્યાંકન પાઠ્ય પુસ્તકના અંતમાં આપવામાં આવેલ અભ્યાસને પૂરા કરવા માટે કહેવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીના પ્રદર્શનનું મૂલ્યાંકન પાઠ્ય પુસ્તકના વિષય વસ્તુના આધાર પર નિર્મિત પરીક્ષણ પત્ર દ્વારા કરી શકાય છે. આ કહેવું ખોટું ન બનશે કે વિદ્યાલયની શૈક્ષણિક ક્રિયાકલાપ પૂર્ણ રૂપથી નિર્ધારિત પાઠ્ય પુસ્તકના વિષય વસ્તુ પર આધારિત હોય છે. પાઠ્ય પુસ્તકને શિક્ષણ પ્રાપ્તિ માટે આધારભૂત સામગ્રીના રૂપમાં ઓળખી શકાય છે.

E-6 વર્ગખંડમાં શિક્ષણ વાચન સામગ્રીમાં પાઠ્ય પુસ્તકના કોઈ ચાર ઉપયોગ લખો.

૬.૫.૧ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટે પાઠ્ય પુસ્તક

કેટલાક કારણોથી વિદ્યાલયમાં શિક્ષણ પ્રાપ્તિ માટે પાઠ્ય પુસ્તક મુખ્ય બનેલું છે અને વધારે વિદ્યાલયમાં વિદ્યાર્થીઓને શીખવાનું એક માત્ર સાધન છે. પાઠ્ય પુસ્તકને એક પ્રભાવી જ્ઞાન પ્રાપ્તિ સામગ્રીના રૂપમાં ઉપયોગ કરી રીતે કરી શકો છે.

વર્ગખંડમાં પાઠ્ય પુસ્તકનો ઉપયોગ શિક્ષણ જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ માટે કઈ રીતે ઉપયોગ કરી શકાય છે. તેના માટે નીચે મુજબ ઉદાહરણોને ધ્યાનપૂર્વક જાણો.

પરિસ્થિતિ-૩ શ્રી પ્રવિણ વર્ગખંડ-૫માં ભાષા વિષય ભણાવી રહ્યા છે તે ભણાવવાના એક ક્રમથી ફકરાને ઉંચા સ્વરમાં ભણી પેરેગ્રાફને ઉંચા સ્વરમાં ભણવા માટે કહે છે તથા પેરેગ્રાફને ચૂપચાપ ભણવા માટે કહે છે કઠિન શબ્દોનો અર્થ વાક્યોમાં ઉપયોગ કરીને બતાવે છે. વિદ્યાર્થીઓનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે તેમને પ્રશ્ન પૂછે છે અને અંતમાં ગૃહકાર્ય પણ આપતા હતા. મિસ શકીલા બીજી બાજુ કક્ષામાં ભિન્ન વસ્તુનો પરીચય બાળકોને કરાવી રહ્યા હતા તે ગણિત પાઠ્યપુસ્તકમાં આવેલા અંશ અને દરેક ઉચિત ભિન્ન અને વિષય ભિન્ન તથા ભિન્નના જોડ અને ઘટાડવાની સંબંધિત અંકીય ઉદાહરણ આપી રહ્યા હતા.

નોંધ

શ્રી પ્રવિણ અને મિસ શકીલા બંને વાર્તા આધારિત શિક્ષણ પ્રાપ્તિ પ્રક્રિયા પર ક્રિયાકલાપ આધારિત ઉપાયો પર સેવાકાલીન અધ્યાપક પ્રશિક્ષણ કાર્યક્રમમાં ભાગ લીધે પ્રશિક્ષક કાર્યક્રમના આવવા બાદ તેમને પોતાના અધ્યાપન ઉપાયોને આવી રીતે બદલી દીધા.

પ્રવિણ હવે ધોરણ-૫માં ભાષા વિષયને તે પેરેગ્રાફને ભણાવતા સમયે વધારે ક્રિયાકલાપર્ષી ઉપયોગ કરતા જોવામાં આવ્યું. વિદ્યાર્થીઓને તેમને પેરેગ્રાફને ભણવા માટે કહ્યા તેમના બાદ વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા કેટલીક પ્રવૃત્તિ કરાવો જેમકે,

- પેરેગ્રાફમાંથી પ્રશ્ન બનાવવો.
- પેરેગ્રાફના શબ્દોને વાપરીને એક નાનો પેરેગ્રાફ લખવો.
- પેરેગ્રાફમાં ઉપયોગ કરવામાં આવેલ કેટલાક પસંદ કરેલા શબ્દોનો સમાનાર્થી અને વિપરીતથી શબ્દ બતાવવા.
- પેરેગ્રાફની થીમ વાપરીને તમે ૪ વિદ્યાર્થીઓના સમૂહ દ્વારા નવી કહાની વિકસિત કરવી.
- પેરેગ્રાફના અર્થના વિષયમાં વિચાર વિમર્શ કરવો અને તેને વાસ્તવિક જીવનના અનુભવથી જોડવી.
- જો આ એક કહાની છે તો પેરેગ્રાફ પર સંવાદ લખવો.
- પેરેગ્રાફની કહાની પર આધારણ હાસ્ય ચિત્રાંકન હાથ દ્વારા કરવું.

બીજી બાજુ મિસ શકીલાનો પાઠ્યપુસ્તકને સીધા બાળકોથી પરિચિત કરાવ્યા પહેલે તેમને પાઠ્ય પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલ ઉદાહરણો તેમજ પ્રસ્તુતનીકરણનું પહેલા વિશ્લેષણ કર્યું. તેમને ખૂબ જ સામગ્રી એકત્રિત કરી વધારે બાળકો દ્વારા એકલા કરવામાં આવેલ જેમકે ફળ, માટી, બીજ, કાંકરા, ઘડીયાળ વગેરે. તેમને સામગ્રીના વાપરીને કેટલીક પ્રવૃત્તિ કરાવી તથા બાળકોને સાથે સાથે પ્રશ્નો પૂછ્યા.

- એક વસ્તુના બે કે વધારે ભાગ કરવા.
- કેટલીક વસ્તુ આકૃતિ તેમજ ચિત્રના અર્ધભાગોને જોડીને પૂર્ણ આકૃતિ બનાવવા માટે કહેવું,
- કોઈ વસ્તુને ૧/૨, ૧/૩, ૧/૫ ના રૂપમાં વિભાજિત કરવું.
- કોઈ વસ્તુને ૨/૩, ૩/૪ ના રૂપમાં બરાબર ભાગમાં વહેંચવું.
- વસ્તુઓને સંગ્રહ (જેમકે માર્બલ, લાકડી વગેરેને કેટલાક બરાબર ભાગમાં વિભાજિત

નોંધ

શિક્ષણ અને વાંચન સામગ્રીનું માળખું

કરવું અને બરાબર ભાગોને ઉચિત તેમજ વિષમ ભાગમાં પ્રદર્શિત કરવા.

— પાઠ્ય પુસ્તકમાં આપેલા ઉદાહરણના અનુસાર ચિત્રાંકન કરીને કેટલાકને જુદા નિરૂપણ કરવા.

— યોગ્ય કે વિષમ સંબંધિત ઉદાહરણની સુચી બનાવી એક નિર્ધારિત સમય સીમાના નજીક (જેવી કે ૫ મીનીટમાં)

— વિષમ પર આધારિત પ્રશ્ન બનાવા (પાઠ્ય પુસ્તકમાં આપેલા ઉદાહરણથી અલગ હોય)

ઉપરના ઉદાહરણોથી તમે મહેસૂસ કરી શકશો કે પાઠ્ય પુસ્તકને જો ઠીક પ્રકારથી ઉપયોગ કરવામાં આવે તો આ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ નીચેની વિશેષતાઓના કારણ એક ઉત્તમ સ્ત્રોત થઈ શકે છે.

- રાષ્ટ્રીય પાઠ્યક્રમ રૂપરેખા ૨૦૦૫ના સિફારિશોના મુજબ પાઠ્યપુસ્તકના નિર્માણ ધારા ધોરણના નજીક કે બહાર વિદ્યાર્થીઓ કે શિક્ષકો માટે વાર્તાલાપના વ્યવસ્થિત રૂપથી સમાવેશ કરીને કરી શકાય છે. આ બધા શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ માટે જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ વાર્તાલાપના આયોજન કરવાના અવસર પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે.
- વિષય વસ્તુથી સંબંધિત અવધારણાઓના પાઠ્ય પુસ્તકમાં વ્યાપકરૂપથી વ્યવસ્થિત કરવામાં આવે છે. જેવું પાઠને ભણાવવા માટે રૂપરેખા તૈયાર કરવામાં નવા વિચારોને જન્મ આપે છે. અકે ઓછા કલ્પનાશીલ શિક્ષક કદાચ પાઠ્ય પુસ્તકના આપેલા ઉદાહરણોના અનુસાર કરીને ધોરણમાં શિક્ષણ કાર્ય કરે. પરંતુ વધારે કલ્પનાશીલ શિક્ષક પાઠ્ય પુસ્તકના ઉદાહરણમાંથી પ્રેરણા લઈ વૈકલ્પિક શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ વાર્તાલાપના સર્જન કરી શકે છે જેમાં વિષય વસ્તુના અવધારણાઓના રુચિપૂર્વકના અર્થપૂર્ણ ઢંગથી તે વિદ્યાર્થીઓની સમજે છે.
- અવધારણાઓને કેટલાક પ્રકારના જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માધ્યમો જેવા ગીત ગાવા, વાર્તા, પહેલી અને ચર્ચાથી પ્રસ્તુત કરવામાં આવેલ છે. આ કારણે બાળકો શીખવામાં વધારે રસ ધરાવે છે. પાઠ્યપુસ્તકમાં પ્રસ્તુત સામગ્રીઓના આધાર પર તમે તમારા વાતાવરણ, પરિવેશમાં ઉપલબ્ધ સામગ્રીઓના વપરાશ કરવાનો જ્ઞાન પ્રાપ્તિ વાર્તાલાપ ઓછા ખર્ચના પ્રયાસથી તૈયાર કરી શકીએ છીએ.
- પાઠ્ય પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલ અભ્યાસ તેમજ પ્રવૃત્તિઓનો ઉપયોગ વિદ્યાર્થીઓના ક્રિયાકલાપ જ્ઞાન મૂલ્યાંકન કરવા માટે કરાવી શકાય છે. આ અભ્યાસ તમને કેટલા પ્રકારના પરીક્ષણ આઈટમ તૈયાર કરવામાં સહાયક સિધ્ધ થશે. જેનો ઉપયોગ તમે ભાગ એકમ પરીક્ષણ અને અન્ય મૂલ્યાંકન પરિસ્થિતિમાં કરે શકો છો.

પ્રવૃત્તિ-૭

જે પાઠ્ય પુસ્તકનો ઉપયોગ તમે કરી રહ્યા છો. જેમાંથી એક વિષયવસ્તુનું ચયન કરીને તમને વર્ગખંડમાં ભણાવવા માટે જે પ્રવૃત્તિઓ તેમજ સામગ્રીનો ઉપયોગ તમે કરો તેમને એક સૂચિ બનાવો.

.....

.....

.....

.....

.....

પાઠ્યપુસ્તકને શીખવાની પ્રક્રિયાને વધારે સુદૃઢ બનાવવા માટે સર્વ શિક્ષા અભિયાન દ્વારા વધારે શિક્ષણ સહાયક સામગ્રી ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય છે. પાઠ્ય પુસ્તકનો ઉપયોગ વર્ગખંડ શિક્ષણમાં કઈ રીતે કરી શકાય છે તે અધ્યાપક દિગ્દર્શકમાં ઉપલબ્ધ છે.

રાષ્ટ્રીય પાઠ્યક્રમ રૂપરેખા ૨૦૦૫ અનુસાર, કોઈ પણ પાઠ્યપુસ્તકનો ઉપયોગ એક સંરચનાત્મક સમજ વિકસિત કરવા માટે લેખિત વિચારો વસ્તુઓ, અને વ્યક્તિના સક્રિયા સંલગ્નતા દ્વારા કરી શકાય છે.

૬.૫.૨ પાઠ્ય પુસ્તક સિવાયનુ વાચન

પાઠ્ય પુસ્તક પર વધારે નિર્ભરતાથી આ વિશ્વાસ વિકસિત કરી દીધો છે કે પાઠ્ય પુસ્તક મા તે બધુ છે જેને અધ્યાપકને ભણાવતા સમય જરૂરિયાત હોય છે અને વિદ્યાર્થીઓને શીખવા માટે અપેક્ષણીય વિષયવસ્તુ તેમાં ઉપલબ્ધ છે. તેમના ફળ સ્વરૂપ અધ્યાપક પાઠ્ય પુસ્તકને અકારત ભણાવીને તેને નિર્ધારિત સમયમાં પૂરા કરવા માટે પ્રયાસરત રહે છે અને વિદ્યાર્થી તેની પ્રત્યેક પંક્તિને કંઠસ્થ કરવા પરીક્ષા માટે ઉપલબ્ધ કરાવવા આવે ઉત્તર પુસ્તિકામાં અકાર લખે છે આ પ્રકાર પાઠ્ય પુસ્તકને કંઠસ્થ કરીને શીખવાની પ્રવૃત્તિને વધારો આપણ માટે દોષી કહેવામાં આવે છે.

આપણે આ ઓળખવાની આવશ્યકતા છે જો પાઠ્ય પુસ્તક શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિના પ્રમુખ સ્ત્રોત છે પરંતુ આ એક માત્ર શિક્ષણ સામગ્રી નથી અને તે અપેક્ષણીય જ્ઞાન પ્રાપ્તિ પરિણામોને પડયા કરવા માટે આવશ્યક અનુભવ ઉપલબ્ધ કરાવે છે. પાઠ્યક્રમના દરેક અનુભવોને પાઠ્ય પુસ્તકના મર્યાદામાં સમાવી શકાતા નથી એમા અતિ નાના વાસ્તવિક જીવન કે પરિચિત પરિસ્થિતિમાં અરજીત જ્ઞાન પ્રાસંગિક સંદર્ભિત અને અર્થપૂર્ણ હોય છે. સતત અને પ્રયોજન પૂર્ણ ઢંગથી વાસ્તવિક જીવનના પરિસ્થિતિઓમાં વિશિષ્ટ યોગ્યતાના સર્જન કરવા માટે પ્રયાસરત રહેવાથી બાળકોમાં પરિચિત પરિવેશમાં નવા જ્ઞાનની તલાશ કરવાની આદર્શમાં વિકાસ હોય છે. આવો કોઈપણ એક એવા યોગ્યતા પર વિચાર કરતા જેના વિકાસ વિદ્યાલયના બાળકોના

નોંધ

શિક્ષણ અને વાંચન સામગ્રીનું માળખું

પાઠ્ય પુસ્તકના માધ્યમથી કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. IVવર્ગના બાળકોમાં વાંચીને અર્થ ગ્રહણ કરવાનો વિકાસ કરવો. આ યોગ્યતાના વિકાસ કરવા માટે આપણે શાળામાં શું કરવું જોઈએ ?

જેમકે આ ભાષાગત યોગ્ય છે આપણે ભાષાના પુસ્તકના માધ્યમથી નીચે પ્રમાણે પદોના અનુસાર કરીને આ યોગ્ય વિકાસ બાળકોમાં કરવાની પ્રયત્ન કરે છે.

- વિદ્યાર્થીઓના પેરાગ્રાફના ઉંચા સ્વરમાં / ચુપચાપ વાંચવાની રીત કહેવી.
- કઠિન, શબ્દો, મુહાવરો, વાક્યોના અર્થ સ્પષ્ટ થાય.
- પેરાગ્રાફના અર્થને વિદ્યાર્થીઓએ કેટલું લીધું છે આ જાણવા માટે પેરાગ્રાફમાં સંબંધિત પ્રશ્ન વિદ્યાર્થીઓને પૂછવા પરીક્ષામાં નિર્દિષ્ટ ભાષા પાઠ્ય પુસ્તકમાં વિષય વસ્તુમાં બોધનીય પ્રશ્ન પૂછે છે. આપણે અનુભવ કર્યો હશે કે વિદ્યાર્થી ભાષામાં ઉચ્ચ અંક પ્રાપ્ત કરે છે એ અપરિચિત લખાણ અથવા છાપેલી સામગ્રીને સમજીને સિદ્ધહસ્ત નહીં કરતા.

બીજી બાજુ એક બાળક છે. જેમાં વિવિધ પ્રકરણમાં વાર્તા, કવિતા, કોમિક્સ, વાર્તાનું કાર્ડ, છાપું, પત્રિકા, વાર્તા, વાંચવાનો સમય મળે છે તેવી સંભવ છે : વાંચવા અને સમજવા માટે યોગ્ય વિકાસ અધિક કરે છે અને પરીક્ષામાં તેનું પ્રદર્શન વધારે સારું થાય છે. તેનાથી વધારે પરંતુ ગણિત અને પર્યાવરણ વાંચવા અને વિષયવસ્તુને સમજવામાં બોધગમ્ય રૂપમાં વાંચવાની આવશ્યકતા થાય છે. અથવા વિદ્યાર્થીઓમાં વાંચવાનાં યોગ્ય વિકાસ કરવામાં યોજના બનાવે છે. તો છાપેલી સામગ્રી / સમસ્યા, અને વગેરે ધોરણના વિદ્યાર્થીઓની પરિસ્થિતિમાં સંબંધિત છે, અર્થ પર બળની આવશ્યકતા છે. આ પ્રકાર જે વિદ્યાર્થીને બજારમાં ક્રમ વિક્રયના જાનહાનિમાં સંબંધિત સમસ્યાના વધારે સારું થાય છે. અથવા આ પ્રકાર વધારે પ્રભાવકારી સંભાળે છે. તો લાંબા સમયમાં વિદ્યાર્થીઓમાં વિભિન્ન સ્ત્રોતોમાં જ્ઞાન અર્જન કરવાની જરૂર પડશે. આવો થોડા એવા સ્ત્રોતોમાં વિશે બાળકો, પાઠ્ય પુસ્તકમાં વધારે પડતું, શીખી શકે છે.

- પુસ્તકાલયમાં એક સારી પુસ્તકાલયમાં વિભિન્ન વિષયોમાં સંબંધિત વધારે પાઠ સામગ્રીની ઉપલબ્ધ થાય છે. જેનો ઉપયોગ સહાયતા શિક્ષણની સામગ્રીમાં રૂપમાં ઉપયોગ થાય છે. તમને તમારા શાળામાં વિદ્યાર્થીઓના પુસ્તકાલયમાં પુસ્તક પ્રાપ્ત કરવા માટે યોજના બનાવવાનું આવશ્યકતા છે. છૂટ્ટીના દિવસોમાં વિદ્યાર્થીઓ પુસ્તકાલયમાં પુસ્તકોની ઉપયોગ કરે છે. તેનાથી વિદ્યાર્થીઓમાં વાંચવાની પ્રવૃત્તિનો વિકાસ થાય છે. સંગ્રામમાં તેના સંદર્ભમાં સામગ્રી જેવી એટલાસ, શબ્દકોષ, ઈનસાઈકલોપીડિ અથવા વિષય વિશેષમાં સંબંધિત આલેખ વગેરે પ્રાપ્ત કરવાનો લાભ મળે છે.
- સમાચાર પત્ર તેમજ પત્રિકાઓ વર્તમાન સમાચારોથી સંબંધિત લેખ, ભિન્ન વિષયોથી સંબંધિત આલેખ, રૂચિકવ પાઠનીય સામગ્રી જેમકે વાર્તા, કવિતા, કોમિક્સ પહેલી કિવઝ વગેરે સમાચારપત્ર તેમજ પત્રિકાઓથી વિદ્યાર્થી પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેનાથી તેમના જ્ઞાનાર્જન, ક્ષમતામાં વૃદ્ધિ થરા અને તેમના રૂચી અનુસાર શીખવામાં સહાયતા કરે છે.
- ઈલેક્ટ્રોનિક મીડિયા - રેડિયો ટીવી, ઈન્ટરનેટ તથા ભિન્ન પ્રકારના શૈક્ષણિક સીડીને જ્ઞાન અને અધિગમ જગતનું દ્વાર ખોલે છે વધારે વિદ્યાલયને જયા સુધી કે ખરાબ ક્ષેત્રોમા આ પ્રકારની સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવાનો પ્રયાસ કરી શકાય છે તમને આ પ્રકારના ઉપકરણોને વાપરવા માટે યોજના બનાવવાની જરૂરિયાત છે.

નોંધ

- વિદ્યાલયના અંદર તેમજ બહાર ક્રિયા વાર્તા વિદ્યાલયના અંદર તેમજ બહાર શીખવા માટે જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયા વાર્તા વધારે વિસ્તૃત ક્ષેત્ર છે. તેના કેટલાક ઉદાહરણ આ પ્રકારે ભિન્ન ઘટનાઓ તેમજ વસ્તુનું અવલોકન કરવું વિદ્યાલય બગીચાની યોજના તેમજ નિર્માણ કરવું, સ્વચ્છ શૌચાલયની વ્યવસ્થા કરવી તેમજ શૌચાલય વાપરવાની આદતનો વિકાસ કરવો વર્ગખંડ તેમજ વિદ્યાલયની સફાઈ તેમજ સૌંદર્યકરણ કરવું. ભિન્ન પ્રકારના સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમનું આયોજન કરવું વગેરે. આ પ્રકારની સૂચી અંત વગરની હોઈ શકે છે.
- સ્થાનીય સંસ્થાઓનું ભ્રમણ કરવું - ભિન્ન સંસ્થાઓ જેવી પોસ્ટ ઓફિસ એક પોલિસ સ્ટેશન, બસ રેલ્વે સ્ટેશન, વ્યાવસાયિક સંસ્થા, કૃષિફાર્મ વિદ્યાર્થીઓને ભિન્ન વિષયોથી સંબંધિત પ્રત્યક્ષ અનુભવ અને વ્યાપક જ્ઞાન ઉપલબ્ધ કરવામાં સહાયક સિદ્ધ હોય છે.
- સ્થાનીય બજાર અને કાર્યસ્થળ ભ્રમણ સ્થાનીય બજાર તેમજ કાર્યસ્થળ જેમકે કૃષિફાર્મ લુહાર, મર્ઘીપાલન, માછલી પાલન વગેરેમા લોગોને કાર્ય કરતા દેખવા વિદ્યાર્થીઓને પ્રત્યક્ષ અનુભવ તેમજ જ્ઞાન ઉપલબ્ધ કરાવે છે. આ વિદ્યાર્થીઓને સાક્ષરતા અંકીયજ્ઞાનના આધારભૂત કૌશલ્યોને સૃદ્ઢ કરે છે તેમજ સર્જનાત્મક તેમજ સમસ્યા સમાધાન યોગ્યતાઓની વૃદ્ધિ કરે છે.

ક્રિયા કલાપ-૮

પોતાના વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓ માટે પ્રવૃત્તિઓ જેમાં પાઠ્ય પુસ્તકનો સમાવેશ ન હોય. એક માસિક યોજના બનાવવી. પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ માટે જ્ઞાન પ્રાપ્તિ અનુભવ પણ લખો જેમાં ક્રિયા પ્રવૃત્તિ કરવા માટે પછીથી વિદ્યાર્થી પ્રાપ્ત કરશે.

.....

.....

.....

.....

.....

ક્રિયા પ્રવૃત્તિની યોજના બનાવતી વખતે તમે પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ માટે સમય તેમજ અધવિ નિર્દિષ્ટ કરો સાથે સાથ એ પણ જણાવો કે પ્રવૃત્તિ નિયમિત (સાપ્તાહિક, પાત્રિક, માસિક કે વાર્ષિક) પ્રવૃત્તિ છે. તે જરૂરી છે કે આ પ્રકારના પ્રવૃત્તિની યોજના બનાવતા સમયે વિદ્યાર્થીને પહેલા જ તેના વિષયમાં જાણકારી આપો. આ સુનિશ્ચિત કરો કે પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેતી વખતે પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિના મુખ્ય બિંદુને લખો. પ્રવૃત્તિના અંતમાં પ્રવૃત્તિથી પ્રાપ્ત અનુભવ તેમજ પ્રાપ્ત જ્ઞાનનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ લખવા માટે પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને કહો.

નોંધ

શિક્ષણ અને વાંચન સામગ્રીનું માળખું

૬.૬ સારાંશ

- પ્રાથમિક વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થી મહોરા દ્વારા બતાવે મૂર્ત સક્રિયકાળની અવસ્થામાં હોય છે આ બાળકો મૂર્ત વસ્તુઓનું હસ્ત કૌશલ્યથી નિરિક્ષણ કરે છે. તેથી આ સ્તર પર શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટે મૂર્ત વસ્તુઓનો સમાવેશ કરવો જરૂરી છે.
- શિક્ષણ, જ્ઞાન પ્રાપ્તિ સામગ્રીનું વર્ગીકરણ જેમકે સ્થૂળ વસ્તુ કે નિર્મિત સામગ્રી - દૃશ્ય શ્રાવ્ય સામગ્રી, પ્રક્ષેપિત તેમજ અપ્રક્ષેપિત અનુભવ આધારિત કરી શકાય છે.
- જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ સામગ્રી પ્રાસંગિક સંદર્ભિત અને વાસ્તવિક જીવનના અનુભવથી સંબંધિત હોવું જોઈએ. શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રીની ચૂંટણી, એકત્રીકરણ વપરાશ, પ્રદર્શન તથા સ્ટોર કરવાનું સ્થાનનું સાવધાનીપૂર્વક ચયન કરવું. TLM ખૂણો છે. વર્ગખંડમાં નિર્ધારિત કરવા માટે TLM તૈયાર કરવા તેમજ સંગ્રહ કરવામાં વિદ્યાર્થીઓને અવશ્ય સામેલ કરવો તેમા અધ્યાપક અને વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવામાં સહાયતા મળશે.
- પાઠ્ય પુસ્તક, શિક્ષણ અને જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ બંને માટે મહત્વપૂર્ણ સામગ્રી છે.
- પાઠ્ય પુસ્તકને વધારે શીખવા માટે કેટલાક વિસ્તૃત ક્ષેત્ર છે જેમકે અધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા શોધ કરવી જોઈએ જેનાથી તેમના જ્ઞાનવર્ધન તેમજ સમૃદ્ધિકરણ કરવામાં સહાયક સિધ્ધ થશે.

૬.૭ પ્રગતિની ઓળખ કરવા માટે આદર્શ ઉત્તર

E-1 C

E-2 ગણિતમાં બે અંકીય સમસ્યાની રચના બે અંકીય સંખ્યાનું સ્થાનીય માન પૂર્વવર્તી તેમજ પશ્ચવર્તી સંખ્યાની ભાષામાં

E-3 પહેલી સ્થિતિમા વિદ્યાર્થીઓને સમજવા માટે ઓછો અવસર તેમને ફક્ત કોપી કરવા માટે કહેવામાં આવે છે.

E-4 આર્થિક રૂપથી વ્યવહારિક નથી.

સામગ્રીની તૈયારી કરવાનું પ્રદર્શન કરવામાં વિદ્યાર્થીઓમાં કૌશલ્ય વિકસિત કરવામાં સહાયક હોય છે. બહુસંવેદી અંગોનાો ઉપયોગ કરવામાં વિદ્યાર્થીઓમા ચિતાનાત્મક વિકસિત કરે છે.

E-5 અપ્રક્ષેપિત - બોર્ડ પ્રક્ષેપિત - ફિલ્મ રીલ

શ્રાવ્ય - રેડિયો

સંગ્રહિત- પથ્થર તથા દૃશ્ય શ્રવ્ય સહાયક

માલી ટેલીવીઝન

૬.૮ સંદર્ભ ગ્રંથ / ઉપયોગી પુસ્તકો

Baporikar Neeta (2011), Teaching Learning Process: Fundamentals, VDM Verlag
Dr. Mueller e.K, Berlin NCF 2005, National Council of Educational Research and
Training (NCERT), New Delhi Woolfolk Anita(2009), Educational Psychology (11th
Edition), Pearson/Allyn and Bacon Publishers, London
<http://www.ed.gov.nl.ca/edu/k12/curriculum/guides/health/elementary/process.PDF>
<http://iteslj.org/Articles/Kitao-Materials.html>
[http://www.eiabd.com/materials/index.php?option=com_content&view=](http://www.eiabd.com/materials/index.php?option=com_content&view=article&id=2&Itemid=3&lang=en)
[article&id=2&Itemid=3&lang=en](http://www.eiabd.com/materials/index.php?option=com_content&view=article&id=2&Itemid=3&lang=en)

૬.૯ અંત્ય એકમનો અભ્યાસ

૧. શિક્ષણ તેમજ જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ સામગ્રીના મધ્ય અંતર સ્પષ્ટ કરો.
૨. ઉદાહરણ જોઈને TLM નું વર્ગીકરણ કરવાના ભિન્ન ઉપાયોનું વર્ણન કરો.
૩. જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ ક્રિયા-વાર્તામાં વાપરવાવાળા સામગ્રીની વિશેષતાનું વર્ણન ઉદાહરણ જોઈને કરો.
૪. પોતાના વર્ગખંડમાં TLM ખૂણાની વ્યવસ્થા કઈ રીતે કરશો ?
૫. શું ફક્ત પાઠ્ય પુસ્તકની એકમાત્ર જ્ઞાન પ્રાપ્તિ સામગ્રી છે. ઉદાહરણ સહિત સમજાવો કે પાઠ્ય પુસ્તકથી બહાર તમે કઈ રીતે જ્ઞાન પ્રાપ્તિ અનુભવ ઉપલબ્ધ કરાવશો.

નોંધ

નોંધ

વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી

એકમ-૭ વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી.

સંરચના.

૭.૦ પ્રસ્તાવના

૭.૧ જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ ઉદ્દેશ

૭.૨ વધારે-વર્ગખંડની સ્થિતિ

૭.૨.૧ વધારે વર્ગખંડ શિક્ષણની સમસ્યાઓ

૭.૨.૨ વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિના પ્રબંધક હેતુ પ્રવૃત્તિયક

૭.૨.૩ વધારે વર્ગખંડ શિક્ષણની યોજના બનાવવી

૭.૩ વધારે-સ્તરીય સ્થિતિ

૭.૩.૧ બહુ સ્તરીય શિક્ષણની સમસ્યાઓ

૭.૩.૨ બહુ સ્તરીય સ્થિતિનું પ્રબંધન

૭.૩.૩ બહુ સ્તરીય શિક્ષણ હેતુ યોજના બનાવવી

૭.૪ સારાંશ

૭.૫ પ્રગતિની તપાસ માટે આદર્શ ઉત્તર

૭.૬ સંદર્ભ ગ્રંથ, કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તક

૭.૭ અંતભાગ અભ્યાસ

૭.૦ પ્રસ્તાવના

આપણે યુનિટ ૫ તથા યુનિટ ૬ માં પહેલા જ પ્રારંભિકસ્તર ઉપર કક્ષા ગોઠવણી ના કેટલાક મુદ્દા પર ચર્ચા કરી ચુક્યા છીએ. આ ભાગમાં ચર્ચિત કક્ષા ગોઠવણીના મુદ્દા તથા પ્રવૃત્તિઓ એક ધોરણ સ્થિતિ હેતુ ઉપરયુક્ત છે. અર્થાત જે વર્ગખંડમાં એકવારમાં એકજ અધ્યાપક બાળકોને ભણાવતા હોય. આ પાઠમાં આપણે બહુ કક્ષા સ્થિતિની ભિન્ન સમસ્યાઓને ઓળખીશું જ્યાં પ્રાથમિક સ્તર પર કાર્યરત છે. તેમને વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિને સંચાલિત કરવા માટે જરૂરી ગોઠવણીને કૌશલ્યોનું આયોજન કરવાની જરૂરીયાત છે.

નોંધ

એક ક્લાસ તથા વધારે ક્લાસ બંને સ્થિતિ માત્ર શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ક્રિયામાં આયોજનમાં આપણે જોઈએ છીએ કે પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી પોતાની ઓળખ જુદી-જુદી રીતે પ્રદર્શિત કરે છે. આ ભિન્નતા તેમની રૂતી, વ્યક્તિ, શીખવાની ગતિ જેવા પર આધાર રાખે છે. શીખવાની યોગ્યતાના આધાર ઉપર વિદ્યાર્થીઓને સરસ, મધ્યમ તથા કમજોર રૂપથી સમજવામાં આવે છે. શીખવાની ગતિના આધાર ઉપર તેમને તીવ્ર, મધ્યમ તથા મંદ વિદ્યાર્થીના રૂપમાં સમજી શકાય છે. બીજા શબ્દોમાં એક વર્ગખંડ તથા બહુ વર્ગખંડ બંને યોગ્યતા સ્થિતિમાં વધારે સ્તરીય વિદ્યાર્થી હોય છે. આ રીતે એક શિક્ષકને હંમેશા વધારે સ્તરીય વર્ગખંડને સંચાલિત કરવામાં સમસ્યાનો સામનો કરવો પડે છે.

આ પાઠમાં આપણે વધારે વરેગખંડ તથા વધારે સ્તરના વર્ગખંડની સમસ્યાઓને સમજીશું. સાથે જ ઉપરકયુક્ત પ્રબંધન પ્રવૃત્તિઓ તથા કૌશલ્યના ઉપયોગથી આ સમસ્યાને કેવી રીતે દુર કરી શકાય છે. તેનું આયોજન પણ આપણે આ ભાગમાં કરીશું તેના માટે તમારે લગભગ ૧૪ કલાક અધ્યયન કરવું પડશે.

જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ ઉદ્દેશ

- આ ભાગને પુર કર્યા બાદ તમે બહુ વર્ગખંડ તથા બહુ સ્તરીય સ્થિતિમાં શિક્ષણની આવશ્યકતાનું વર્ણન કરવા સમર્થ થશો.
- વધારે વર્ગખંડ તથા વધારે સ્તરીય સ્થિતિથી સંબંધિત ભિન્ન મુદ્દાની ઓળખ કરી શકશો..
- જુદી-જુદી પ્રવૃત્તિઓ તથા કૌશલ્યોના પ્રયોગ નિમ્ન સ્થિતિમાં કરવા યોગ્ય થશે.
- ૧. એક જ વિષયમાં બધા વર્ગખંડમાં વધારે વર્ગખંડ પરિસ્થિતિમાં શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ક્રિયાઓને પ્રબંધનમાં.
- ૨. ભિન્ન વિષયમાં ભિન્ન વર્ગખંડમાં વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિ હેતુ શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના પ્રબંધનમાં.
- ભિન્ન પ્રવૃત્તિઓના ઉપયોગ દ્વારા વધારે સ્તરીય પરિસ્થિતિઓને પ્રભાવી રૂપથી આયોજન કરવામાં.

૭.૨ વધારે ક્લાસની સ્થિતિ

આપણે એક ક્રિયા વાર્તા દ્વારા તેની શરૂઆત કરીએ છીએ.

ક્રિયા- પ્રવૃત્તિ-૧

પોતાના રાજ્યમાં ચાલી રહેલ વધારે વર્ગખંડ પ્રાથમિક વિદ્યાલયના આંકડા એકત્રિત કરો અને આવા વિદ્યાલયની ટકાવારીમાં ગણતરી કરો.

.....

.....

.....

તમારાથી ઘણા લોકો વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિ તેમજ વધારે વર્ગખંડ શિક્ષણ (એમ.જી.ટી) થી સારીરીતે પરીચિત નહી હોય. પરંતુ તમે આ શબ્દોથી સંબંધિત ક્રિયાઓથી પરીચિત હોઈ શકે છે. તમે જોયુ હશે કે એ અનુભવ કર્યા હશે કે કેટલાક પ્રાથમિક વિદ્યાલયમાં એક અધ્યાપક એકવારમાં બે કે ત્રણ

નોંધ

વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી

વર્ગખંડમાં સાથે એક જ રૂમમાં શિક્ષિત કરી રહ્યા હોય છે. આ સ્થિતિ વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિ કહેવાય છે. આવી વધારે વર્ગીય સ્થિતિમાં એક અધ્યાપક જે શિક્ષણ માટે જે પ્રવૃત્તિનો ઉપયોગ કરે છે તેને વધારે વર્ગીય શિક્ષણ કહેવાય છે. આવી સ્થિતિમાં ઓછી વસ્તીવાળા દુર તેમજ ગ્રમિણ ક્ષેત્રોમાં ખુબ ઓછી સંખ્યાવાળા વિદ્યાલયમાં સામાન્ય રૂપથી જોઈ શકાય છે. એમ.જી.એસ. તથા એમ.જી.ટી. ની જરૂરિયાતના ભિન્ન કારણ છે. કેટલાક મહત્વ પુર્ણ કારણ નીચે મુજબ છે.

નામાંકન આધારિત શિક્ષકની સ્થિતિ

દેશના લગભગ દરેક રાજ્યોમાં શિક્ષક વિદ્યાર્થી શિક્ષકનું રેશિયો છે. જે લગભગ ૪૦ છે. (અર્થાત ૪૦ વિદ્યાર્થીઓ માટે એક શિક્ષક) નહીં કે વિદ્યાલયમાં વર્ગખંડની સંખ્યા કે અનુભાગો પર આધારિત છે. તેના સિવાય ઓપરેશન બ્લેક બોર્ડ અનુસાર એક વિદ્યાલયમાં ઓછામાં ઓછા બે શિક્ષકો જરૂરી છે. ભલે નામાંકિત બાળકોની સંખ્યા ઓછી હોય. જો એક વિદ્યાલયમાં ૮૦ કે તેનાથી ઓછા બાળકો નામાંકિત હોય તો ત્યાં ઉપરોક્ત કથન અનુસાર ઓછામાં ઓછા બે શિક્ષક હોવા જોઈએ અને ૧૨૦ વિદ્યાર્થી નામાંકિત હોય તો ત્યાં ૩ શિક્ષક હશે. પરંતુ બંને વિદ્યાલયમાં શિક્ષકની સંખ્યા વર્ગખંડની સંખ્યાથી ઓછી છે. પરિણામ સ્વરૂપ આ વિદ્યાલયોના એક શિક્ષકને એકવારમાં એકથી વધારે વર્ગખંડોને એક સાથે વ્યવસ્થિત કરવું પડે છે.

જો કે શિક્ષણનો અધિકાર. અધિકાર ૨૦૦૮ માં વિદ્યાર્થી શિક્ષક ગુણોત્તર ૩૦ ટકા ઓછો કરી દિધો છે. (પ્રાથમિક ધોરણમાં) તથા ઉચ્ચ પ્રાથમિકમાં ૩૫ રાખવામાં આવે છે. પરંતુ તેના અંતર્ગત એક ભાગ અનુભાગ હતું શિક્ષકની વાત નથી કહેવામાં આવી આર.ટી, આઈ માં શિક્ષકોના આયોજન હેતુ જે માપદંડ લેવામાં આવ્યા છે. તેને નીચે બોક્સમાં દર્શાવ્યા છે. તેને વાંચો.

શિક્ષણનો અધિકાર, અધિનિયમ ૨૦૦૮ના અનુસાર શિક્ષકોના પ્રબંધ હેતુ માપદંડ શિડયુલ ક્રમાંક ૧ અનુસાર ૧૮ તથા ૨૫ સાથે ભણો.

(A) વર્ગખંડ ૧-૫ સુધીના

નામાંકિત બાળકો	શિક્ષકોની સંખ્યા
૬૦ સુધી	૨
૬૧-૮૦	૩
૮૧-૧૨૦	૪
૧૨૧-૨૦૦	૫
૧૫૦ બાળકોથી વધુ	૫+૧ હેડ શિક્ષક
૨૦૦ થી ઉપરના બાળકો	વિદ્યાર્થી- શિક્ષક ગુણોત્તર ૪૦ થી વધારે ના હોવો જોઈએ હેડ શિક્ષક છોડીને

નોંધ

(B) ક્લાશ દ-૮ માટે

(૧) પ્રત્યેક વર્ગખંડ હેતુ ઓછામાં ઓછા એક શિક્ષક જેથી નીચેના વિષયોમાં પ્રત્યેક માટે એક શિક્ષક ઉપલબ્ધ હોય.

(૧) વિજ્ઞાન અને ગણિત

(૨) સમાજિક વિજ્ઞાન

(૩) ભાષા

(૨) પ્રત્યેક ૩૫ બાળકો માટે એક શિક્ષક

(૩) જ્યાં બાળકોનો પ્રવેશ ૧૦૦ થી વધુ હોય

(૧) પુરા સમય માટે એક મુખ્ય શિક્ષક

(૨) નિમ્ન માટે અંશકાલીન નિર્દેશક

(અ) કલા શિક્ષણ

(બ) સ્વાસ્થ્ય અને શારીરિક શિક્ષણ

(સ) કાર્ય- શિક્ષણ

આથી અહીં સ્પષ્ટ છે કે વધારે વિદ્યાલયમાં વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિ બની રહેશે.

- વિદ્યાલયમાં જરૂરી વર્ગખંડની કમી :- કેટલાક વિદ્યાલય એવા છે જેમાં જરૂરી વર્ગખંડની સંખ્યા તેનાથી ઓછી હોય છે. જ્યાં સુધી કે કેટલીક વિદ્યાલય એવા છે જેમાં બે થી વધારે વર્ગખંડના વિદ્યાર્થીને એક જ વર્ગખંડમાં બેસવા માટે મજબૂર કરવામાં આવે છે. આ સ્થિતિમાં બે થી વધારે શિક્ષકો મમાટે નિર્દેશન વ્યવસ્થામાં અ-સુવિધા હોય છે. તેથી વિદ્યાલયમાં શિક્ષકોની જરૂરી સંખ્યા હોવા છતાં પણ કક્ષાની કમીની જરૂરી સંખ્યા હોવા છતાં પણ કક્ષાની કમીના કારણે વધારે કક્ષા શિક્ષણ જરૂરી બને છે.
- દુર રહેઠાણના વિદ્યાલયમાં શિક્ષકની કામ કરવાની અનિચ્છા
- આપણા દેશમાં વધારે રાજ્યોમાં કેટલીક વિદ્યાલય ગ્રામીણ દુર વિસ્તારમાં તથા આદીવાસી જેને જાતીય ક્ષેત્રમાં વિદ્યમાન છે. આ વિદ્યાલયમાં નિયુક્ત અધિકાંશ શિક્ષક જ્યાં પર કાર્ય નહીં કરવા ઈચ્છતા કારણ હોઈ શકે છે. ઉપર્યુક્ત સંચાર તંત્ર ન હોય અધ્યાપકોની આવાસીય વ્યવસ્થા હેતુ ઈચ્છા જેમ કે આવુ જોઈ શકાય છે કે એક પુરા વર્ષમાં જેટલા શિક્ષકોની નિયુક્તિ આ વિદ્યાલયમાં કરવામાં આવે છે. તેમાં ૫૦ પ્રતિશતથી ઓછા શિક્ષક વાસ્તવમાં જ્યાં પર કાર્યરત થઈ જાય છે. પરિણામ સ્વરૂપ વધારે વર્ગખંડમાં સ્થિતિ વધારે વર્ગખંડ શિક્ષણ સ્પષ્ટ રૂપથી આ વિદ્યાલયોમાં જરૂરી હોય છે.
- શિક્ષકોની અનુપસ્થિતિ- શિક્ષકોના વ્યક્તિગત સ્વાસ્થ્યના આધાર ઉપર લાવ્યા અવકાશમાં રહેવા વિદ્યાલયનાં બહાર શિક્ષણના કાર્યમાં વધારે પડતું લાગી રહેવું ના કારણે વિદ્યાલયોમાં વધારે કક્ષા સ્થિતિ તથા વધારે શિક્ષણની પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે.
- વિદ્યાલયમાં વિશેષ હસ્તક્ષેપી કાર્યક્રમોનું સંચાલન વર્તમાનમાં વધારે હસ્તક્ષેપી કાર્યક્રમ જેમકે ક્યારે વિદ્યાલયોમાં નામાંકિત ન થયા તથા વચ્ચે વિદ્યાલય છોડવાવાળા બાળકો માટે બ્રિજ

નોંધ

વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી

કોર્સ બાળિકાઓમાં વિશેષ શિક્ષા કેન્દ્ર તથા બીજા સ્થાનોમાં આવેલા બાળકો માટે શિક્ષણ કેન્દ્ર કોઈ પ્રારંભિક વિદ્યાલયોની સાથે સાથે ચલાવી શકાય છે. તેના માટે વિદ્યાલયોમાં જુદા જુદા વર્ગ તથા યોગ્યતાવાળા ૨૦-૪૦ બાળકો માટે વિશેષ વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે. આ વિભિન્ન પ્રકારના બાળકો સાથે કામ કરવામાં શિક્ષકોને વધારે વર્ગખંડની સ્થિતિનો સામનો કરી શકાય છે.

- શિક્ષકોની નિયુક્તિમાં વિલમ્બ ક્યારેય વિદ્યાલયમાં ખાલી સ્થાન પર શિક્ષકોની નિયુક્તિ પોસ્ટિંગમાં મોડા પહોંચવાના કારણે એક કે બે શિક્ષકોને દરેક વર્ગખંડમાં સંચાલિત કરવા માટે મજબૂર કરી શકાય છે. તેના કારણે વિદ્યાલયમાં સ્વતઃ જ વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિ અપનાવાની જરૂરીયાત ઉત્પન્ન હોઈ જાય છે.
- આ કારણોના આધાર ઉપર આપણા પ્રાથમિક વિદ્યાલયમાં વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિને વર્તમાન સમયમાં એક સમાન્ય પદ્ધતિ તથા સાચી વાસ્તવિકતાના રૂપમાં સ્વીકારવામાં આવે છે. તેના માટે તમારે એક આવશ્યક છે કે તમે વધારે કક્ષા સ્થિતિ તથા વધુ વર્ગખંડ શિક્ષણથી સંબંધિત સમસ્યાઓ મુદ્દાની જાણકારી રાખો તથા તેના સમાધાન અને શિક્ષકોને પ્રભાવશાળી બનાવવા હેતુ ઉપરયુક્ત શિક્ષણ તથા પ્રબંધન સંબંધી કૌશલ્યો તથા દક્ષતાઓને અર્જિત કરો.

૭.૨.૧ વધારે કક્ષા શિક્ષણ સ્થિતિની સમસ્યાઓ / મુદ્દાઓ

- કોઈ શિક્ષકના માટે વધુ વર્ગખંડ શિક્ષણ એક યુનોતીપુર્વક કાર્ય છે. જો તમે વધુ વર્ગખંડ શિક્ષણના આલોચના પુર્વક મુદ્દાની સ્પષ્ટ સમજ રાખી શકે છે તો આ સ્થિતિનું સારી રીતે સંભાળવામાં તમે સમર્થ હોઈ શકો છો. આપણે આ મુદ્દાઓને નિમ્ન પ્રકારની સમજાવે છીએ.
- વધારે વર્ગખંડ શિક્ષક અધ્યાપકોના કાર્યબોજને વધારી દે છે. જે તેમાં કાર્યરત છે. વર્ગખંડ શિક્ષણ સિવાય એક શિક્ષકે દરરોજ નોટ બનાવવી શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રી બનાવવી તથા એકત્રિત કરવી વિદ્યાર્થીઓના ગૃહકાર્યની તપાસ વગેરે કાર્ય કેટલાંક વર્ગખંડ માટે સંપન્ન કરવાનાં હોય છે. આ કાર્યને કરવા માટે તેવા કઠિનાઈનો સામનો કરવા પડે છે. પરિણામ સ્વરૂપ ઈચ્છિત અધિગમ પ્રતિબળોની પ્રાપ્તિ માટે આયોજિત શિક્ષણ પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓ વધારે પ્રભાવશાળી ન હોય.
- વધારે કક્ષા સ્થિતિમાં વિદ્યાર્થી ભિન્ન ભિન્ન કક્ષાઓમાં તથા ભિન્ન આભિગમ યોગ્યતાવાળા હોય છે. જો શિક્ષક માટે તે બધી ભિન્નતાઓના ધ્યાનમાં રાખીને યોજના બનાવવી ખુબ કઠીન થઈ જાય છે.
- વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિમાં શિક્ષકો ઉપર વધારે કાર્ય બોજના કારણે તેમના માટે વિદ્યાર્થીઓ ઉપર વ્યક્તિગત ધ્યાન આપવું તથા જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે તેમને અભિપ્રેરીત શક્ય નથી થઈ શકતું.
- દુરના વિસ્તારમાં ગ્રામિણ તથા જનજાગૃતિ ક્ષેત્રમાં વધારે વિદ્યાલયમાં વર્ગખંડની કક્ષા ઓછી હોય છે. જો એકથી વધારે કક્ષા માટે એક જ વર્ગખંડમાં શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ક્રિયાઓનું સંચાલન કરવું ખુબ જ અસુવિધાજનક હોય છે.

નોંધ

- પ્રાથમિક વિદ્યાલયના સ્તર પર સાધારણ રીતે પાઠ્યક્રમ તથા પાઠ્ય પુસ્તકો એક વર્ગખંડ શિક્ષણના સંદર્ભમાં તૈયાર કરી શકાય છે. તેથી નિર્ધારિત સમય અવધિમાં આપેલ વિષયવસ્તુને પુરુ કરવવુ વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિમાં કઠિન થઈ જાય છે.
- આપણે બધા એક વર્ગખંડ શિક્ષણ સ્થિતિમાં લાગુ નિશ્ચિત સમય સારણીમાં અવગત છીએ. પરંતુ વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિ માટે સમય સારણી બનાવવી બિલકુલ અલગ કાર્ય છે. આ ક્રિયામાં દરેક ભિન્નતા ધ્યાનમાં રાખીને ગાઢ ચિંતનની આવશ્યકતા છે.
- વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિમાં એક શિક્ષક પ્રત્યેક વર્ગખંડમાં ભણાવવા માટે ઓછો સમય આપી શકે છે. વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિ માટે સમય સારણી બનાવવી બિલકુલ અલગ કાર્ય છે. આ ક્રિયામાં બધી ભિન્નતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને ગાઢ ચિંતનની જરૂરીયાત હોય છે.
- વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિમાં એક વર્ગખંડની શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ક્રિયાઓ બીજી ક્રિયાથી પ્રભાવિત કરે છે ઉદાહરણ માટે એક વર્ગખંડમાં વાર્તા સંભળાવવી કે કવિતા કે પાઠ ભણાવી રહ્યા હોય તો અન્ય વર્ગખંડના વિદ્યાર્થી તેનાથી મુશ્કેલીમાં મુકાય છે કે તેમની તરફ આકર્ષિત થઈ જાય છે અને પોતાની ચાલતી પ્રવૃત્તિઓને છોડે છે.
- વાસ્તવમાં વર્ગખંડની અંદર પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી સાર્થક અનુભવ પ્રાપ્ત કરી શકે છે જો તેને કોઈ પ્રકારની જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયામાં સામેલ કર્યું હતુ. પરંતુ વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિમાં આ મેળવી ગયુ છે. વ્યક્તિગત રૂપથી પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ અનુભવ આપવો કઠિન થઈ જાય છે.
- જો એક વિદ્યાર્થીમાં માત્ર એક વધારે વર્ગખંડ શિક્ષક છે અને જો તે એક દિવસ વિદ્યાલયમાં ગેરહાજર હોય તો પુરુ વિદ્યાલય બંધ થઈ જશે. તેના નિયંત્રણમાં બધા વર્ગખંડના શિક્ષણ ઉપેક્ષિત થઈ જાય છે.

ક્રિયા-વાર્તા- ૨

એક અધ્યાપકના નાતે પોતાના સાથી કે તમે પોતે વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિનો અનુભવ કોઈક દિવસ પ્રાપ્ત કર્યા હશે. આ અનુભવ કે પોતાના સાથીના સાથે ચર્ચાના આધાર ઉપર ઉપરોક્ત મુદ્દાના વધારે પડતા વધારે શિક્ષણ સ્થિતિમાં મુદ્દાની એક સૂચિ બનાવો.

.....

.....

.....

વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિ વધારે વર્ગખંડ શિક્ષણના આ બધા મુદ્દા પ્રભાવી ઢંગથી સંબંધિત હોવા જોઈએ જેથી વધુ વર્ગખંડ સ્થિતિ માટે ઉપરયુક્ત સુનિયોજિત વર્ગખંડ પ્રબંધન પ્રવૃત્તિઓ તથા શિક્ષણ કૌશલ્યોને લાગુ પાડી શકાય.

૭.૨.૨ વધારે ક્લાશ શિક્ષણના પ્રબંધન હેતુ પ્રવૃત્તિઓ.

વધારે ક્લાશ શિક્ષણને કઠિન સમજવા માટે કઠિન છે કે આપણે વધારે ક્લાશ સ્થિતિ એક ક્લાશ સ્થિતિની પરીચિત પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા વ્યવસ્થિત કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. પરંતુ એક ક્લાશ તથા

નોંધ

વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી

વધારે ક્લાશ સ્થિતિ બે ભિન્ન ક્લાશ સંદર્ભ છે. જે આપણે આ બે સ્થિતિમાં પ્રભાવી શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સહજીકરણ હેતુ બિલકુલ અલગ પ્રકારના શિક્ષણ તથા પ્રબંધન કૌશલ્યો અને પ્રવૃત્તિઓને અપનાવવાની જરૂર છે. આપણે ભિન્ન ક્લાશના સંદર્ભમાં વિભિન્ન શિક્ષણ તથા પ્રબંધન કૌશલ્યોને દક્ષતાપુર્ણ પ્રયોગ કરવામાં કેવા સક્ષમ છે. આ વિશ્વાસ કે વધારે ક્લાશ શિક્ષણનું પ્રબંધન એક કક્ષા શિક્ષણના પ્રબંધનથી કઠિન છે કોઈ વિશેષ કારણ પર આધારિત નથી કે ક્લાશ સંદર્ભ સૌથી મહત્વપુર્ણ એ છે કે આ વાત પર બળ દેવાની જરૂરિયાત છે કે કાવી રાતે વિદ્યાર્થી પ્રભાવી રીતથી શીખી શકે છે.

આ સંદર્ભમાં વધારે ક્લાશ શિક્ષણના પ્રભાવી આયોજનમાં પારંપરિક શિક્ષક કેન્દ્રિત ઉપયોગની તુલનામાં અધિગમ કેન્દ્રિત ઉપાયને વધારે ઉપયુક્ત માનવામાં આવ્યું છે. વધારે ક્લાશ શિક્ષણના આયોજનમાં તથા વધારે સ્તરીય શિક્ષણના આયોજનમાં જ્ઞાનપ્રાપ્તિ આધારિત ઉપાયમાં ઉપયોગ કરવા માટે સમય શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ અભિગમ પ્રક્રિયાના નિમ્ન ચાર બિંદુઓ પર ધ્યાન આપવાની આવશ્યકતા છે.

- ક્લાશનું સંગઠન
- વિદ્યાર્થીઓના સમુહ બનાવવું
- જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સામગ્રીનું આયોજન
- જ્ઞાન પ્રાપ્તિ સ્થિતિને યોજના બનાવવી

ધોરણનું સંગઠન- પોતાના અનુભવના આધાર ઉપર તમે જાણો છો કે શિક્ષણ તથા જ્ઞાનપ્રાપ્તિની પ્રભાવિક્તાને વધારવામાં ધોરણનું સંગઠન એક મહત્વપુર્ણ કારક છે. વિશેષ કરીને વધારે ધોરણ સ્થિતિમાં આ અધિક મહત્વપુર્ણ છે.

- પોતાના ક્લાશ શિક્ષણના અનુભવોને યાદ કરીને નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ આપો.
- પ્રભાવી આધિગમના સહજીકરણ હેતુ તમને ક્લાશમાં ઉપલબ્ધ સ્થાનનો ઉપયોગ કી રીતે કરે છે.
- વિદ્યાર્થીઓના અન્તક્રિયા હેતુ ક્લાશમાં તમે એક સ્વસ્થ વાતાવરણનું નિર્માણ કેવી રીતે કરે છે.
- વિદ્યાર્થીઓના જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સહજીકરણ હેતુ ક્લાશમાં કઈ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરે છે.
- વિદ્યાર્થીઓની અન્તક્રિયા હેતુ ક્લાશમાં બને એક સ્વસ્થ વાતાવરણનું નિર્માણ કઈ રીતે છે.
- વિદ્યાર્થીઓના જ્ઞાનપ્રાપ્તિમાં સહજીકરણ હેતુ ક્લાશમાં કઈ સામગ્રી નો ઉપયોગ કરે છે.

આ દરેક પ્રશ્નો જવાબ તમે નીચે આપેલ સંબંધિત થઈ શકે છે.

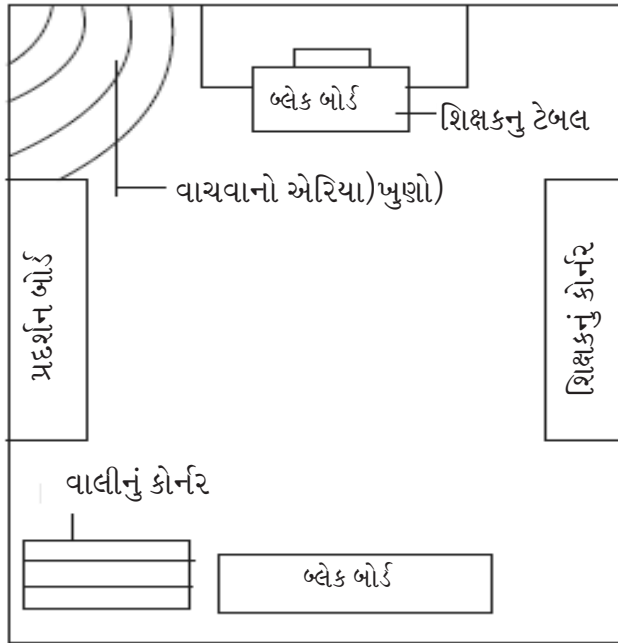
ક્લાશમાં ઉપલબ્ધ સાધાનો પ્રયોગ બાળકોને બેસવાની ઉપર્યુક્ત વ્યવસ્થા, શિક્ષક માટે

નોંધ

ખુર્સી તેમજ ટેબલ તથા બ્લેકબોર્ડનું ચોક્કસ સ્થાન ઉપર હોવું જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સામગ્રીનું પ્રદર્શન, વિદ્યાર્થીઓના રચનાત્મક કાર્યનું પ્રદર્શન, વિદ્યાર્થી વાર્તા કલાવો હેતુ આયોજન વગેરે આ બધા વર્ગખંડના સંગઠનથી સંબંધિત છે જો તમે પાઠને કેટલો પણ સારો તૌયાર કરી લો પરંતુ એક વર્ગખંડ સંગઠન તમારા શિક્ષણને ઓછું પ્રભાવી બનાવી દે છે આવો જોઈએ છીએ કે વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિમાં વર્ગખંડના નીચે મુજબ મહત્વપુર્ણ બિંદુ કઈ રીતે ધ્યાનમાં આવી શકાય છે.

સ્થાનની વ્યવસ્થા :- એક વધારે વર્ગખંડમાં સ્થાનની વ્યવસ્થાનું વિશેષ મહત્વ છે. વર્ગખંડમાં જે પણ સ્થાન ઉપલબ્ધ હોય તેને જુદા પ્રકારથી ઉપયોગમાં લાવવાનું હોય છે. જેમ કે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ખુણો ક્રિયા કલાપે ક્ષેત્ર પુર્ણક્ષેત્ર વાલીક્ષેત્ર વિદ્યાર્થીને બેસવાનું હોય. શિક્ષક-ક્રિયા તથા બ્લેકબોર્ડ તથા પ્રદર્શન પર રાખવાનું સાથાન વગેરે ઉદાહરણ સ્વરૂપ વર્ગખંડમાં વિભિન્ન ક્રિયાઓ, કાર્યો હેતુ સ્થાનના પ્રબંધને

ચિત્ર-૧ માં પ્રદર્શિત કરાઈ ગયું છે. જેનું અવલોકન કરો.

વધારે વર્ગખંડ શિક્ષણ હેતુ વર્ગખંડ કક્ષમાં સ્થાનની વ્યવસ્થા કરતી વખતે નીચે પ્રમાણે વાતો પર ધ્યાન રાખો.

- વિદ્યાર્થી વિના એક બીજાની મુશ્કેલીઓને સમુહોથી આરામ પુર્વક બેસી.
- વર્ગખંડ કક્ષમાં બારીઓમાં પ્રદર્શિત સામગ્રી બોર્ડ દ્વારા ઢંકાઈ જવાના કારણે ઉપર્યુક્ત પ્રકાશ તથા વાયુની વ્યવસ્થામાં રુકાવટ ન આવી શકાય.
- જ્યારે આવશ્યકતા હોય શિક્ષકો તથા વિદ્યાર્થીઓની મુક્ત ગતિ હેતુ ઉપર્યુક્ત સ્થાન ઉપલબ્ધ છે.
- વિદ્યાર્થી બ્લેકબોર્ડ તથા શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિની સામગ્રીને કોર્નર સુધી સરળતાથી પહુંચી શકે છે. આ સુવિધાઓમાં ઉપયોગ આસાનીથી કરી શકાય.
- જ્ઞાન પ્રાપ્તિ કોર્નર અભિભાવક કોના પ્રશ્ન વગેરે વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગ હેતુ તે સરળતાથી પહુંચની અંદર છે.

નોંધ

વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી

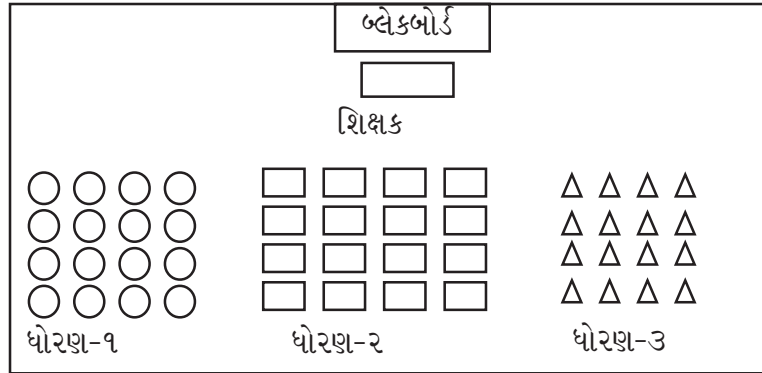
● બેસવાની વ્યવસ્થા:- સાધારણીય એક વર્ગખંડ શિક્ષણમાં આપ વિદ્યાર્થીઓને બેસવાના હેતુ. ભિન્ન પ્રકારના બેસવાની વ્યવસ્થા કરે છે. જેથી તેમના માટે સમુહ કાર્યનું સહજીકરણ થઈ શકે સાથે જ સ્વ અધ્યયન તથા જ્ઞાન પ્રાપ્તિ સુવિધા હોઈ શકે. એક વર્ગખંડ સ્થિતિમાં બેસવાની વ્યવસ્થા પ્રકૃતિ તથા પ્રકાર જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓની જરૂરિયાત પર નિર્ભર કરે છે. પરંતુ વધારે વર્ગખંડમાં સમાવવાના કારણે ઉત્પન્ન થતા વ્યવધાનને કારણે ઓછા કરવા માટે નથી પરંતુ ભિન્ન વર્ગખંડમાં ભિન્ન-ભિન્ન ચાલતી પ્રવૃત્તિઓના સંગઠન તથા જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ ને પ્રભાવી બનાવવા માટે ઉપર્યુક્ત વાતાવરણના નિર્માણ માટે જરૂરી છે.

વધારે વર્ગખંડમાં બેસવાની વ્યવસ્થા આ વાત ઉપર નિર્ભર કરે છે કે તમે કઈ જ્ઞાન-પ્રાપ્તિની યોજના બનાવો છો કેટલીક સ્થિતિમાં જ્યારે તમે આ વર્ગખંડને સંભાળો તે બધા માટે એક જ પ્રવૃત્તિઓનું નિયોજન કરે છે કેટલીક અન્ય પરિસ્થિતિમાં તમે અલગ-અલગ ક્રિયા વાર્તાનું આયોજન કરી શકે છે. જેમને નાના-નાના સમુહોમાં સંચાલિત કરી શકાય અહીં એ જરૂરી છે કે તમે વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિમાં બેઠવાની વ્યવસ્થા સાવધાની પુર્વક તથા ન્યાયપુર્ણ ઉપાયથી કોર.

- વિદ્યાર્થી પોતાના વર્ગખંડ અનુસાર (૧, ૨, ૩) અલગ-અલગ પંક્તિમાં એક જ બ્લોક બોર્ડની તરફ મોટું કરીને બેઠા છે.
- બ્લોકબોર્ડ તેમના સામે તેવી રીતે રાખવામાં આવ્યું છે બધા તેને જોઈ શકે.
- શિક્ષક પ્રત્યેક વર્ગખંડમાં સામે જરૂરિયાત મુજબ ઉભો રહી શકે છે તથા શિક્ષણ કાર્ય કરી શકે છે.

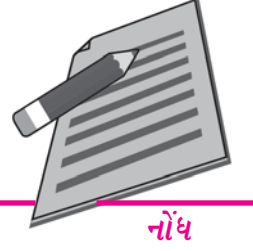
શિક્ષક તથા વિદ્યાર્થીઓના વચ્ચે સામ-સામે સક્રિયા માટે આ સુવિધાજનક છે.

જો દરેક પ્રકારની શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ક્રિયાઓ હેતુ ત્રણ કક્ષાના વિદ્યાર્થીઓને એક કક્ષમા ભેગા કરી શકાય છે. જે એક કક્ષા સ્થિતિની વિશેષતા છે પરંતુ વિદ્યાર્થી અન્તક્રિયા (એક વર્ગખંડના અંદર તથા કક્ષાના વચ્ચે) હેતુ વ્યવસ્થા સુવિધાજનક નથી.

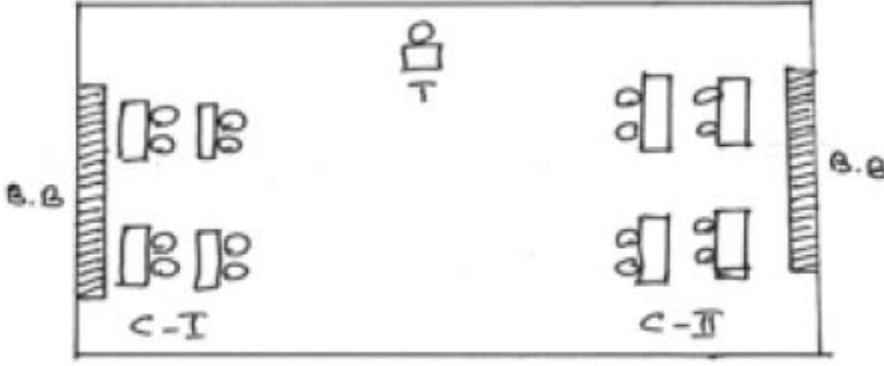

ચિત્ર-૭.૨

ચિત્ર-૩ માં બીજા પ્રકારમાં બહુ કક્ષા સ્થિતિમાં વિદ્યાર્થીઓને બેસીને વ્યવસ્થા દર્શાવી ગઈ છે. જેનાં જેટલી સંખ્યા કક્ષાઓ ને છે. આટલા જ બ્લોકબોર્ડનો પ્રાવધાન છે. પ્રત્યેક કક્ષાના વિદ્યાર્થી એક બીજાના સામે તથા બ્લોકબોર્ડની બાજુમાં થઈ બેસી શકાય છે જેવી કે ચિત્રમાં દેખી શકાય છે.

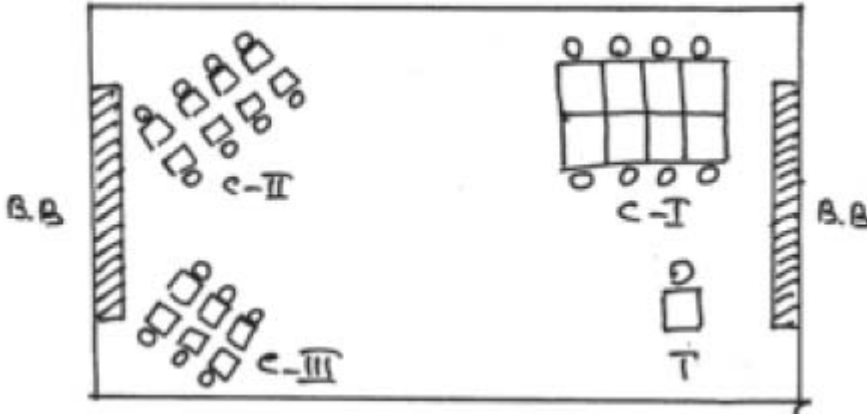
નોંધ

કક્ષામાં આ પ્રકારની બેઠકની વ્યવસ્થામાં :-

- વિભિન્ન કક્ષામાં વિદ્યાર્થીઓને ભિન્ન જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ ગતિવિધિઓમાં શામિલ કરી શકાય છે.
- જ્યારે શિક્ષક કોઈ એક ધોરણમાં ભણાવવા માટે અન્ય ધોરણમાં વિદ્યાર્થીઓને બીજા પ્રકારની સ્વ-અધ્યયન અથવા સમુહ ક્રિયાઓમાં સંગઠન કરી શકાય છે.
- મૌખિક કાર્યમાં સંચાલન વિશેષકર ભાષાના જ્ઞાન-પ્રાપ્તિને સરળ અને સુવિધાજનક થઈ જાય છે.

ચિત્ર ૭.૪ માં આવી જ વ્યવસ્થા દર્શાવી ગયેલી છે જેમાં ત્રણ કક્ષાએ કરી શકાય છે.

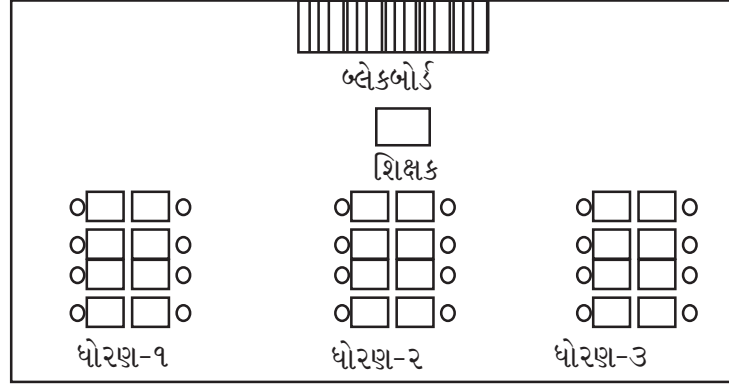
ચિત્ર ૭.૫ બીજા પ્રકારના બેસવાની વ્યવસ્થાને પ્રદર્શિત કરે છે. જ્યાં ત્રણ વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થી એક અર્ધ વૃક્ષાકારમાં શિક્ષક તથા બ્લેકબોર્ડને સમુખ્ય બેસે છે. આ પ્રકારની વ્યવસ્થા બધા વિદ્યાર્થીઓને

નોંધ

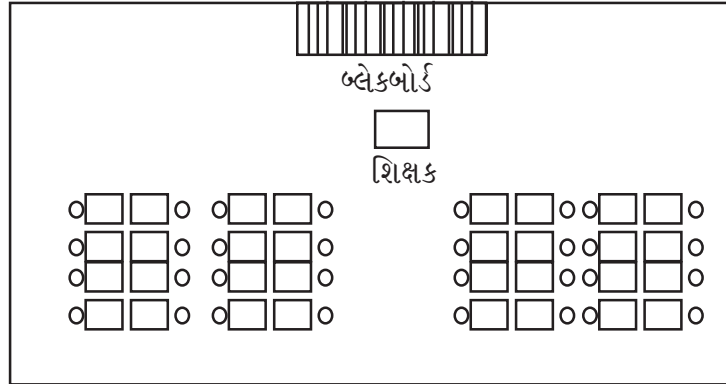
વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી

સામાન્ય ગતિવિધિઓને સંચાલનમાં તમારા મદદ કરે છે. જેવી કે કેટલીક ચિત્રો તથા મોડલ્સનું પ્રદર્શન વાર્તા કહેતી રમત રમાડતી તથા અન્ય અધિગમ ક્રિયાઓ વગેરે.

ચિત્ર-૭.૫

ચિત્ર ૭.૬માં વિભિન્ન ધોરણના વિદ્યાર્થીઓ એક સાથે મળાને તેમાંથી ભિન્ન ભિન્ન યોગ્યતાઓ વાળા વિદ્યાર્થીઓનો એક સમુહમાં રાખી શકાય છે. બેસીને આ વ્યવસ્થામાં ભિન્ન છે. જેમાં ધોરણને અલગ-અલગ તેમની ઓળખ બનાવવા માટે હેતુ બેઠા છે. પ્રસ્તુત વ્યવસ્થા વિષમ સમુહ બનાવની પ્રક્રિયામાં એક ઉદાહરણમાં છે. જ્યાં સાથી અંતરક્રિયા તથા નિર્દેશન ઉચ્ચ યોગ્યતા વાળા વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા સંભવ છે.

ચિત્ર-૭.૬

બહુ કક્ષા સ્થિતિમાં વિદ્યાર્થીઓને બેસવાની વ્યવસ્થાને ઉપરોક્ત ઢેગ ઉદાહરણ સ્વરૂપ છે. જેમણે બહુ ધોરણ સ્થિતિઓમાં પ્રયોગમાં લાવી શકાય છે. તમે બહુ ધોરણ સ્થિતિમાં જો શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓ નિયોજિત કરે છે તેના અનુસાર બેઠકને વ્યવસ્થા સંગઠિત કરી શકે છે.

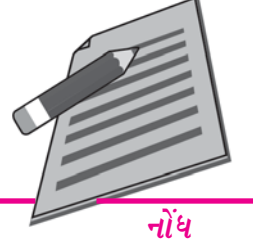
ક્રિયા કલાપ- ૩

બહુ ધોરણ સ્થિતિમાં બેઠકની વ્યવસ્થા હેતુ કેટલાક નવાચાર વિચારો. તમારા મિત્રોની સાથે તેની ચર્ચા કરો તથા તેને એક ચિત્ર બતાવો.

.....

.....

.....

નોંધ

એક વિદ્યાલય બીજી વિદ્યાલયમાં ભિન્ન હોય છે જો ક્રિયાકલાપની આવશ્યકતા તથા ઉપલબ્ધ સ્થાનના આધાર પર તમે કક્ષાને વ્યવસ્થા હેતુ સ્વતંત્ર છે. નવાચારને સાથે બેસવાની વ્યવસ્થા કરતી વખતે તમે કલ્પશીલ હોય અને આરામદાયક તરીકેમાં કામ કરવા હેતુ કક્ષાને બહાર પણ બેસવાના સ્થાનની વ્યવસ્થા કરી શકે છે, ઉદાહરણના સારા બાફકો દ્વારા છોકરીનું મોડલ બલાવવા પેન્ટિંગ કાર્ય લેખ લખાવવા વગેરે અન્ય ધોરણમાં ક્રમ વ્યવધાન પહોચે.

અંતે આ કાર્યો માટે બાળકો બરામર્દે કે ધોરણના બહાર ખુલ્લા સ્થાન પર બેસવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે જો તમારા ધોરણમાં બાળકોની સંખ્યા વધારે છે તો તમે એમાંથી એક નાના વર્ગને ભણાવવાનો હેતુ ધોરણમાં બહાર કેરીના વૃક્ષની પાસે મોકલી શકો છો. તથા તે સંબંધી ક્રિયાઓના અભ્યાસ કરી શકે છે. પોતાના સ્થાનીય સંદર્ભમાં વિદ્યાર્થીઓના જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સ્તર તથા ઉપલબ્ધ સ્થાન જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સામગ્રી તથા પ્રવૃત્તિના આધાર ઉપર તમે બેસવાની વ્યવસ્થા અપનાવી શકો છે.

E.1 એક વિશેષ બેસવાની વ્યવસ્થાની યોજના બનાવે સમય તમને ધોરણની કેટલી પરિસ્થિતિયોનુ ધ્યાનમાં રાખવાની આવશ્યકતા છે. વર્ણન કરો.

- **વિદ્યાર્થીઓનો સમુહ બનાવવો :-** ઉપરયુક્ત બેસવાની વ્યવસ્થા સમાન જ વધારે શિક્ષણના આયોજન માટે વિદ્યાર્થીઓનો સમુહ બનાવવા એક પ્રભાવી પ્રવૃત્તિ છે. વિદ્યાર્થી જ્યારે સમુહમાં કાર્ય કરતા હોય છે. ત્યારે તે વધારે સીખે છે. સાખવા વધારે પડતું સામુહિક જ્ઞાન પ્રાપ્તિ સામાજિક કૌશલોના વિકાસમાં સહાયક છે. જેમકે બીજાના સાથે સહયોગથી કાર્ય કરવું. સામુહિક નિર્ણય લેવો બીજાના વિચારોનો સ્વીકાર કરતા તથા નેતૃત્વની ધરતીના સમજવું તથા સ્વીકાર કરવા વગેરે સમુહમાં કામ કરતા સાથી જ્ઞાનપ્રાપ્તિમાં પણ સરળતા આવે છે. એના આધાર પર વધારે ધોરણ શિક્ષણ ને જો સમુહમાં સંચાલિત કરવામાં આવે તો તે વધારે પ્રભાવશાળી બનાવવામાં આવે છે.

વધારે ધોરણ સ્થિતિમાં ભન્ન પ્રકારમા સમુહ બનાવી શકાય છે. બે મુખ્ય પ્રકારના સમુહની પ્રવૃત્તિઓ ધોરણ આધારિત તથા યોગ્યતા આધારિત કરી શકાય છે.

૧. **ધોરણ આધારિત સમુહ :-** જો કી નામથી સ્પષ્ટ છે. વધારે ધોરણ સ્થિતિમાં આ રીતે સમુહ ક્રિયા બનાવોના આધાર ધોરણે થાય છે. વધારે ધોરણ સ્થિતિમાં સમુહની આ સામાન્ય શૈલી છે. આ પ્રકારના સમુહ આ કલ્પના પર આધારિત રહે છે. પરંતુ એક ઉંમરમાં વિદ્યાર્થી લગભગ એક જ ગતિમાં પ્રગતિ કરે છે.

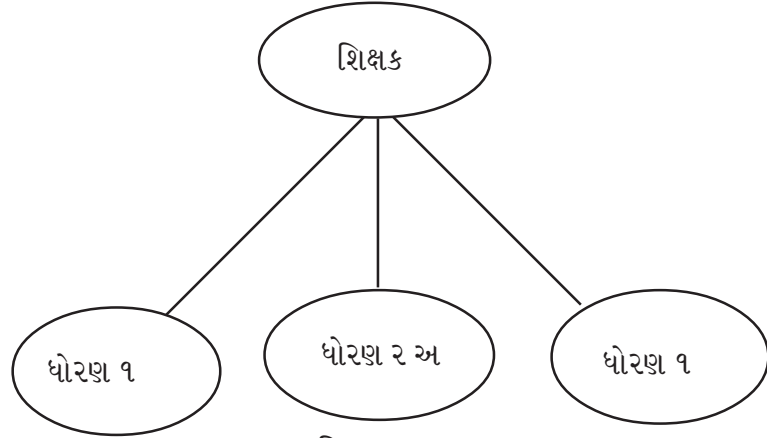
એક વધારે ધોરણ શિક્ષકના નાતે તમે એકવારમાં જ્ઞાનપ્રાપ્તિના ત્રણ સમુહોનો વ્યવસ્થિત કરે છે. એના આધાર પર જો આવશ્યકતા હોય તો વધારે ધોરણ એક સમુહમાં રાખી શકો છો. ઉદાહરણના સમુહ બનાવા હેતુ ધોરણોમાં સંયોજનની પ્રદર્શિત કરે છે.

ઉ.દા. ૧ પાંચ ધોરણે તથા એક શિક્ષકવાળા એક વિદ્યાલયમાં ધોરણ ૨ તથા ૩ નો એક સમુહ ધોરણ ૩ તથા ૪ નો બીજો સમુહ તથા ધોરણ ૧ સમુહનો રૂપમાં રાખી શકાય છે. જેવું કે ચિત્ર ૭.૭ માં બતાવ્યું છે.

નોંધ

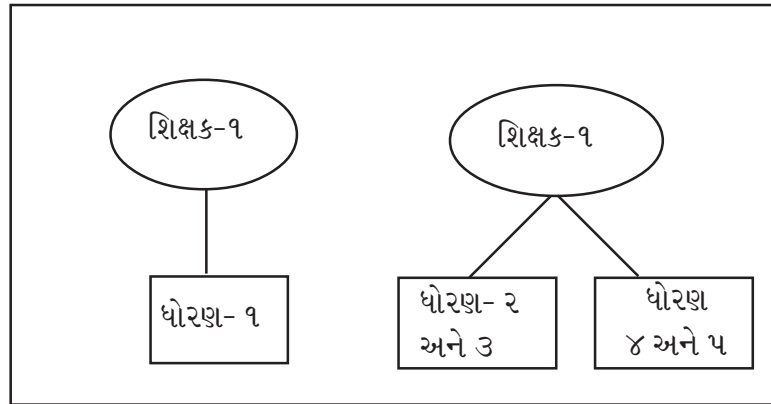
વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી

ચિત્ર-૭.૭

ધોરણ ૧ માં બાળક વિદ્યાલયમાં નવા ઠે જો કે વિશેષ દેખતાલ ધ્યાન દેવાની આવશ્યકતા છે. આ જ કારણે ધોરણ-૧ ને અલગ સમુહમાં રાખી શકાય છે. ધોરણ ૨ તથા ૩, ૪ તથા ૫ ને અલગ સમુહ બનાવી શકાય છે. કારણકે ધોરણ એક બીજાને સંલગ્ન છે. તેમના પાઠ્યક્રમમાં પણ થોડીક સમાનતા છે. જો સાથી અધિગમ સ્વ-જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ, ઉપચારાત્મક જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ, સહયોગી જ્ઞાન પ્રાપ્તિને અધિક પ્રભાવી ઢંગ સહજીકરણ કરે છે.

ઉદાહરણ -૨ :- પાંચ ધોરણ તથા બે શિક્ષકોવાળા વિદ્યાલયમાં નીચે પ્રકારના સુહન કરી શકાય છે. જો બે શિક્ષકોને નિયંત્રણમાં રાખી શકાય છે. આ નીચે ચિત્ર- ૮ માં અંકિત કરી શકાય છે.

ચિત્ર ૭.૮

ચિત્ર ૮માં ધોરણ ૧ ના ૧ સમુહમાં ધોરણ ૨ અને ૩ ના વિદ્યાર્થીઓને બીજા સમુહમાં રાખવામાં આવ્યા છે. બન્ને સમુહોને એક શિક્ષકના નિયંત્રણમાં રાખવામાં આવે છે ધોરણ ૪ અને ૫ ને એક સમુહમાં તથા બીજા શિક્ષકના નિયંત્રણમાં રાખવામાં આવ્યા છે. ચિત્ર ૮ માં ધોરણ ૧ના વિદ્યાર્થીઓનું એક સમુહ બનાવવામાં આવ્યો છે. અને એક શિક્ષકના નિયંત્રણમાં રાખવામાં આવ્યું છે. ધોરણ ૨ તથા ૩ ના વિદ્યાર્થીઓ બીજા સમુહમાં. બન્ને સમુહોને બીજા શિક્ષકના નિયંત્રણમાં રાખવામાં આવ્યા છે.

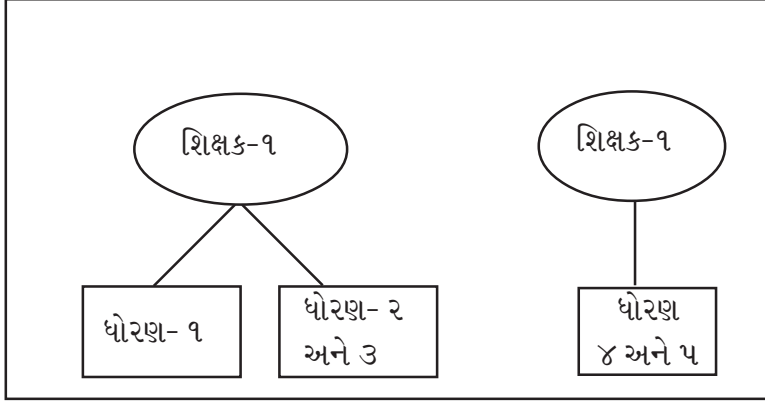

નોંધ

ચિત્ર ૯ થી સ્પષ્ટ થાય છે કે ધોરણ ૧ પર વધારે બળ આપવામાં આવ્યું છે. અને તેને સંપૂર્ણ પણે એક શિક્ષકના નિયંત્રણમાં રાખવામાં આવ્યું છે.

વર્ગખંડ આધારિત સમુહ ત્યારે અધિક સુવિધાજનક થઈ જાય છે જ્યારે પાંચ વર્ગખંડ વાળા એક પ્રાથમિક વિદ્યાલયને ત્રણ અથવા ત્રણ કરતાં વધારે શિક્ષક વાસ્તવમાં ઉપસ્થિત રહે છે. વર્ગખંડ આધારિત સમુહ કરતી વખતે તમને નીચે વાર્તાને ધ્યાનમાં રાખવાની આવશ્યકતા છે.

- ધોરણ- ૧ ને એક અલગ સમુહમાં રાખવું જોઈએ જેથી તેના પર અધિક ધ્યાન આપી શકાય.

ચિત્ર ૭.૯

- સંલગ્ન કક્ષાઓને એક સમુહમાં રાખવું જોઈએ કારણ કે આ પ્રકારમાં મિલનમાં શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિની અધિક પ્રભાવશાળી બની જાય છે.
 - જો સંલગ્ન ધોરણમાં વિદ્યાર્થીઓ સંખ્યા ૪૦ થી વધારે હોય તો આ કક્ષાઓને એક સમુહમાં નહીં રાખવું જોઈએ કારણ કે આવું કરવાથી એક સમુહમાં વિદ્યાર્થીઓને સંખ્યા અસાધારણ રૂપમાં વધારે જાશે. એક પ્રભાવી શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિના હેતુ સુવિધાજનક નહીં હોય .
 - જ્યારે તમારે બે સમુહોને પ્રબંધન કરવું પડેતો જ્યાં સંભવ હોય આસાન ધોરણને એક સમુહમાં રાખવું જોઈએ.
- (૨) યોગ્યતા આધારિત સમુહ :- સાધારણ તથા બાળકો વધારે અધિગમ અનુભવ સમુહ અધિગમ અધિગમ વિશેષકર નાના સમુહોમાં અર્જિત હોય છે. એક કક્ષા અથવા બહુ કક્ષા સ્થિતિ છે વ્યક્તિગત જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં સામુહિક જ્ઞાન પ્રાપ્તિનો બહુજ વધારે યોગદાન છે. જ્યારે કક્ષાઓના આધાર ન બનાવી બાળકોની વિભિન્ન વિષય ક્ષેત્રમાં વિભિન્ન યોગ્યતાના આધાર પર સમુહ બનાવી શકાય છે. તો તેને યોગ્યતા આધારિત સમુહ કહી શકાય છે. આ સંદર્ભમાં યોગ્યતા શબ્દના અર્થ વિદ્યાર્થીઓની જ્ઞાન-પ્રાપ્તિની ક્ષમતા તથા જ્ઞાન-પ્રાપ્તિની રીત બંનેથી છે. જ્ઞાન પ્રાપ્તિની ક્ષમતા સંદર્ભમાં વિદ્યાર્થીઓ એક વિષયમાં અધિક જ્ઞાન-પ્રાપ્તિની અનુભવ અર્જિત કરી શકે છે. તેને ઉચ્ચ યોગ્યતા વાળા વિદ્યાર્થી તથા એ વિદ્યાર્થીને એક વિષય ઓછી જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ અનુભવ અર્જિત કરવાની ક્ષમતા રાખે છે તેમને ઓછી યોગ્યતા વાળા વિદ્યાર્થી સમજી શકાય છે. જ્ઞાન-પ્રાપ્તિની ગતિના સંદર્ભમાં વિદ્યાર્થી જો તીવ્ર ગતિમાં સીખવે છે. તેને તીવ્ર વિદ્યાર્થીના રૂપમાં નામિત કરી શકાય છે તથા જો યીજોને ધીમી ગતિ કરે સીખવે તો તેને નબળું વિદ્યાર્થી કહે છે. ઉચ્ચ યોગ્યતા વિદ્યાર્થી સાધારણ તીવ્ર વિદ્યાર્થી તથા ઉચ્ચ ઉલ્લભતામાં જોઈએ છે. આ વિપરિત નબળું યોગ્યતા વિદ્યાર્થી નબળું તથા નિમ્ન ઉપલબ્ધ વાળા હોય છે. આથી વિદ્યાર્થીઓની યોગ્યતાને આધાર પર બે પ્રકારને યોગ્યતા સમુહ બનાવવા જઈ શકે છે.

નોંધ

વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી

સમાન યોગ્યતા :- સમાન સમૂહ જો સમાન સ્તરની યોગ્યતા વાળા (ઉચ્ચ યોગ્યતા સમુહ સહ યોગ્યતા સમુહ તથા નિમ્ન યોગ્યતા સમુહ) વિદ્યાર્થી છે.

મિશ્રિત યોગ્યતા :- વિષમાંગ સમુહ જો ભિન્ન યોગ્યતા સ્તર (ઉચ્ચ તથા નીચા યોગ્યતા વાળા વિદ્યાર્થી એક સમુહમાં) ને વિદ્યાર્થી છે.

આ પ્રકારની યોગ્યતા સમુહ વિભિન્ન વિષયોની ભિન્ન શકે છે. વિભિન્ન કક્ષાની વિદ્યાર્થીઓને માટે એક વિષયમાં આ યોગ્યતા સમુહ બનાવે સમય આપણે સર્વ પ્રથમ વિદ્યાર્થીઓને અધિગમ સ્તરની ઉપલબ્ધિની પહેલાં નિશ્ચિત કરવી જોઈએ. આ કાર્ય હેતુ આપણા વિદ્યાર્થીઓને પુર્વ સત્રોમાં આકલન રિપોર્ટનો ઉપયોગ કરી શકે છે. આ યોગ્યતાને આકલન હેતુ પરીક્ષા સંચાલિત કરી શકે છે. આ સ્વ-નિરીક્ષણ દ્વારા આપણા અનુભવોનો પ્રયોગ કરી શકે છે.

સમાન યોગ્યતા સમુહ :- જો આપણે સમાન યોગ્યતા સમુહોના નિર્માણ કરે છે તો આપણા પ્રત્યેક સમુહની ઉપર્યુક્ત પાઠ તથા શિક્ષણ અધિગમ સહાયક સામગ્રી, ક્રિયા કલાપની યોજના આપણી યોગ્યતાને આધાર પર બનાવી તથા આને અનુસાર સંચાલિત કરીને આવશ્યકતા છે. ઉદાહરણ ને લેવા નીચે ઉપલબ્ધિવાળા સમુહ હેતુ આપણે વિષયમાં ન્યુનતમ દક્ષતાઓને અર્જિત કરીને પર અદિક્ષ દેવાની આવશ્યકતા છે. જો ઉચ્ચ યોગ્યતા સમુહને લેવા આપણે વિષય અધિગમને સુદૃઢ કરવા પર અધિર જોર દેવાની જરૂરત છે. વિષય પરિવર્તનની સાથે આપણી સમુહને બદલવાની આવશ્યકતા છે. કોઈક આ એક વિદ્યાર્થી જો ગણિતમાં ઉચ્ચ ઉપલબ્ધિ સમુહમાં શામિલ છે. જો ભાષાને અન્ય વિષયોમાં નીચી ઉપલબ્ધિ સમુહમાં સમ્મલિત કરી શકે છે.

સમાન યોગ્યતા સમુહને મહત્વપુર્ણ લાભ છે.

૧. વિદ્યાર્થી આપણી ગતિને અનુસાર અધ્યયન કરી શકે જો સમાન યોગ્યતા સ્તર હોય છે..
૨. આ ગણિત તથા ભાષા જો વિષયોમાં સામૂહિક ક્રિયાકલાપોને લેવા પ્રભાવશાળી છે.
૩. સમુહમાં વિદ્યાર્થી એક બીજાને અધિક સહયોગ પ્રદાન કરે છે તથા આપણી સમાન પ્રગતિને અવગત કરે છે.
૪. આ નબળા વિદ્યાર્થીઓ હેતુ ઉપચારત્મક પાઠ નિયોજિત કરીને તથા તીવ્ર વિદ્યાર્થીઓને પાઠોમાં સુદૃઢ કરવા લઈ ઉપર્યુક્ત છે.

સૌથી મોટું નુકશાન છે :- આ પ્રકારને સમુહમાં શાખવાની ક્રિયાને બાદમાં સમુહોને વચ્ચે યોગ્યતાના અંતરમાં કોઈ કમી નહીં હોય પરિણામ સ્વરૂપ ઉચ્ચ ઉપલબ્ધિ વિદ્યાર્થી ઉચ્ચ ઉપલબ્ધિ વાળા બની રહે છે તથા નીચા ઉપલબ્ધિ વાળા નીચા. નિચા ઉપલબ્ધિ વિદ્યાર્થી જો એકવાર આ નામથી અંકિત થઈ જાય છે તો આગળ શીખવાની હેતુ પર આપણા આત્મ વિશ્વાસ, રૂચિ તથા અભિપ્રેરણા ગુમાવી દે છે.

મિશ્રિત યોગ્યતા સમુહ :- જો વિભિન્ન યોગ્યતા સ્તરવાળા વિદ્યાર્થી એક સમુહ બનાવે છે તો આ મિશ્રિત યોગ્યતા સમુહ કહે છે. આપણે ઉચ્ચ તથા નીચા યોગ્યતા સ્તરના વિદ્યાર્થીઓને એક સાથે મળી એક મિશ્રિત સમુહના નિર્માણ કરી શકે છે.

આ પ્રકારના સમુહોનો વિષય પરિવર્તનને સાથે થોડી-થોડી બદલવાની આવશ્યકતા નહીં હોય જો સમાન યોગ્યતા સમુહને કરવા જોઈએ. આ એક વિષયમાં વિભિન્ન યોગ્યતા સ્તરને વિદ્યાર્થી હોઈ શકે છે અને બીજા વિષયોમાં વિદ્યાર્થી જુદા જુદા યોગ્યતા સ્તરને કરી શકે છે.

મિશ્રિત યોગ્યતા સમુહોનો લાભ આ છે કે જુદા જુદા યોગ્યતા સ્તરને વિદ્યાર્થી એક બીજાને ચર્ચા કરે છે. એકબીજાને શીખવે છે તથા નીચા ઉપલબ્ધિના વિદ્યાર્થીઓને સહાયતા પ્રદાન કરે છે.

નોંધ

આ શિવાય આ પ્રકારના સમુહને કોઈ ક્રિયાકલાપોમાં લાભદાયક છે. જો પ્રોજેક્ટ, કાર્ય, વિભિન્ન પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓને સંગઠનમાં તથા બેહતર અધિગમ ઉપલબ્ધિ હેતુ ક્ષેત્ર (Scope) ને નિર્માણમાં આ પ્રકાર બહુ ધોરણ સ્થિતિમાં વિદ્યાર્થીઓને બે પ્રકારના યોગ્યતા સમુહને દ્વારા પ્રભાવી શિક્ષણ અધિગમમાં સહાયતા મળી છે. પરંતુ ફરીથી બહુ ધોરણ સ્થિતિના પ્રભાવી પ્રબંધન હેતુ મિશ્રિત યોગ્યતા સમુહને સમાન યોગ્યતા સમુહની તુલનામાં બેહતર સમજી ગયા છે. બહુ ધોરણ શિક્ષણની દોરવા કોઈ પ્રકારને સમુહને સમય નીચા બિંદુઓને ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ.

- સમુહ નાના હોવા જોઈએ. ૪-૫ વિદ્યાર્થીઓના
- નાના સમુહમાં અંતઃક્રિયા, મોટા સમુહની તુલનામાં અધિક હોય છે.
- જો કોઈ આવશ્યકતા હોય તો વિભિન્ન પ્રકારના સમુહ બનાવી શકાય છે.
- વિદ્યાર્થીઓને આ રૂચિ તથા આવશ્યકતા અનુસાર એક સમુહમાં બીજા સમુહમાં જાણવાની અનુમતિ હોવી જોઈએ.
- વિદ્યાર્થીઓને મંદ વિદ્યાર્થીને નામમાં કોઈ લેબલ નહી કરવા જોઈએ.
- સામુહિક તથા વ્યક્તિગત અધિગમ ક્રિયાઓ જીવન્ત, પ્રેરક તથા જુદા હોવા જોઈએ.
- પાછળ જો વિદ્યાર્થીઓ હેતુ અધિગમ વાતાવરણના નિર્માણ રપવા જોઈએ.
- શિક્ષણને સ્વયં ક્રિયા કલાપોમાં સંલગ્ન ન હોય વિદ્યાર્થીઓની ગતિ વિધિઓના અવલોકન કરવું જોઈએ.
- સમુહના બધા વિદ્યાર્થીઓની સહભાગીતાની ધ્યાનમાં રાખવાની આવશ્યકતા છે.

શિક્ષણ અધિગમ સામગ્રીના પ્રાવધાન :- હુ બધા શિક્ષણ અધિગમ પ્રક્રિયામાં શિક્ષણ અધિગમ સામગ્રીને ઉપયોગીની આવશ્યકતા તથા મહત્વને પરીચિત છે. વિશેષકર ક્રિયાકલાપ આધારીત શિક્ષણ અધિગમ સ્થિતિઓમાં સમુહ કાર્ય તથા સ્વ-અધિગમને મદદ હેતુ વિભિન્ન પ્રકારની તથા અધિક સંખ્યામાં શિક્ષણ અધિગમ સામગ્રીની આવશ્યકતા હોય છે. શિક્ષક હોય નાતે અમારા મુખ્ય કાર્ય વિદ્યાર્થીઓને શિખવામાં સહાયતા કરવા છે. જો સ્વયંને પ્રભાવી શિક્ષણ અધિગમ ક્રિયાઓમાં સંલગ્ન કરી શકે છે અને સાર્થક રૂપમાં શીખી શકે. જો એક ધોરણ અથવા બહુ ધોરણમાં સ્થિતિ હોય તો સહી પ્રકારની શિક્ષણ અધિગમ સામગ્રીનો ઉપયોગ દ્વારા ઉપરચુક્ત શિક્ષણ અધિગમ પરિસ્થિતિઓ પ્રદાન કરી જાય છે. બહુ ધોરણ સ્થિતિમાં ઉપરચુક્ત શિક્ષણ અધિગમ સામગ્રીના પ્રયોગ દ્વારા શિક્ષકનો એક સમયમાં વિભિન્ન કક્ષાઓના હેતુ શિક્ષણ અધિગમને પ્રભાવી પ્રબંધનમાં સહાયતા મળે છે.

ક્રિયાકલાપ :- ૪

- એક શિક્ષકના રૂપમાં આપણે આપણી ધોરણ શિક્ષણને વચ્ચે વિભિન્ન પ્રકારની શિક્ષણ અધિગમ સામગ્રીનો પ્રયોગ કરી શકે. ક્યા આપણે કોઈના નામ બતાવી શકે છો. આપણે કોને પ્રાપ્ત કરી શકે.
- ક્યાં આપણે કોઈ શિક્ષણ અધિગમ સામગ્રીના સ્વયં નિર્માણ કરે છે. નીચેના તાલિકામાં કોઈ શિક્ષણ અધિગમ સામગ્રીના નામ વર્ગ તથા એમના પ્રાપ્તિના સાધન લખો.

નોંધ

વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી

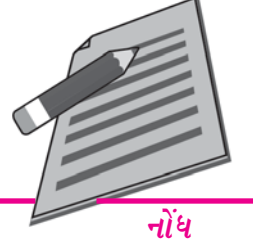
વર્ગ / પ્રકાર	શિક્ષણ-અધિગમ સામગ્રીના નામ	પ્રાપ્તિ(અરકીટીના, એકઠા કરવા, નિર્માણ કરવા)
<ul style="list-style-type: none">● માનવ શિક્ષણ- અધિગમ સામગ્રી● ઓછા ખર્ચવાળું અને ખર્ચ વગરનું શિક્ષણ- અધિગમ સામગ્રી● મોટા પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત શિક્ષણ અધિગમ સામગ્રી		

મોટી માત્રામાં ઉપલબ્ધ શિક્ષણ અધિગમ સામગ્રી બહુ ધોરણ સ્થિતિમાં શિક્ષણ- અધિગમ સામગ્રીના ઉપસ્થિતિમાં લાભ નીચે મુજબ છે.

- પ્રાથમિક ધોરણોમાં (એક ધોરણ તથા બહુ ધોરણ બંનેના સંદર્ભમાં) વિદ્યાર્થી અવધારણાઓને મૂર્ત વસ્તુઓને સંબંધિત કરીને શીખે છે. મૂર્ત વસ્તુઓમાં સંબંધિત કરીને અવધારણાઓને સમજવામાં મદદ કરે છે.
- શિક્ષણ અધિગમ સામગ્રી (ટી.એલ.એમ) એક બહુ ધોરણ શિક્ષકની અનુ ઉપસ્થિતિમાં બધા વિદ્યાર્થીઓને થોડો સમય સુધી સાર્થક રૂપમાં ક્રિયા કલાપમાં સંલગ્ન રાખે છે.
- ટી.એલ.એમ. સામુહિક અધિગમ તથા સ્વ-અધિગમ ક્રિયાઓના સહજીકરણ કરે છે.
- ટી.એલ.એમ. સમુહોમાં ચર્ચા હેતુ ઈચ્છાક સંદર્ભોના નિર્માણ કરે છે.
- ટી.એલ.એમ. પાઠની અને વિદ્યાર્થીઓના ધ્યાન આકર્ષિત કરે છે.
- ટી.એલ.એમ. બહુ ધોરણ શિક્ષકને આપણી શક્તિના બચાવા તથા શિક્ષણમાં થાકવાને કમ કરવામાં સહાયક હોય છે.
- ટી.એલ.એમ. બહુ ધોરણ શિક્ષકની શિક્ષણ અધિગમને વિભિન્ન ચરણોના વચ્ચે પરિચય અભ્યાસ, પુનર્બળ તથા મૂલ્યાંકન ક્રિયાઓના સહજીકરણ કરે છે. બહુ કક્ષા શિક્ષણમાં પ્રયોગ ક્યાં જાણવા માટે ટી.એલ.એમ. છે.
- ડાઈસ, ચિત્ર- કાર્ડ્સ, ફ્લેસ-કાર્ડ્સ, ગીત-કાર્ડ્સ, લેટર-કાર્ડ્સ, નંબર કાર્ડ્સ, કહાની કાર્ડ્સ, પોસ્ટર, લીફ-લેટર્સ રીડિંગ કાર્ડ્સ, કહાની ચોપડી શબ્દ કોષ, મોડલ્સ, ચાર્ટ્સ વગેરે આ અતિરિક્ત કાર્ય શીટ (Work Sheets)માં બહુ ધોરણ સ્થિતિમાં પ્રત્યેક ધોરણમાં બનાઈ જાય છે તથા પ્રયોગ કરી જાય છે. આ કાર્ય બહુ ધોરણ શિક્ષકની અનુ ઉપસ્થિતિમાં કરી જાય છે.

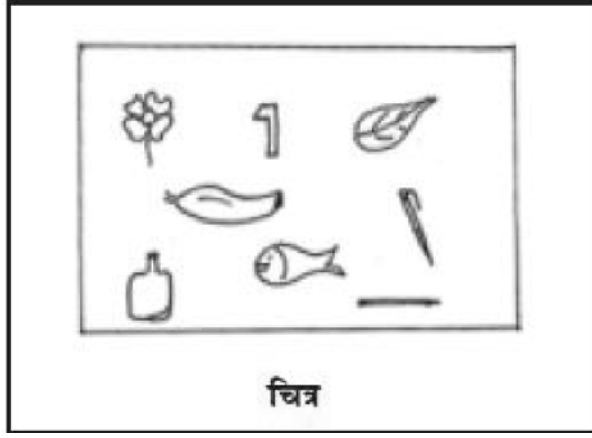
E-2 :- બહુ ધોરણ શિક્ષણમાં શિક્ષણ અધિગમ સામગ્રીને બે લાભોનું વર્ણન કરો.

નીચે ઉદાહરણમાં પ્રદર્શિત કયું ગયા છે. આપણે બહુ ધોરણ સંદર્ભમાં શિક્ષણ અધિગમ સામગ્રીના ઉપયોગ પ્રકાર કરી શકે છે.

નોંધ

ઉદાહરણ :- એક બહુ ધોરણ સ્થિતિ જો ધોરણ ૧, ૨ અને ૩ છે. એક શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને કોઈ વસ્તુઓ દેખી છે. જો શેલ (Shells) બીજ, ફળ, ઘરમાં પ્રયોગ હોય તેવી વસ્તુઓ, વિદ્યાલયની વસ્તુઓ, ફોટોગ્રાફ્સ વગેરે (ચિત્રમાં દર્શાવી ગણીને અનુસાર) જો એક વાટકીમા રાખે છે. ત્રણ મિનિટ બાદ વાટકીમાં રાખી વસ્તુઓને એક કાપડને ઢાંકી દે છે. ફરી કક્ષા ૧ ના વિદ્યાર્થીઓને વસ્તુઓ જો નામ બતાવવા માટે કરે છે. પણ કક્ષા ૨ ના વિદ્યાર્થીઓને આ વસ્તુઓ ના નામ આપણી નોટબુકમાં લખીને કહે છે તથા કક્ષા ૩ ના બાળકોમાં આ વસ્તુઓના દૈનિક જીવનમાં ઉપયોગ લખીને કરે છે. વીસ મિનિટ બાદ શિક્ષક ત્રણ ધોરણોને વિદ્યાર્થીઓને મલીને મિશ્રિત સમુહો બનાવે છે. ફરી કોઈ વસ્તુઓ પ્રત્યેક સમુહમાં વિતરિત કરી છે અને પ્રત્યેક સમુહમાં દર એક વસ્તુના દૈનિક જીવનમા વિભિન્ન ઉપયોગ લખીને કરે છે. તદ્ ઉપરાંત પ્રત્યેક સમુહની રિપોર્ટ પ્રસ્તુત કરે છે તથા બધાની સાથે આદાન પ્રદાન કરી જાય છે.

ચિત્ર

ઉપર આપેલ ઉદાહરણ દ્વારા આપણે નિષ્કર્ષ નીકાલી શકીએ છીએ કે બહુ શિક્ષણ સ્થિતિઓમાં જ્ઞાન પ્રાપ્તિ સામગ્રીનો પ્રયોગ કેવી રીતે વ્યક્તિગત તથા સામુહિક કાર્યો કે માટે પ્રેરીત કરવા તથા બધી કક્ષાઓનો સાર્થક જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓમાં સંઘલન કરવા હેતુ કરી શકાય છે.

જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સ્થિતિના માટે આયોજન :-

તમે એક ધોરણ સ્થિતિમાં શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ હેતુ યોજના બનાવા પહેલા આપણે સીખી ચુક્યા છે પરંતુ બહુ ધોરણ સ્થિતિમાં શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ હેતુ યોજના બનાવેના પુર્વ ધ્યાન આપવાની આવશ્યકતા છે. ધોરણનું સંગઠન વિદ્યાર્થીઓના સવૈચ્છિક સમુહ અથવા જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સહાયક વાતાવરણનું નિર્માણ કરવું વગેરે કારણ કે બહુ ધોરણ સ્થિતિમાં વિષયના શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સહજકરણ હેતુ આ બધી જરૂરી આવશ્યકતા છે. આ કારણથી વધારે વર્ગખંડ શિક્ષણની યોજનાને પાઠ યોજનાઓ કહી શકાય છે. વધારે વર્ગખંડ શિક્ષણની યોજનાને પાઠ યોજનાના સ્થાન પર શિક્ષણ સ્થિતિ હેતુ યોજનાઓ કહી શકાય છે. વધારે વર્ગખંડ શિક્ષકને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સ્થિતિની યોજના બનાવવા માટે નીચે આપેલા ક્રિયાઓનું આયોજન કરવું પડે છે.

- સૌથી પહેલાએ નક્કી કરવું કે કયા ધોરણને વધારે વર્ગખંડ શિક્ષક માટે જોડવામાં આવે છે.
- વધારે વર્ગખંડ શિક્ષણના સહકીકરણ માટે કયા પ્રકારના સમુહની જરૂરિયાત છે. તે સમજી લો.
- સાપ્તાહિક તથા મહિનાના પાઠની યોજના બનાવો. જેમાં તે સંકેત આપવામાં આવે કે એક જ સમયમાં કેટલા વિષયોની કેટલા સમુહમાં ભણવામાં આવશે.

નોંધ

વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી

- એક જ વર્ગખંડમાં ભિન્ન વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓની બેસવાની સાચી વ્યવસ્થા સુનુશ્ચિત કરો.
- આવશ્યક શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સામગ્રીનું નિર્માણ કરો. આ ઉપર્યુક્ત માત્રામાં હોય તથા તેને શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સામગ્રી ખુણામાં રાખો.
- દૈનિક પાઠ યોજના બનાવો જેમાં પાઠના ઉદ્દેશ, શિક્ષણ વિધિ, જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ક્રિયા વાર્તા, મૂલ્યાંકન વિષયો વગેરેનો ઉદ્દેશ હોય.
- પાઠની આવશ્યકતા અનુસાર આના સમુહનું નિર્માણ કરો.
- સામુહિક તથા વ્યક્તિગત ક્રિયાકલપો માટે શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સામગ્રીને માર્ક કરો.
- પાઠના પરિચય અભ્યાસ તથા પુર્ણ બળ તથા મૂલ્યાંકન હેતુ ક્રિયા કલાપુર્ણ સ્પષ્ટ કરો.
- પ્રત્યેક ક્રિયા કલાપમાં થવાવાળા સમયની માત્રાને અનિશ્ચિત કરો.
- પ્રત્યેક સમુહના શિક્ષણ સમયને નિશ્ચિત કરો.
- આ નિશ્ચિત કરે છે. તીવ્ર બાળકો પાછળના વાળા બાળકોની સહાયતા કરે છે. સાથે જ ઉચ્ચ ધોરણના બાળકો નીચા ધોરણના બાળકોની મદદ કરે છે.
- એક ઉપર આપેલ સમય અંતરાળના પછી પ્રત્યેક સમુહની પ્રોજેક્ટ કાર્ય સોંપે.
- વ્યક્તિગત ક્રીયા-કલાપોના સંચાલન સુનિશ્ચિત કરો.
- શિક્ષણના નિષ્પત્તિના જ્ઞાનપ્રાપ્તિના હેતુ મૂલ્યાંકન માટે પધ્ધતિઓ બનાવો.

આ પ્રકારે વધારે ધોરણ શિક્ષણની યોજના બનાવવામાં શિક્ષણને ધોરણ, સમુહોમાં તેમની ઉપસ્થિતિના અહેસાસ કરાવો તથા ઉપર આપેલ સમય પ્રબંધનને સુનિશ્ચિત કરવા હેતુ એક જ સમયમાં સાંપી ગયેલા બધા ધોરણોની દેખરેખ કરવી પડે છે.

૭.૨.૩ વધારે હેતુ સમય અનુસુચીની યોજના બનાવવી.

વધારે ધોરણ શિક્ષણ હેતુ સમય અનુસુચીના નિયોજન

અધિકાંશ પ્રસંગોમાં તેમને એક ધોરણમાં બધા વિષયોના શિક્ષણની જરૂરિયાત હોય છે. પરંતુ વધારે ધોરણની સ્થિતિઓમાં તમે આદર્શ એક કોર વિષય વસ્તુ તથા થોડા યુનિદા ક્રિયાકલાપોના વાંચન કરી શકે છે. વધારે ધોરણ સ્થિતિમાં તમે હમેશા સમયના દબાવમાં રહેતા હોય છે. અંતે મહત્વપુર્ણ છે કે સમય અનુસુચીની યોજના બનાવી આપવામાં આવે જેમ કે ઉપલબ્ધ સમયના વધારે ઉપયોગ કરવામાં આવે જ્યારે તેમને ત્રણ ધોરણના એક સાથે સંભાળવાની જરૂરીયાત હોય તો તમારે મીનીટ કે થોડા તીવ્ર વિદ્યાર્થી, ક્રિયાકલાપ, જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સામગ્રી સ્વઅધ્યન સામગ્રી વગેરે પર નિર્ભર રહેવું પડે છે. તમે મિનિટની મદદ શિક્ષકશાળી જ્ઞાનપ્રાપ્તિના ઉપયોગ ક્ષેત્રે વાંચવા સામગ્રીના પ્રયોગ કયા પ્રકારે કરશો. આ બધા તમારી વિચારપુર્ણ યોજના પર નિર્ભર કરવા છે. આ એક કલાકના સમય ઉપલબ્ધ છે તો આ નીચેના પ્રકારથી નિયોજિત કરવામાં આવે છે. અહીયા સમય-વિતરણ એક સુજાવના રૂપમાં છે.

૧ કલાકનો સમય નુ વિવરણ	ધોરણ ૧	ધોરણ ૨	ધોરણ ૨
શરૂઆતની ૨૦ મિનિટ	શિક્ષક	મોનીટર	જાતે-વાંચન
બીજી ૨૦ મિનિટ	જાતે-વાંચન	શિક્ષક	મોનીટર
છેલ્લી ૨૦ મિનિટ	મોનીટર	જાતે-વાંચન	શિક્ષક

ત્રણ ધોરણ હેતુ વધારે ધોરણ શિક્ષકના યોજના બનાવતા તમને ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે જ્યારે તમે એક ધોરણમાં ભણાવી રહ્યા છો તો તમારે અન્ય બે ધોરણ જેમાં માનીટર કે જાતે અધ્યયન દ્વારા જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયા ચાલી રહી હશે. એના પર પણ એક પવિક્ષકની દ્રષ્ટી રાખવાની છે.

એકજ વિષયના જુદા ધોરણમાં શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ

આ પહેલા જ કહેવામાં આવેલું છે કે જો તમારે બોર્ડ ત્રણ ધોરણમાં એક જ સમયમાં ભણાવવાનું છે તે અસંખ્ય ધોરણોને લેવા પડશે. કારણકે આ ધોરણોની વિષય વસ્તુમાં સમાનતા તથા નિરિન્તરતા હોય છે જે વધારે ધોરણના પ્રભાવી આયોજનના સુવિધાપુર્ણ બનાવી દે છે. ઉદાહરણ સ્વરૂપે એક જ સમયમાં આપણે ધોરણ ૧, ૨ તથા ૩ માં ગણિત વિષયમાં સંખ્યા શિક્ષણને સમજાવે છીએ ગણિતની પ્રદત પાઠ ચર્ચાના અનુસાર ધોરણ ૧ માં વિદ્યાર્થીઓને ૧ થી ૧૦૦ સુધી ગણતરી કરવાની દક્ષતામાં માસ્ટરી હોવી જોઈએ ધોરણ ૨ માં ૧૦-૯૯ સુધીની સંખ્યામાં અંકોના સ્થાન મુલ્ય પહેચાન તથા નાના તથા મોટા અંકોની તુલના કરવી તથા ધોરણ ૧ ૧ ૧ માં ૧૦૦૦ સુધીની સંખ્યામાં અંકોના સ્થાન મુલ્ય તથા એમાં નાની તથા મોટી સંખ્યાઓની તુલનામાં કરે. હવે આ તમારા કાર્ય વિચારવાના છે કે એક સાથે ત્રણ ધોરણમાં સંખ્યાના શિક્ષણ કયા પ્રકારે કરો કો બધા વિદ્યાર્થીઓ એમના પ્રદત દક્ષતાઓને પ્રાપ્ત કરવામાં સક્ષમ થઈ જાય.

નીચેના લખેલા ઉદાહરણ દર્શાવે છે કે એક સાથે ત્રણ જુદા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓના કયા પ્રકારે વિષય-વસ્તુ ભણાવવામાં આવ્યું.

શિક્ષક સૌપ્રથમ બ્લોકબોર્ડ પર એક મોટ્રિક્સ ખેચે છે જેવી કે જમણી બાજુ બતાવ્યું છે. પછી તે નાન બોક્સમાં ૧ થી ૯ અંકો લખે છે.

- શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી આ અંકોની વચ્ચે સંબંધને ઓળખવામાં કહે છે. વિદ્યાર્થી ચરિસના વાંચે છે ચર્ચામાં ભાગ લે છે અને આ નિષ્કર્ષ વિકાલે છે કે જો આ અંકોનો ક્ષોતિજ તથા

1	6	8
5	7	3
9	2	4

ઉધ્વેકાર તરીકે થી જોડવાથી આ ૧૫ થાય.

- પછી શિક્ષક આ ચર્ચાને ૨૦ મિનિટ સુધી ચલાવે છે અને વિદ્યાર્થીઓને તતસંબંધી ધોરણથી સંબોધિત ક્રિયાકલાપ સોપીને આગળ કાર્ય કરવા કહે છે.

ધોરણ-૧

- ચોરસમાં આપેલા અંકો દ્વારા બે અંકોની જેટલી સંખ્યામાં સંભવ હોય તે લખો. (વિદ્યાર્થી ૧૫ મિનિટ સુધી કાર્ય કરે.)

ધોરણ-૨

- ચોરસમાં અસંખ્ય ખાનામાં આપેલા અંકોનો પ્રયોગ દ્વારા જેટલી સંખ્યા સંભવ હોય લખો અને વધતા હોય કમ (નાનાથી મોટા) માં વ્યવસ્થિત કરો.

નોંધ

વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી

- દસ બે અંકો વાળી સંખ્યાઓના સ્થાનીય માન લખો (વિદ્યાર્થી ૨૦ મિનિટ સુધી કાર્ય કરે)

ધોરણ-૩

- મેટ્રીક્સમાં આપેલા ગયેલા અંકોના પ્રયોગ દ્વારા ત્રણ અંકોના જેટલી સંખ્યાઓ સંભવ હોય તે લખો તથા એમને ઘટતા ક્રમમાં વ્યવસ્થિત કરો.
- દસ ત્રણ અંકોવાળી સંખ્યાઓના સ્થાનીય માન લખો (વિદ્યાર્થી ૨૦ મિનિટ સુધી કાર્ય કરો) આ રીતે વધારે ધોરણ સ્થિતિમાં એક વિષયને ભણાવવું સંભવ છે. આવી સ્થિતિમાં તમે એક સામાન્ય ક્રિયાકલાપ તથા સામાન્ય ક્રિયાકલાપ તથા સામાન્ય સામગ્રીમાં શિક્ષણ કાર્યની શરૂઆત કરી તથા ધોરણવાર વિભિન્ન ક્રિયાકલાપ આપ્યું. એક વધારે ધોરણ સ્થિતિમાં એક વિષયને ભણાવવાને થોડાક લાભ નીચે પ્રમાણે છે.
- શિક્ષણ :- જ્ઞાન પ્રાપ્તિની પ્રક્રિયાના ઉપરાંત શિક્ષક સહેલાઈથી આ નિશ્ચિત કરી શકે છે કે તે ક્યા ધોરણમાં કેટલા સમય સુધી સહાયતા પ્રદાન કરે છે.
- કારણકે એક જ વિષય બધા ધોરણમાં એક સમય પર વાંચવું જોઈએ, તો શિક્ષક અધિકાંશ સમયમાં સામાન્ય શિક્ષણ જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ સામગ્રીનો ઉપયોગ બધા ધોરણો માટે કરી શકાય છે.
- એક સમુહની શિક્ષણ જ્ઞાન-પ્રાપ્તિની ક્રિયાઓ, બીજા ધોરણની ક્રિયાઓની સહજીકરણ કરી દે છે.
- બધા ધોરણોમાં એક પણ વિષયના શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિનું સ્થાન સાથે સાથે હોવાથી આવું પ્રતીત થાય છે કે એક જ ધોરણના વિદ્યાર્થી વિભિન્ન ક્રિયાકલાપ પરસ્પર ઘનિષ્ટ સહયોગ તથા સહભાગિતાની નિષ્પાદિત રહે છે.

વિભિન્ન ધોરણોમાં વિભિન્ન વિષયોના શિક્ષણ જ્ઞાન

વધારે ધોરણ સ્થિતિમાં થોડીક વિભિન્ન વિષય ભિન્ન-ભિન્ન કક્ષાઓને વાંચી શકાય છે. ઉદાહરણના માટે વધારે ધોરણ શિક્ષક પર્યાવરણ અધ્યયનમાં એકપાઠ ધોરણ-૨માં તથા એક ગણિતના પાઠમાં ધોરણ ૩માં સાથે-સાથે વાંચી શકાય છે. આ સ્થિતિઓમાં વધારે ધોરણ શિક્ષણ પ્રબંધન પૂર્વ ચર્ચિતને બિલકુલ ભિન્ન હોય છે એક વધારે ધોરણમાં શિક્ષકને આ સ્થિતિમાં પ્રભાવી પ્રબંધન હેતુ નીચે પ્રમાણે આ કાર્ય કરવાની આવશ્યકતા છે.

- કલાસમાં શરૂઆતમાં સામાન્ય સક્રિય બનાવવાની ક્રિયા બધા ધોરણ માટે વિદ્યાર્થીઓના હેતુ કરવાની હોય છે. જો ધોરણમાં જ્ઞાનપ્રાપ્તિની વાતાવરણ બનાવી શકાય છે.
- ત્યાર પછી પ્રત્યેક ધોરણમાં એક મોનીટર ચુનવામાં આવે છે તથા તેને ધોરણમાં અનુશાસન હેતુ કરવાની હોય છે. જો ધોરણમાં જ્ઞાનપ્રાપ્તિનું વાતાવરણ બનાવી શકાય.
- શિક્ષણ- જ્ઞાનપ્રાપ્તિની પ્રક્રિયાના ઉપરાંત આયોજિત કરવાવાળી પ્રવૃત્તિઓને ધ્યાનમાં રાખવાને પ્રત્યેક ધોરણમાં વિદ્યાર્થીઓના અલગ બેઠકની વ્યવસ્થા કરી છે.
- આવશ્યકતાનુસાર શિક્ષકને ધોરણોમાં ગતિવિધિઓમાં પર્યવક્ષિતા કરવા માંગે છે તથા પૃષ્ઠ પોષણ દેવું જોઈએ. જેના વધારે પડતા વિદ્યાર્થીઓની જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ સંબંધી કઠિનાઈઓને દુર કરવા માટે શિક્ષક સીધે સીધું શૈક્ષણિક કાર્ય પણ કરી શકે છે.

નોંધ

- જ્યારે ત્રણ વર્ગખંડમાં શિક્ષણની જરૂરિયાત હોય તો શિક્ષકે એક નવો પાઠ એક વર્ગખંડમાં ભણાવવો જોઈએ તથા બે અન્ય વર્ગખંડમાં અભ્યાસ કાર્ય આપવું જોઈએ આવું કરવાથી અધ્યાપક એક વર્ગખંડમાં નવા પાઠને ભણાવવું નિશ્ચિત રૂપથી શિક્ષક તથા વિદ્યાર્થીઓ માટે અસુવિધાજનક હોય છે અને સમયમાં સમયના સાચા ઉપયોગને પુરુ સુનિશ્ચિત નથી કરી શકાતો.

આ રીતે એક વધારે વર્ગખંડ શિક્ષક આ ઉપાયોના ઉપયોગ દ્વારા વધારે વર્ગખંડ શિક્ષણનું પ્રબંધન કરી શકે છે. પરંતુ તેને પ્રભાવી બનાવવા માટે વધારે નિયોજનની જરૂર છે. અભ્યાસ કાર્ય હેતુ ઉપરયુક્ત શિક્ષક જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સામગ્રીનું નિર્માણ, વ્યવસ્થા કરવી છે તથા સહયોગી સામુહિક કાર્ય તથા વ્યક્તિગત કાર્યને સુવિખ્યાત કરવું છે. પરંતુ આ ઉપાયમાં કેટલીક ખામી છે જે નીચે મુજબ છે.

- એકત જ વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓના વચ્ચે અન્તક્રિયા થાય છે જે બીજી કક્ષાઓના ક્રિયા કલાપોને મુશ્કેલીમાં કરી શકે છે.
- ભિન્ન કક્ષાઓમાં ભિન્ન ભિન્ન વિષય ભણાવવામાં આવે છે. જજેના માટે પર્યાપ્ત અને ભિન્ન શિક્ષણ જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ સામગ્રીની આવશ્યકતા પ્રત્યેક વર્ગખંડમમાં શિક્ષણ પ્રાપ્તિના સહજકરણ હેતુ હોય છે. વ્યવહારીક રૂપમાં શિક્ષકો માટે શિક્ષણ જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ સામગ્રીની એવી વિશાલ માત્રાની વ્યવસ્થા કરવી ખુબ જ કઠિન બની જાય છે.
- એક વર્ગખંડના વિદ્યાર્થીઓ માટે તે હંમેશા સંભવ નથી થતી શકતું કે બીજા વર્ગખંડના વિદ્યાર્થીઓ માટે સહાયતા કરી શકશો.

ક્રિયાવાર્તા- ૫

વધારે વર્ગખંડ શિક્ષણના વિભિન્ન પગલાઓમાં જોડાયેલા મુદ્દાઓ તથા તેની યોજના તથા પ્રબંધનને જાણીને એક વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિનું વર્ણન કરો તથા તેની તુલના એક વર્ગખંડ સ્થિતિના વિભિન્ન પગલા આધારિત કરવાનો પ્રયાસ કરો બંને સ્થિતિ વચ્ચે અંતરોની સુચિ બનાવો.

.....

.....

.....

પોતાની સુચીની તુલના નીચે મુજબ કરો.

એક વર્ગખંડ શિક્ષણ તથા વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિમાં અંતર

નોંધ

વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી

એક વર્ગખંડ	વધારે વર્ગખંડ
એક વર્ગખંડ માટે એક શિક્ષક	વધારે વર્ગખંડ માટે એક શિક્ષક
પ્રત્યેક કક્ષા માટે એક કક્ષ	એકથી વધાર વર્ગખંડને એક જ વર્ગમાં સમાવેશ કરવો.
બાળકોમાં સહયોગ અન્ત:ક્રિયા ઓછુ હોય.	બાળકોમાં સહયોગ તથા અંતક્રિયા વધારે
બાળકોના અનુભવોની ભિન્નતા એક સમુહના વચ્ચે જ સીમીત હોય છે જોકે ફક્ત સીમીત અનુભવોનુ આદાન પ્રદાન હોય છે.	બાળકોના અનુભવોની ભિન્નતા અસીમિત હોય છે કારણકે કેટલા સમુહમાં રહે છે તેથી અનુભવોનું આદાન પ્રદાન વધારે હોય છે.
બાળકોની ભાવના હોય છે કે શિક્ષક કોઈ પણ સમયે એમની સહાયતા કરશે. આથી અહીયા એક મોકો છે કે મુશ્કેલી પર શિક્ષકની મદદ લઈ વિકસિત થઈ જાય છે.	બાળકો પોતાની સુરક્ષા કરે છે. ત્યાં કોઈ (મોટી ધોરણના વિદ્યાર્થી, એ ધોરણના ઉચ્ચ યોગ્યતાના બાળકો) નિમ્ન આયુ વર્ગના બાળકોની સુરક્ષા શકે છે પરિણામે શિક્ષક ઉપર નિર્ભરતા ઓછુ થઈ જાય છે.
અધિકાંશ સ્થિતિ ઔપચારીક હોય છે.	સ્થિતિ પુરી રીતે અનઔપચારીક હોય છે.
ક્યારેક સ્થિતિ શિક્ષક પ્રદાન હોય છે.	વર્ગખંડનું પ્રબંધન મુખ્ય વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા પુરુ હોય છે તેથી શિક્ષક પ્રધાનતા ખુબ ઓછી હોય છે.
આવુ માનવામાં આવે છે કે વર્ગખંડમાં નીચેની રીતે ત્રણ સ્તર (મધ્યમથી ઉપર, મધ્યમ અલગ કક્ષાની મધ્યમથી નીચે)ના વિદ્યાર્થી હોય છે.	અહી પર મધ્યમથી ઉપર મધ્યમ તથા મધ્યમથી કોઈ સ્તર નથી હોતા અહી સુધી કે અલગ તથા ભાવના તેમાં નથી હોતી બધા વિદ્યાર્થી મહેસુસ કરે છે કે તે એક જ કક્ષાના સમુહના છે.
ઉચ્ચ ઉમ્મરવર્ગ, કક્ષાના બાળકો તથા નિમ્ન	ઉચ્ચ આયુવર્ગ, કક્ષાના બાળકો તથા નિમ્ન ઉમર વર્ગના
આયુ વર્ગ કક્ષાના બાળકો વચ્ચે મિત્રતાના અવસર નથી હોતા.	બાળકો વચ્ચે મિત્રતાના વધારે અવસર હોય છે.
સ્તરના અનુસાર સમુહ પર વધારે બળ	સામાજીક સમુહ ઉપર વધારે બળ
શિક્ષક વર્ગખંડમાં દરેક સમય ઉપસ્થિત રહેવા માટે પ્રતિબદ્ધ બની જાય છે. તેથી અહી પર સંચનાત્મક જ્ઞાનપ્રાપ્તિ હોય છે.	અહી પર સ્વ-જ્ઞાનપ્રાપ્તિના વધારે અવસર હોય છે કારણ કે શિક્ષક પુર્ણરૂપથી વર્ગખંડમાં ઉપસ્થિત રહેતા નથી પરંતુ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ક્રિયા હોય છે.

નોંધ

૭.૩ વધારે સ્તરીય સ્થિતિ

એક શિક્ષક હોવાના નાતે તમે વર્ગખંડ સ્થિતિ તથા એક વર્ગખંડ શિક્ષણથી પરિચિત તથા વગેરે હશે. અને તમને એક વર્ગખંડમાં પ્રભાવી શિક્ષણના સંગઠન તથા પ્રબંધન સંબંધી ભિન્ન અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યા હશે. તમે નોંધ્યું કે વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિમાં એક બીજાથી ભિન્નતા રાખે છે ભિન્નતાનો આધાર હોય છે. તેમની જ્ઞાનપ્રાપ્તિ આવશ્યકતા, જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ક્ષમતા, રુચિ, અભિવૃત્તિ, અભિપ્રેરણા વગેરે ઉદાહરણ તરીકે તમે નીચે આપેલ વાર્તાનું અવલોકન કર્યું હશે.

- એક વિદ્યાર્થી એક પાઠ, વિષયને શીખવામાં ઓછા સમય લે છે જ્યારે બીજા વિદ્યાર્થી તે પાઠ કે વિષયને શીખવામાં વધારે સમય લે છે.
- એક વિદ્યાર્થી ઉચ્ચ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ઉપલબ્ધિ હોઈ શકે છે. જ્યારે બીજા શબ્દોમા પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીના પગલાઓના આધાર ઉપર બિલકુલ અલગ હોય છે. પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી બીજાની તુલનામાં ભિન્ન જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ગતિ તથા ભિન્ન જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ઉપલબ્ધ સ્તર મળી શકે છે. જો એક વર્ગખંડમાં તમે ભિન્ન વિદ્યાર્થીઓના જુદા જુદા સ્તર મેળવશો. એક વર્ગખંડમાં યોગ્યતા સ્તરવાળા વિદ્યાર્થીઓ (ઉચ્ચ, મધ્યમ, નિમ્ન) નું હોવું વધારે સ્તર સ્થિતિ કહેવાય છે.

નીચેના ઉદાહરણને સમજો

- વધારે યોગ્યતા સ્તરની સ્થિતિમાં એક શિક્ષક ત્રણ યોગ્યતા સમુહો (ઉચ્ચ, મધ્યમ, નિમ્નવાળા) વર્ગખંડને લે છે. તેમાં મધ્યમ બાળકો, વિદ્યાર્થીનીઓને ધ્યાનમાં રાખીને પોતાની પાઠ યોજના બનાવી હતી. ઉચ્ચ ઉપલબ્ધિવાળા વિદ્યાર્થીઓએ પોતાનું કામ સિદ્ધાંતોથી નિર્ધારિત સમયથી પૂર્વ પૂરો કરી લઈ શકાય અને તે આગળ શું કરવા માગે છે. તેના માટે શિક્ષકના નિર્દેશનો ઈતજાર કરવા લાગશે. બીજી તરફ નિમ્ન ઉપલબ્ધિવાળા વિદ્યાર્થી શિક્ષકનો ઈતજાર એટલા માટે કરવા લાગ્યા તકે તેમને વધારે સમય આપવામાં આવે. જેથી કેમકે આ કાર્યને પૂરા કરવાની સમય સીનમા સમાપ્ત થઈ ગઈ હતી. આ સ્પૂટ છે કે શિક્ષકે ના તો ઉચ્ચવાળા વિદ્યાર્થીઓ માટે વધારે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ક્રિયાઓની યોજના બનાવી હતી અને ન નિમ્ન સ્તરના વિદ્યાર્થીઓ માટે અતિરિક્ત સમયનું નિયોજન કર્યું હતું. આ સ્થિતિ હેતુ તેને કાઈપણ સમય આયોજન યોજના બનાવી ન હતી. એક અધ્યાપકના નાતે ઉચ્ચ ઉપલબ્ધિ તથા નિમ્ન ઉપલબ્ધિવાળા વિદ્યાર્થીઓની બહુસ્તરીય સ્થિતિમાં જરૂરિયાતોની પૂર્તિ માટે સમય આયોજન હેતુ વધારે મહત્વપૂર્ણ છે પછી તે કોઈ પણ યોગ્યતા સ્તરથી સંબંધિત હોય
- એક વધારે સ્તરીય સ્થિતિના કેટલાક મહત્વપૂર્ણ મુદ્દા છે આપણે તેમને સમજીએ અને તેમના ઉપર કાર્ય કરવા હેતુ પ્રવૃત્તિઓને શીખીએ.
બહુ સ્તરીય સ્થિતિ તથા બહુ સ્તરીય શિક્ષણની સ્થિતિ નીચેના કારણોથી ઉત્પન્ન થાય છે.
- પ્રભાવી શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિના સહજકરણ હેતુ તમને જ્યારે એક વર્ગખંડના વવિદ્યાર્થીઓને કેટલીક સમાન યોગ્યતા સમુહમાં વિભાજિત કરવાના હોય છે. ઉદાહરણ સ્વરૂપ. એક વર્ગખંડમાં ૩૦-૪૦ વિદ્યાર્થી છે તમે એમાંથી ૩ સમુહોની અધિગમ યોગ્યતાના આધાર પર વિભાજિત કરી શકશો. તમે બધા તેજ વિદ્યાર્થીઓને એક સમુહમાં રાખી શકે છે. બધા ઓસત વિદ્યાર્થીઓને બીજા સમુહમાં તથા બધાં નબળુ વિદ્યાર્થીઓને ત્રીજા સમુહમાં એટલે પહેલા સમુહમાં વિદ્યાર્થી જ્ઞાન-પ્રાપ્તિના અનુભવો શીધુ પ્રાપ્ત કરે છે ત્રીજા સમુહની તુલનામાં તથા તે સદા તીવ્રતા પ્રગતિ કરે છે. આવી કક્ષાને સમાન યોગ્યતા ઉન્મુખ ત્રણ નાના વર્ગખંડમાં

નોંધ

વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી

સંયોજન રૂપના સમજી શકાય છે. બીજા શબ્દોમાં પ્રત્યેક એક વર્ગખંડમાં સ્થિતિમાં વધારે સ્તરીય સ્થિતિ વિદ્યમાન રહે છે. તેના સિવાય એક શિક્ષક વિભિન્ન જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ યોગ્યતા, દક્ષતા, અભિવૃત્તિ, રૂચિ વગેરે વિદ્યાર્થીઓના વર્ગખંડમાં લઈ શકીએ છીએ. તેનાથી વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિ ઉત્પન્ન હોઈ શકે છે.

જ્યારે વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિના પ્રબંધન કરી છે પણ વધારે સ્તરીય સ્થિતિ પેદા થાય છે.

ઉદાહરણના માટે તમે વર્ગખંડમાં એક સાથે શિક્ષણ જ્ઞાન-પ્રાપ્તિની પ્રબંધન રહે છે. વર્ગખંડમાં દ્રષ્ટિ તમારા સન્મુખ ત્રણ પ્રકારના વિદ્યાર્થી છે અને ત્રણ વર્ગખંડના ત્રણ સ્તરના વિદ્યાર્થી હોય છે અત તમે એક વધારે સ્તરીય વધારે સ્થિતિનો સામનો કરે છે. વાસ્તવમાં પ્રત્યેક વધારે સ્થિતિ હંમેશા વધારે સ્તરીય સ્થિતિ હોય છે.

આ પ્રકાર વધારે સ્તરીય સ્થિતિ હંમેશા એક કક્ષા તથા વધારે કક્ષાના બંને સ્થિતિયોના વિદ્યમાન રહે છે. ફરીથી પણ શિક્ષક વધારે વર્ગખંડની તુલનામાં એક વર્ગખંડ સ્થિતિ છે વધારે સ્તરીય વિદ્યાર્થીઓને સમ્હાલને હેતુ ઓધક અવસર પ્રાપ્ત કરે છે. કારણ કે વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિમાં તેને વિભિન્ન વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓને સહાયતા પડે છે અને સમય તથા સંશોધનોને ઉપર્યુક્ત કરી શકાય છે.

૭.૩.૧. વધારે સ્તરીય સ્થિતિના મુદ્દા

આપણે જાણીએ છીએ કે વધારે ધોરણ સ્થિતિ આવશ્યક સમયમાં શિક્ષક તથા કક્ષોની કમાના કારણે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. પરંતુ એક વધારે સ્તરીય સ્થિતિ એક વર્ગખંડ તથા વધારે વર્ગખંડ બંને સ્થિતિઓમાં હંમેશા વિદ્યમાન રહે છે. બહુ સ્તરીય સ્થિતિના સંદર્ભમાં થોડાક મહત્વના મુદ્દા નીચે પ્રમાણે છે.

એક કક્ષામાં અધિક સંખ્યામાં વિદ્યાર્થી ઓસન જ્ઞાન પ્રાપ્તિ યોગ્યતાવાળા તથા તેની તુલના કમ વિદ્યાર્થી ઉચ્ચ તથા નીચે યોગ્યતા વાળા હોય છે. સાધારણ તથા બધા જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન તથા ક્રિયાન્વપન અને પુરી પાઠ્ય વસ્તુ સંબંધી નિર્દેશન સરેરાસ વિદ્યાર્થીઓને યોગ્યતા સ્વરૂપ ઉચ્ચ તથા નીચે યોગ્યતા સમુહ વિદ્યાર્થી લાભાન્વિત નહી હોય અને તેના જ્ઞાનપ્રાપ્તિના પ્રભાવ પડે છે. એટલા માટે શિક્ષકોને માટે ચુનોતી કાર્ય છે. આ પ્રકાર સરેરાસ સ્તર વિદ્યાર્થીઓને જ્ઞાન પ્રાપ્તિની આવશ્યકતાને ધ્યાનમાં રાખીને પુરી કરી દેવાય.

જ્ઞાનપ્રાપ્તિની દક્ષતાઓમાં પારગંતતા અર્જિત કરવા હેતુ વિદ્યાર્થીની યોગ્યતાનું સમગ્ર અનુમાનના આધાર પર શિક્ષક દ્વારા વિદ્યાર્થીઓ જો સમુહમાં તેને પોતાની ગોતના અનુસાર શીખવામાં સહાયતા નથી મળતી. જો હોય શકે છે કે ઉચ્ચ યોગ્યતા સમુહોના વિદ્યાર્થી તે સમુહોની શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિને પ્રક્રિયાઓમાં સહભાગિતા હેતુ સહાયતા ન મહેસુસ કરે છે. જો આ તેમના ઉપર નાખવામાં આવ્યા છે.

- વધારે ધોરણ સ્થિતિમાં સામન્ય પાઠ્ય પુસ્તકો પર નિર્દેશન કેન્દ્ર માનીને તેનો ઉપયોગ કરવામાં વિભિન્ન જ્ઞાન પ્રાપ્તિ સેતરના વિદ્યાર્થીઓને લાભ નથી મળતો.
- એક વધારે ધોરણ શિક્ષકાના વિભિન્ન કક્ષાઓના વિભિન્ન સ્તરોને વિદ્યાર્થીઓને જ્ઞાન પ્રાપ્તિ આવશ્યકતાઓના સાથે સાથે ધ્યાનમાં રાખવું નિશ્ચિત રૂપમાં એક કઠિન કાર્ય છે.
- એક વધારે ધોરણ સ્થિતિ હેતુ પર્યાપ્ત માત્રામાં ઉપર્યુક્ત શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ની સામગ્રી તથા અન્ય સંસાધન સામગ્રી તૈયાર કરવા નિઃસંદેહ એક શિક્ષકને માટે ભારે કાર્ય છે.

નોંધ

૭.૩.૨ વધારે સ્તરીય સ્થિતિને પ્રબંધન હેતુ પ્રવૃત્તિઓ.

વધારે સ્તરીય સ્થિતિઓને પ્રબંધન હેતુ થોડા પ્રવૃત્તિઓ નીચે પ્રમાણે છે.

- શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિની ક્રિયાન્વપનમાં પુર્વ કક્ષામાં વિદ્યાર્થીઓને વ્યક્તિગત આવશ્યકતાઓની ઓળખની સમજણ હોવી જોઈએ
- બધા બાળકોને આપણી ગતિના અનુસાર શીખવાની અનુમતિ હોવી જોઈએ.
- વિદ્યાર્થીઓને તેમની રૂચિ અને સ્વયંની ઈચ્છાનુસાર સમુહમાં સહભાગિતા હેતુ અનુમતિ છે..
- વ્યક્તિગત ગતિને શાખવાને સહજતા હેતુ વિષમાંગ સમુહને ઉપર્યુક્ત પાયો છે. અતઃ તેનજી આપણો બનાવવા જોઈએ.
- વ્યક્તિગત જ્ઞાનપ્રાપ્તિને સહજીકરણ હેતુ સાથમાં જ્ઞાન-પ્રાપ્તિની અનુમતિ હોવી જોઈએ.
- પ્રત્યેક સ્તરમાં સમયના પ્રબંધન હોવી જોઈએ..

વધારે સ્તરીય સ્થિતિને પ્રત્યાવી પ્રબંધન નીચે પ્રમાણે ગતિવિધિઓમાં અપનાવવા સુનિશ્ચિત કરી શકાય છે.

વિષમાંગ સમુહ પ્રક્રિયા :-

વધારે સ્તરીય સ્થિતિ શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિની ક્રિયાઓને ક્રિયાન્વમન હેતુને પ્રબંધનમાં વિષમાંગની પ્રક્રિયાને અપનાવવું. જોવે પરંતુ પાઠનું શિક્ષણ તથા મુલ્યાંકન પૂરૂ થયા બાદ સમાન યોગ્યતા સમુહ બનાવી શકાય છે. ઉપચારાત્મક પાઠ તથા સામગ્રીમી વ્યવસ્થા નીમ્ન સ્તર તથા સુદંઢ પાઠ, ઉચ્ચ સ્તરના વિદ્યાર્થીઓ માટે વ્યવસ્થિત કરો. નિઃસંદેહ જે શિક્ષક વધારે વર્ગખંડ સ્થિતિમાં કામ કરી રહ્યા હોય છે. તેમને પહેલાથી તેના માટે પર્યાપ્ત તૈયારી કરવી પડશે.

સામુહિક તથા વ્યક્તિ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ દ્વારા વધારે દક્ષતામાં પરંપરાગતા હાંસલ કરવી.

- બહુ વર્ગખંડ તથા વધારે સ્તરીય શિક્ષણનો સૌથી મોટો મુદ્દો છે. વ્યક્તિગત વિદ્યાર્થીઓને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ દક્ષતાઓમાં પોતાની સ્વયંની ગતિ અનુસાર પારંગતતા અર્જીત કરવા માટે કઈ રીતની સહાયતા આપવામાં આવે છે. આ સંબંધમં રિઈવીલેલી ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ એજ્યુકેશન રિસોર્સસ (RIVER) આંધ્રપ્રદેશના ઈ.સ. ૧૯૯૩થી એક નવોજ અધ્યયનનો વિકાસ કર્યા છે જે રિઈવીલેલી અંપ્રોયનાં નામથી પ્રસિધિક તથા વ્યક્તિગત બંને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ દ્વારા જ્ઞાનપ્રાપ્તિ દક્ષતાઓને પારંગતતા અર્જીત કરવા યોગ્ય બનાવવા માટે ક્રિયા-કલાપોને ડિઝાઈન કરવી આ વિધીને સંક્ષેપમાં નીચે આપેલ રૂપથી દર્શાવવામાં આવી છે.
- સર્વપ્રથમ પ્રત્યેક વર્ગખંડ માટે પ્રત્યેક વિષયમાં આપેલ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ દક્ષતાઓની સુચિ તૈયાર કરી શકાય છે. તેમનાં ગાઢ વિશ્લેષણ બાદ તેમને એક વિશેષકમથી વ્યવસ્થિત કરી શકાય છે.
- ક્રમાનુસાર વ્યવસ્થિત દક્ષતાઓમાંથી પ્રત્યેકને એકમીલનું પથ્થર સમજી શકાય છે. એક દક્ષતાને અર્જીત કરવા માટે વિદ્યાર્થી તેના પર પહોચી જાય છે. તથા આગળના માઈલ સ્ટોનની દક્ષતા અર્જીત કરવા માટે આગળ વધે છે.

નોંધ

વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી

- બધી દક્ષતાઓ કે માઈલ સ્ટોન્સ જે એક વિશેષ ક્રમમાં વ્યવસ્થિત કરી શકાય છે. મળીને એક કક્ષાના એક વિષયમાં એક જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સતત બનાવે છે.
- વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા એક દક્ષતા અર્જીત કરવા માટે બાદ આગળની દક્ષતા અર્જિત કરવા માટે તેમની સહાયતા માટે વધારે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ક્રિયાનું નિયોજન કરી શકે છે. તેના શિક્ષક સર્વપ્રક્રમ એક શરૂઆતની ક્રિયાકલાપને પૂરી કક્ષા માટે ક્રિયાન્વિત કરે છે. આ પૂર્ણરીતે શિક્ષક દ્વારા પ્રબંધિત કરી શકાય છે. શરૂઆતની ક્રિયા-કલાપ બાદ સામુહિક તથા વ્યક્તિગત ક્રિયા- વાર્તા જેમકે અભ્યાસ ક્રિયાઓ, પૂર્ણબળક્રિયાઓ, મુલ્યાંકન ક્રિયાઓના મુખ્ય કદમ છે. કઈ ક્રિયા કયા સમયે ઉપર શિક્ષકની પુરી સહભાગતા સાથે, શિક્ષકની થોડી પ્રતિભાગિતા સાથે, સાથીની સહભાગિતા સાથે અને કોઈ સહાયતાને સંપાદિત કરી શકાશે. આ સંબંધમાં સ્પષ્ટ નિર્દેશ આપવામાં આવે છે. એક માઈલ સ્ટોનના બીજા મમાઈલ સ્ટોન સુધીની ગતિવિધીની ક્રમબદ્ધ વ્યવસ્થા જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ શ્રેણી કહેવાય છે. એક વર્ગખંડ કે સ્તર માટે એક વિષયમાં જ્યારે બધા લર્નિંગ લીડરસ લગાતાર રૂપથી ક્રમબદ્ધ વ્યવસ્થિત કરી શકાય છે તો એક લર્નિંગ કંટીનમ બનાવે છે.
- પ્રત્યેક ધોરણમાં પ્રત્યેક વિષયના આ પ્રકારની લર્નિંગ કંટીનમ પ્રયત્ન રાખી હોય છે. બે આસાન માઈલ સ્ટોન્સના વચ્ચે ક્રમનુસાર ક્રિયાન્વિતની જાણવા વાળી અભિગમ ક્રિયાઓ એક લોગો દ્વારા લર્નિંગ કંટીનમમાં અંકિત કર્યું છે.

૭.૪ સારાંશ

- વધારે ધોરણ શિક્ષણ એક આવી સ્થિતિ છે જ્યાં એક શિક્ષક. એક પણ સમયમાં કયો ધોરણમાં કાર્ય કરે છે.
- વિભિન્ન કારણોની વજલમાં વધારે ધોરણ શિક્ષણ એક આવશ્યકતા છે જેમાં એક કારણ શિક્ષક તથા કક્ષા ધોરણો થોડા છે.
- વધારે ધોરણ શિક્ષણ કેવળ ભારતામાં સામિત નથી પરંતુ વિકસિત તથા અવિકસિત દેશોમાં પણ દેખાય છે.
- વધારે ધોરણ શિક્ષણમાં સંલગ્ન શિક્ષકને પણ યુનૌતિયોને સામનો કરે છે.
- વધારે ધોરણ શિક્ષણમાં ચાર પગલાઓ પર વિશેષ ધ્યાન આપે છે ધોરણ સંગઠન વિદ્યાર્થીઓને સમુહન, અધિગમ સામગ્રીનો ઉપયોગ તથા ઉપર્યુક્ત નિયોજન.
- વધારે ધોરણ શિક્ષણ એક ધોરણ સ્થિતિને સંબંધિત છે.
- વધારે સ્તરીય શિક્ષણનો મુખ્ય મહત્વપૂર્ણ પ્રવિધિયો છે. વિદ્યાર્થીઓના સમુહન સામગ્રીના ચયન તથા સહી ઉપયોગ, ક્રિયા-કલાપ તથા વિદ્યાર્થીઓને સંલગ્નતા અને ધોરણ સંગઠન.
- ઉચ્ચ ઉપલબ્ધિ, મધ્યમ ઉપલબ્ધિ તથા નિમ્ન ઉપલબ્ધિ વિદ્યાર્થીઓ હેતુ થોડાક જ્ઞાન-પ્રાપ્તિનું ક્રિયાઓને નિયોજનની આવશ્યકતા હોય છે.

નોંધ

- પાઠોની યોજના આ પ્રકારે બનાવવા માટે અવશ્યકતા છે. પ્રત્યેક બાળકો કોઈ પણ અધિગમમાં ક્રિયામાં સંલગ્ન હોય છે.
- બાળકોને એક બીજાથી સીખિને મલે છે.
- જો એક વધારે ધોરણ, વધારે સ્તરીય શિક્ષક શિક્ષણમાં નવાચાર લાવાવાળા છે. આપણા કાર્ય જ્ઞાતા છે. તથા ઉપર્યુક્ત યોજના અને પ્રબંધ કૌશલ્યોને રાખે છે આ તંત્ર દ્વારા પરિણામ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

E. ૨ પાઠ્ય વિષયમાં ચર્ચિત કોઈ બે લાભ અથવા શિક્ષકના અનુભવોનો વર્ણન કરવાનો આવશ્યકતા .

૭.૫ પ્રગતિની ઓળખ માટે આદર્શ ઉત્તર

E. ૧ વર્ગખંડની પરિસ્થિતિઓ નીચે મુજબ છે

- વિદ્યાર્થી એકબીજાને બાધિત કરીને આરામપૂર્વક બેસે છે.
- પ્રદર્શન-સામગ્રી, બોર્ડસ દ્વારા બારીયો ઢંકાઈ જવાના કારણે પર્યાપ્ત પ્રકાશ તથા હવાનો વર્ગખંડમાં પ્રવેશ ન રોકાઈ શકે.
- આવશ્યકતા અનુસાર શિક્ષક તથા વિદ્યાર્થીના મુક્ત ગતિ માટે વર્ગખંડમાં સ્થાન ઉપલબ્ધ હોય.
- વિદ્યાર્થી બ્લેકબોર્ડ તથા શિક્ષણ જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ સામગ્રી સુધી સરળતાથી પહોચી શકે તથા આસાનીથી તેનો ઉપયોગ કરી શકાય.
- જ્ઞાનપ્રાપ્તિ હેતુ, વાળીની જગ્યા પ્રશ્ન ખુણો વગેરે વિદ્યાર્થીઓના ઉપયોગ માટે તેની સહજ પર હોય.

૭.૬ સંદર્ભ ગ્રંથ / કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તકો

- Peterson Michael, Hittie Mishael and tamor Lynne(2002): Authentic Multi-Level Teaching ,whole schooling Consortium : <http://www.coe.wayne.edu/communityBuilding/WSC.html>
- Wanninayake, G.B.(1991): Multi Grade Teaching, Department of Distance Education, National Institute of Education, Sri Lanka
- The Multigrade Classroom: A Resource Handbook for Small Schools(1999) Portland,OR: Northwest Regional Educational Laboratory.

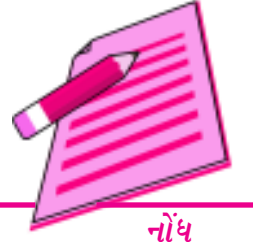
નોંધ

વધારે કક્ષા અને વધારે સ્તરીય સ્થિતિની ગોઠવણી

- Pavan, B.N. “The Benefits of Nongraded Schools.” Educational Leadership, 50.2 (1992): 22-25.
- Politano, Colleen, and Joy Paquin. Brain-Based Learning with Class. Winnipeg, MB: Portage and Main Press.
- Pratt, D. “On the Merits of Multiage Classrooms.” Research in Rural Education, 3 (1986): 111-115.
- Stiggins, R. Student-Involved Classroom Assessment. 3rd ed. Upper Saddle River(2001), NJ: Prentice-Hall, Inc..
- Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes(1978). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- http://www.pearsonlongman.com/ae/download/adulted/multilevel_monograph.pdf
- <http://www.edu.gov.mb.ca/k12/docs/support/multilevel/chap1.pdf>

૭.૭ છેલ્લા એકમનો અભ્યાસ

- તમારા કાર્ય સ્થળમાં તમારી બહુસ્તરીય કક્ષા શિક્ષણમાં તમે જે મુદ્દાઓનો સામનો કરો છો તેની ચર્ચા કરો.
- તમારી શાળામાં તમારી બહુ કક્ષા શિક્ષણ હેતુ માટે એક યોજના બનોવો.

ભાગ - ૮ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન

સંરચના

- ૮.૦ પ્રસ્તાવના
- ૮.૧ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ઉદ્દેશ્ય
- ૮.૨ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન
 - ૮.૨.૧ પાઠ્ય અને પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓ
 - ૮.૨.૨ પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓના નિયોજન
- ૮.૩ પાઠોની રુપરેખા
 - ૮.૩.૧ આવશ્યકતા તથા ઉદ્દેશ્ય
 - ૮.૩.૨ પાઠોની રુપરેખા તૈયાર કરવા
- ૮.૪ એકમ યોજના
- ૮.૫ પાઠ યોજના
 - ૮.૫.૧ પાઠ યોજનાની વિશેષતાઓ
 - ૮.૫.૨ પાઠ યોજનાની વિષયવસ્તુ
- ૮.૬ પાઠ - નોટ / પાઠ ડાયરી
- ૮.૭ સારાંશ
- ૮.૮ પ્રગતીની શોધ માટે આદર્શ ઉત્તર
- ૮.૯ સંદર્ભ ગ્રંથ / થોડા ઉપયોગી પુસ્તકો
- ૮.૧૦ અંત્ય એકમ અભ્યાસ

નોંધ

જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન

૮.૦ પ્રસ્તાવના

આપણા જીવનના કોઈપણ કાર્ય કે ગતિવિધીના ક્રિયાન્વયનમાં એક સંગઠિત યોજના મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા નિભાવે છે. આ ન ફક્ત કાર્ય કે ગતિવિધિ ઉદ્દેશ્યોને સમજવામાં મદદરૂપ કરે છે. પરંતુ સમય, શક્તિ તથા સંસાધનો (માનવીય, ભૌતિક તથા આર્થિક)ના પ્રભાવી ઉપયોગમાં પણ સહાયતા પહોંચાડે છે. ઉપર આપેલા નિયોજન કોઈ કાર્ય કે ગતિવિધિ ના સફળતાપૂર્વ સમાપનપૂર્તિના માટે એક પૂર્વ આવશ્યકતા છે. આ વિદ્યાલયોની શિક્ષણ અભિગમ ક્રિયાઓ હેતુ પણ સત્ય છે. જ્યારે કોઈ શિક્ષણ અભિગમ ક્રિયાના શિક્ષણ કાર્ય ક્રમબુધ્ધિ તરીકે નિયોજીત કરી શકાય છે અને એના અનુસાર ક્રિયાન્વિત કરી શકાય છે. આમાં શિક્ષાર્થીના નિષ્પાદનમાં સુધારા હોય છે.

આમાં શિક્ષકની દક્ષતા સાબિત થાય છે, જેને આની યોજના બનાવી હતી. શિક્ષણ તથા તેને સંબંધી અન્ય કાર્યોની યોજના બનાવવાના અતિરિક્ત જુદા સહાયક ક્રિયાઓના સંગઠન તથા સંચાલન હેતુ પણ યોજનાની આવશ્યકતા હોય છે અને આનાથી જ શિક્ષણ - જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ક્રિયાઓ સુદૃઢ હોય છે. આ માટે એક શિક્ષકના સંબંધ તમને તમારા સ્કૂલ તથા ધોરણમાં શિક્ષણ તથા જ્ઞાન-પ્રાપ્તિમાં સંબંધિત બધા ક્રિયાઓના માટે હોંશિયારીની યોજના બનાવવાની જરૂરિયાત છે. આ પાઠમાં આપણે વિસ્તરથી ચર્ચા કરીશું કે વિદ્યાર્થીઓને સમ્પૂર્ણ વિકાસમાં પ્રારંભિક વિદ્યાલયોમાં શિક્ષણ અભિગમ ક્રિયાઓ કેવી નિયાજીત તથા સંગઠિત કરવામાં આવે છે.

૮.૧ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ઉદ્દેશ્ય

આ ભાગના અંતમાં તમે,

- એક શૈક્ષણિક સત્રમાં પ્રારંભિક (શરૂઆતની) સ્કૂલોમાં સંગઠિત કઠ્ઠા જવાની પાઠ્ય તથા પાઠ્ય - સહગામી ક્રિયાઓને વચ્ચે અંતર કરવામાં સમર્થ થાય.
- આપણા સ્કૂલમાં જુદા પાઠ્ય - સહગામી ક્રિયાઓની વાર્ષિક યોજના વિકસિત કરી લેશો.
- પૂરા સત્ર હેતુ જુદા વિષયોની અલગ - અલગ ધોરણોના માટે યોજના બનાવવા.
- જુદા - જુદા વિષય તમે જો ભણાવો છો. એમની ધોરણ વાર ભાગ યોજના બનાવો.
- આપણા શિક્ષણ વિષયોની યોજના પાઠ-નોટ / ડાયરી બનાવવા તથા એમને પ્રયોગ કરશો.

૮.૨ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓનું નિયોજન

એક શિક્ષકના સંબંધ તમારા પ્રાથમિક તે મુખ્ય વાસ્તવિક જુદા - જુદા ધોરણોમાં જુદા - જુદા વિષયોની વસ્તુ આપી પામઠ્યક્રમ ના અનુસાર ભણાવે છે. વિષય શિક્ષણના અતિરિક્ત તમે શિક્ષણ સંબંધી અન્ય કાર્ય જેવા પરીક્ષાના સંચાલન, મૂલ્યાંકન ઉપચારાત્મક શિક્ષણ વગેરે જે એ વિષયોમાં સંબંધિત છે. પણ કરે છે. શિક્ષણ તથા શિક્ષણ સંબંધી અન્ય કાર્ય, બંને જ વિદ્યાર્થીઓના બૌદ્ધિક વિકાસ હેતુ સુવિધા પ્રદાન કરે છે પછી પણ શિક્ષણ તથા તેને સંબંધી

નોંધ

કાર્યોના અતિરિક્ત તમે કેટલાક પ્રકારની અશૈક્ષણિક ગતિવિધિઓના નિષ્પાદન પણ કરે છે. જો વિદ્યાર્થીઓને સમ્પૂર્ણ વ્યક્તિત્વને વિકાસ 'જુદા ક્ષેત્રો જેવા શારીરિક, ગત્યાત્મક નૈતિક, સામાજિક, સૌન્દર્યાત્મક, સાહિત્યિક સાંસ્કૃતિક વગેરે.' આ બંને પ્રકારની ક્રિયાઓ વિદ્યાર્થીઓને સમ્પૂર્ણ વિકાસના માટે મહત્વપૂર્ણ છે. આ માટે એમને વિદ્યાલયમાં ક્રમબુધ્ધ તરીકેથી આયોજિત સંગઠિતની જાય છે. એક શિક્ષકના સંબંધ આપને આ સંબંધમાં મુખ્ય ભૂમિકા અદા કરી શકે છે.

૮.૨.૧ પાઠ્ય અને પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓ

અહીંયા એક ક્રિયાકલાપ આપના માટે આપવામાં આવેલ છે.

ક્રિયાકલાપ - ૧

કોઈ એક શૈક્ષિક સત્ર દરમ્યાન તમે તમારા વિદ્યાલયમાં જે - જે ક્રિયાઓ નિષ્પાદિત કરો છો એને યાદ કરો. કલમ - ૧માં શિક્ષણ સંબંધી કાર્ય તથા કલમ - ૧૧માં શિક્ષણ શિવાયનું અન્ય કાર્ય.

કલમ - ૧

કલમ - ૧૧

.....
.....
.....

.....
.....
.....

આપેલા જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયાઓના વર્ગીકરણને આધારે પર આ જઈ શકતા હોય છે કે :

- (૧) કલમ ૧માં દર્શાઈ ગઈ ક્રિયાઓ :- વિષયોના શિક્ષણ સામાજિક સમય - સમય પર પરીક્ષાના સંચાલન, શિક્ષાર્થીની નિષ્પત્તિના મૂલ્યાંકન વિદ્યારજ્ઞથીઓના પ્રગતિ કાર્ડ તૈયાર કરવા - પાઠ્ય ક્રિયાઓ કહેવડાવે છે. આ ક્રિયાકલાપ પૂર્ણ પાઠ્યક્રમ પર આધારિત છે. અંતે ધોરણમાં બધા વિદ્યાર્થીઓના માટે અનિવાર્ય હોય છે. આ ક્રિયાકલાપોના સંચાલનના એક ઔપચારિક સમય સારણીના આધાર પર કહી શકાય છે.
- (૨) કલમ ૧૧માં દર્શાવેલી ક્રિયાઓ જેવી, રમવું, કુદવું, સંગીત, નૃત્ય, અભિનય, ગાર્ડનિંગ, વાદ્ય - વિવાદ, ભ્રમણ, પ્રદર્શન વગેરે બધા વિદ્યાર્થીઓ માટે પસંદગી અનુસાર ભાગ લે છે. શૈક્ષણિક વિષયોના જેમ આ ક્રિયાઓની પરીક્ષા લેવામાં આવતી નથી. આ ક્રિયાઓ પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓ કહેવામાં આવે છે અને ધોરણ વિષયની બહાર એમના સંગઠન કરી શકાય છે. આવી ગતિ પધ્ધતિ હંમેશાં એક ઔપચારિક અને સમય સારણીના આધાર પર આયોજિત નહોઈ જાય.

નોંધ

જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન

બંને પ્રકારની ક્રિયાઓ એક-બીજાના પૂરક છે અને બંને વિદ્યાલય એક સત્રમાં નિયોજન બધા કાર્યક્રમમાં બરાબર સ્થાન તથા મહત્ત્વ મેળવવું જોઈએ. પહેલા પાઠ્ય ક્રિયાઓ પર જ વધારે જોર આપવામાં આવે છે અને સ્કૂલની પ્રાથમિક ક્રિયાઓ સમજવામાં આવે છે. અન્ય ગતિપધ્ધતિને બહુજ ઓછું મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે. એટલે સુધી કે સમજવામાં આવે છે કે આ ક્રિયાઓમાં સમય લગાવો વ્યર્થ છે. પરંતુ પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓ બરાબર મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે કમેકે, આ ગતિપધ્ધતિ દ્વારા વિદ્યાર્થી એક વાસ્તવિક જીવન - સ્થિતિ તથા આનંદદાયક વાતાવરણમાં વધારે દક્ષતાઓ અને કૌશલ્યો અર્જિત કરી લે છે. વિદ્યાર્થીઓના જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ના સમગ્ર વિકાસ હેતુ આ ક્રિયાઓના જરૂરિયાત માનવામાં આવે છે વિદ્યાલયોમાં જુદા પ્રકારની પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓના આયોજનના હેતુ પર એક સંક્ષિપ્ત પ્રસ્તુતી નીચે તફાવતમાં આપેલી છે.

તફાવત ૮.૧ વિદ્યાલયમાં પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓના પ્રકાર અને હેતુ

વ્યક્તિત્વ વિકાસના પહેલુ	પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓ ના ઉદાહરણ	હેતુ / ઉદ્દેશ્ય
શારીરિક વિકાસ	- આઉટ ડોર તથા ઈન્ડોર રમત - એથ્લેટિક ઘટનાઓ - બાગવાની	- શરીરના સામાન્ય વિકાસ હેતુ - સ્વાસ્થ્ય સંબંધી આદતોનો વિકાસ - સારી શારીરિક સ્વાસ્થ્ય તથા ફિટનેશ
માંસપેશી / મોટર વિકાસ	- કલે મોડલિંગ - ટોકરી બનાવવી - રમકડા બનાવવા - ઘર કામ કરવું - બુકબાઈડિંગ - રસોઈ બનાવવી તથા ફુલો બનાવવા	- માંસપેશીયો તથા નાડિયોના વચ્ચે સમન્વય - સૌન્દર્યાત્મક ભાવ તથા સંવેદનશીલતાનો વિકાસ
ભાષાવિકાસ	- વાદ - વિવાદ - વાર્તા તથા નિબંધ લેખન	- ભાષા કૌશલ્યોને ભાષણનો વિકાસ - વિચાર તથા અભિવ્યક્તિ

નોંધ

	<ul style="list-style-type: none"> - સસ્વર પાઠ - દીવાલ તથા વિદ્યાલય પત્રિકા - છાપું વાંચવું. 	<ul style="list-style-type: none"> - રચનાત્મકતા - રચના કૌશલ્યો - સાહિત્યિક રુચિ તથા ભાવ
સૌન્દર્યાત્મક તથા સાંસ્કૃતિક વિકાસ	<ul style="list-style-type: none"> - સંગીત - નૃત્ય - અભિનય - ચિત્રકાર - પેઈન્ટિંગ - ફેન્સી ડ્રેસ - ફુલોનો તહેવાર - પ્રદર્શન - સ્કેલની સજાવટ - લોકગીત 	<ul style="list-style-type: none"> - સાંસ્કૃતિક વિકસિત તથા પરમ્પરા સમજવી - સાંસ્કૃતિક તત્વો તથા ઈર્થાસ/લકિયારના સાથે પરિચય - સાંસ્કૃતિક રુચિ - સાંસ્કૃતિક જાગરુતતા રુચિ - સૌન્દર્યાત્મક સંવેદનશીલતા - નાગરિક જીવનના સમૃદ્ધ અનુભવી
નાગરિકનો વિકાસ	<ul style="list-style-type: none"> - સામાજિક તહેવાર ને ઉજવવા - રાષ્ટ્રીય દિવસ, વિદ્યાલય ઉત્સવ 	<ul style="list-style-type: none"> - જીવનના લોકતાંત્રિકની રીતને સમજવી - કર્તવ્યો, દાયિત્વ અને અધિકાર્ય સમજવા.
સામાજિક વિકાસ	<ul style="list-style-type: none"> - સામાજિક તહેવાર ઉજવવા - રાષ્ટ્રીય વિદ્યાલય ઉત્સવ - વિદ્યાર્થી સ્વ - સરકાર - નકલી સંસદ - નકલી અદાલત 	<ul style="list-style-type: none"> - જીવનના લોકતાંત્રિકની રીત ન સમજવી - કર્તવ્યો દાયિત્વ અને અધિકારો સમજવા - નાગરિક પ્રશિક્ષણ - સાહસિક શિષ્ટાચાર તથા ઢંગનો વિકાસ

નોંધ

જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન

	<ul style="list-style-type: none"> - વિદ્યાલયમાં સહકારી દુકાન ચલાવી - ગ્રામ પંચાયત, નગરપાલિકા, ઉચ્ચ ન્યાયાલય, વિધાન સભાના દોરા કરવા 	
સામાજિક વિકાસ	<ul style="list-style-type: none"> - પ્રાતઃ કાળ સભા - રેડ - કોસ - વન - સંરક્ષણ ખેડ - ગામડાના સર્વેક્ષણ સફાઈના કાર્યક્રમ - જાગરુતતા અભિયાન 	<ul style="list-style-type: none"> - સામાજિક વિકાસ હેતુ સુવિધા - સમાજમાં રહેવાની કળા - બીજાનાની સાથે જીભેદારી વહેંચવી - ટીમમાં કાર્ય તથા નેતૃત્વ - સમૂહ તથા રાષ્ટ્રના પ્રત્યે - સામાજિક કાર્ય કરવા
હોબીનો વિકાસ	<ul style="list-style-type: none"> - મનોરંજનાત્મક તથા અવકાશ ના સમયની ક્રિયાઓ ટિકિટોનો એકત્રિકરણ - સિક્કા જમા લિંગો કરવા - ચિત્ર પથ્થરો માચિસ કબ્બા વગેરે ભેગા કરવા - ફોટોગ્રાફી - મુલાકાત પ્રાણી સંગ્રહાલય 	<ul style="list-style-type: none"> - ખાલી સમયના સાચો ઉપયોગ કરવાની સુવિધા - યુવા ઉત્સાહનો વધારો કરવો. - રચનાત્મક ઉન્નતિ કરવી. - શિક્ષણના એડા રસ્તી ઓછી ન કરવી.
દષ્ટિકોણનો વિકાસ	<ul style="list-style-type: none"> - પિકનિક - સંગ્રહાલય, ચિડિયાઘર તથા એક સ્વેરિયમમાં દોરા - ઐતિહાસિક સાંસ્કૃતિક તથા તથા ભૌગોલિક મહત્વના સ્થાનોની યાત્રા 	<ul style="list-style-type: none"> - સંદર્ભિત જ્ઞાનની ઉન્નતિ - જ્ઞાન અને દષ્ટિકોણનો વિસ્તાર - પ્રત્યક્ષ અવલોકન દ્વારા પ્રયોગાત્મક અનુભવો સુદ્ઢ કરવા

નોંધ

ઉપર આપેલા તફાવતમાં દર્શાવેલી ગતિ પધ્ધતિ પર્યાપ્ત નથી. તમે આમાં થોડી વધારે ક્રિયાઓ જોડી શકો છો. જેમાં તમે સ્કૂલમાં આયોજિત કરી શકો છો અને એમાં નિહિત પ્રયોજનો ને દર્શાવો.

ક્રિયાકલા - ૨

પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓની એક સુચી બનાવો જેમાં તમે ધોરણમાં સંચાલન કરી શકો છો.

અભ્યાસ - ૧ વિદ્યાલયમાં વિદ્યાર્થીઓ હેતુ પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓ કેમ જરૂરી છે બે કારણ આપો.

.....

.....

.....

.....

૮.૨.૨ પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓના આયોજન / નિયોજન

પાઠ્ય અને પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓના નિયોજન બિલકુલ જુદા હોય છે. યોજના બનાવવામાં નીચેની વાતોને ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે.

- બંને પ્રકારની ગતિ પ્રવૃત્તિ ઉપર હાઈલાઈટ અને જોર આપવામાં આવે.
- એમના ક્રિયાન્વયનમાં પુનરાવર્તન ન થાય.
- કાર્યો ઉદ્દેશો અને આધાર બંને એકબીજાને પૂરક છે.
- ઉપલબ્ધ સમય તથા સંશાધનોના અધિકત્તમ ઉપયોગ હેતુ સ્થાન છે. વિદ્યાલયમાં પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓના આયોજન હેતુ નીચેના ચાર મહત્વપૂર્ણ બિન્દુઓ માટે ધ્યાન રાખવાની જરૂરિયાત છે.
- ન્યાયપૂર્ણ ઢંગથી ક્રિયાકલાપોની પસંદગી
- પ્રવૃત્તિના આયોજન/સંચાલન હેતુ સમય તથા સ્થાન જરૂરિયાત
- ઉપાય પાછળ પોષણના પ્રાવધાન
- **પ્રવૃત્તિઓની પસંદગી** - વાસ્તવમાં કોઈ પણ સ્કૂલમાં કોઈ એક સત્રમાં બધા પ્રકારના

નોંધ

જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન

પાઠના સાથે ક્રિયાઓના આયોજન સંભવ ના થઈ શકે કારણ કે સમય તથા સંસાધનો સંભવ હોય છે. આ માટે પ્રવૃત્તિમાં ન્યાયપૂર્ણ પસંદગીની જરૂરિયાત છે. અહીંયા થોડા ટ્રિપ્સ પાઠની સહગામી ક્રિયાઓના ઉપર યુક્ત ચયન હેતુ આપવામાં આવે છે.

- પ્રવૃત્તિ સંખ્યામાં આટલી વધારે હોય તો બધા વિદ્યાર્થીઓના જુદા પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવાનાં અવસર મળે.
- પ્રવૃત્તિ વિદ્યાર્થીઓમાં વધારે પડતો ભાર અને તણાવ ન નાંખો.
- પ્રવૃત્તિ એવી હોય કે વિદ્યાર્થીઓને ભાગ લેવા માટે આકર્ષિત કરે.
- પ્રવૃત્તિ ઓછા ખર્ચવાળી હોય જેથી શાળામાં મર્યાદિત સાધનોમાં પણ આયોજિત કરી શકાય. પ્રવૃત્તિ વિદ્યાર્થીઓની પસંદગી અને યોગ્યતા અનુરૂપ હોય.

સમય તથા સ્થાનની ઉપલબ્ધતા

વિદ્યાલયમાં પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન ત્યાના સમય અને સ્થાનની ઉપયોગીતા તથા ઉપલબ્ધતા ના આધારે કરવામાં આવે છે. કંઈક વિશેષ ઈનડોર તથા આઉટડોર પ્રવૃત્તિ વિદ્યાલય સમય વિધ્ધિઓનું સમય આયોજિત હોય છે. પણ કંઈક એવું અન્ય પ્રવૃત્તિના આયોજન હેતુ વિદ્યાલય સમયના પછી સમયની જરૂરિયાત હોય છે. તો પણ આઉટ ડોર પ્રવૃત્તિના આયોજન તથા સંચાલન વિશેષ મૌસમ તથા મહીનામાં કરી શકાય છે. આ બધા પ્રવૃત્તિને મૌસમ તથા માસવાર પૂરા સત્રના માટે નિયમિત કરી જઈ શકાય છે. આ બધી પ્રવૃત્તિને મૌસમ તથા માસવાર પૂરા સત્રના માટે નિયોજિત કર્યું જાય છે. વિદ્યાલયમાં જુદા ઈનડોર તથા આઉટ ડોર પ્રવૃત્તિના સંચાલન હેતુ અલગથી રૂમ રાખો કે પ્રયોગ કરી શકાય તે પ્રવૃત્તિમાં જેમાં સ્થાનની જરૂરિયાત હોય છે. એમને વિદ્યાલયના પ્રાંગણના ભીતર (નજીક) આયોજિત કરી શકાય. જો તેના પર પર્યાપ્ત અને ઉપર યુક્ત સ્થાન ઉપલબ્ધ હોય. જો પર્યાપ્ત તે ઉપર યુક્ત સ્થાન ઉપલબ્ધ ન હોય તો આ ક્રિયાઓ અને વિદ્યાલયના બહાર પાસેના વિદ્યાલયમાં ખુલ્લા સ્થાન પર સંચાલન કરી શકાય છે.

અભિપ્રેરણાની ઉપલબ્ધતા

આપણા વિદ્યાર્થીઓને આ પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવા હેતુ પ્રેરિત કરવા માટે તમે નીચેના ઉપાયો કરી શકો છો.

- વિદ્યાલયમાં નોટિસ બોર્ડ પર પ્રવૃત્તિઓની એક પૂરી સૂચી લગાવો. કેમ કે બધા વિદ્યાલયને એમની જાણકારી હોય.
- વિદ્યાર્થીઓને આપણી રુચિ પસંદગીને અનુસાર ક્રિયાઓ ભાગ લેવાનો હેતુ આમંત્રિત કરવો.
- વિદ્યાર્થીઓને આ પ્રવૃત્તિઓને સંચાલનમાં એડવાઈઝર અને સહાયકને રૂપમાં કાર્ય કરવા હેતુ પ્રોત્સાહિત કરવા
- પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમાં કરેલા કાર્ય તથા એમના આયોજનની રીત સ્પષ્ટ હોવા જોઈએ.

નોંધ

રાય પૃષ્ઠ - પોષણની ઉપલબ્ધતા - આ પ્રવૃત્તિઓ સંચાલન હેતુ ઉપર યુક્ત તથા સમય પર સલાહ તથા પૃષ્ઠ ષોપણ દેવા હેતુ તેમને નીચેની વાતો પર ધ્યાન દેવાની આવશ્યકતા છે.

- તમારા વિદ્યાલયના પ્રત્યેક શિક્ષક તેમની રુચિના અનુસાર કોઈ વિશેષ પ્રવૃત્તિના ઈન્ચાર્જ બને.
- તમારો પુરતો અનુભવ હોય અને તેમ આ પ્રવૃત્તિના આયોજન હેતુ ઉત્સાહ તથા હાકારાત્મક દષ્ટિકોણ હોય.
- તમે વિદ્યાર્થીઓ તથા અન્ય લોકોની ફીડ બેક લો.
- તમે જોયું કે પ્રવૃત્તિમાં સંચાલન હેતુ પર્યાપ્ત લોઝિસ્ટીસ સહાયતા વિદ્યાલયમાં ઉપલબ્ધ છે. કેમ કે ગતિ પધ્ધતિમાં ઠીક થી તથા સાર્થક રૂપથી સંચાલિત હોઈ શકે.
- કોઈ વિશેષ પ્રવૃત્તિ પર વિદ્યાર્થીઓને સલાહ આપવા હેતુ શિક્ષકોને વચ્ચે પરસ્પર સમજ હોવી જોઈએ.

૮.૩ પાઠની રૂપરેખા

પૂરા શૈક્ષણિક સત્ર દરમ્યાન જે પ્રકાર પાઠ - સહાધ્યાયી ક્રિયાઓનું વિતરણ કરવામાં આવે છે. તે પ્રકારે શૈક્ષણિક સત્ર દરમ્યાન પાઠ્ય - ક્રિયાઓના વિતરણની રૂપરેખા તમને બનાવે છે. તેમાં વિદ્યાર્થીઓને નિર્ધારિત વિષયો (ભાષા, ગણિત, વિજ્ઞાન, સામાજિક વિજ્ઞાન) નું શિક્ષણ આપે છે. પ્રત્યેક વિષય તથા વર્ગખંડ હેતુ કેટલાક વિષય વસ્તુ પાઠના રૂપમાં કોર્ષમાં પૂર્વ નિર્ધારિત હોય છે. જેને વિદ્યાર્થીને એક શૈક્ષણિક સત્ર દરમ્યાન ભણવાનું હોય છે. તમારું કાર્ય આપેલ વિષયવસ્તુ તથા શિક્ષણ તથા તેને સંબંધી અન્ય કાપાંના શૈક્ષણિક સત્રના નિર્ધારિત સમયમાં પુરું કરવાનું છે. આ કાર્યને ક્રમબદ્ધ તથા સફળતાપૂર્વક કેવી રીતે પુરું કરવું તે તમારો મુખ્ય મુદ્દો છે. જેના માટે જરૂરી છે કે તમે પોતાનું શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓને વિભિન્ન વર્ગખંડ હેતુ વિષય અનુસાર તથા કૌશલ્ય પૂર્વક આયોજીત કરે છે. તમારી યોજનામાં નીચે આપેલ વાતને સ્પષ્ટ તથા નિશ્ચિત કરવાની જરૂરિયાત છે.

- (૧) એક વિશેષ વર્ગખંડમાં વિષય - વિશેષના પૂર્ણ ભાગ તથા ઉપ - ઈકાઈને કયા મહિનામાં તથા કયાની તિથિમાં ભણવામાં આવશે.
- (૨) તમારા સ્કૂલમાં કોઈ એક વિશેષ સત્રમાં શિક્ષણ સંબંધી અન્ય ક્રિયાઓ કયા મહિનામાં તથા કયા દિવસ કરવામાં આવશે.

ધોરણમાં વિશેષના માટે એક ખાસ વિષયમાં પાઠ - ક્રિયાઓની એવી યોજના વિસ્તારમાં એક સપ્તાહ એક માસ તથા પૂરા સત્રમાં વિતરિત કરવામાં આવશે. આ પાઠોની રૂપરેખા કહેવામાં આવે છે. પાઠોની રૂપરેખા વિષય, ધોરણ વિશેષ મુખ્ય દક્ષતાઓ પર આધારિત હોય છે. તમે આ વિષય વસ્તુમાં ઉદ્દેશ્ય, શિક્ષણ - વિધિઓ મૂલ્યાંકન પ્રવિધિઓ તથા તને સંબંધી અન્ય કાર્ય જે પૂરા સત્રમાં કરવામાં આવે છે. તેને વિષયના કોર્ષ કહેવામાં આવે છે. જ્યારે કે પાઠની રૂપરેખામાં પૂરા સત્રમાં શરૂઆતના એક ધોરણમાં તથા એમને સંબંધિત વિષય હેતુ અધિગમ ક્રિયાઓ તથા અન્ય કાર્યોના

નોંધ

જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન

સંચાલિત કરવાની પ્રક્રિયાને નિર્ધારિત કરવું / તૈયાર કરવું સમ્મલિત છે જેથી આપેલા કોર્ષને પૂરો કરી શકાય છે.

અભ્યાસ - ૨ કોર્ષ તથા પાઠોની રૂપરેખામાં બે અંતર લખો.

૮.૩.૧. આવશ્યકતા અને ઉદ્દેશ્ય

પાઠોની રૂપરેખા અને નિર્દેશન સંબંધી ગતિવિધિઓને હેતુ કરવા માટે આવશ્યક છે. પાઠોની રૂપરેખા વિભિન્ન વિષયોના હેતુ બનાવવા માટે મુખ્ય ઉદ્દેશ નીચે પ્રમાણે છે.

- (૧) નિર્ધારિત પાઠ્યક્રમની વિષયવસ્તુને સફળતા પૂર્વક સમય પર પૂરા કરી શકે છે.
- (૨) પૂરા સત્રમાં નિર્ધારિત શિક્ષણ સંબંધી ક્રિયાઓની પ્રત્યાવી સંચાલન હેતુ

આ તમારા માટે એક માર્ગદર્શક છે જે વિદ્યાલયના પૂરા સત્રમાં ઉપરાંત તમને પ્રત્યાવી ક્રમબધ્ધ શિક્ષણ તથા જ્ઞાન પ્રાપ્તિની સુવિધાજનક બનાવવામાં સહાયતા કરે છે. સાથમાં સિલેબસમાં આપેલા કાર્યમાં સમય પર પૂરા કરવામાં મદદ મળે છે.

વિદ્યાલયમાં વિભિન્ન પ્રકારની પાઠ - રૂપરેખા તૈયાર કરી શકાય છે. જેમાંથી થોડા નીચે છે.

- પાઠોની માસિક રૂપરેખા
- પાઠોની વાર્ષિક રૂપરેખા

પાઠોની માસિક રૂપરેખા

પાઠોની માસિક રૂપરેખા પ્રત્યેક કક્ષામાં પ્રત્યેક વિષયના લીધે તૈયાર કરી શકાય છે. તેનો આધાર એક મહિનામાં ઉપલબ્ધ કાર્યરત દિન તથા સંબંધિત વિષયને શિક્ષણ તથા શિક્ષણ સંબંધી અન્ય ક્રિયાઓને લીધે નિર્ધારિત કલાંશ હોય છે. પૂરા સત્ર ઉપરાંત કયો પાઠ કયા મહિનામાં ચલાવવાનો છે. આ વાતની નિશ્ચિત ઉપરોક્ત બે બિંદુઓ તથા કોર્ષમાં સંબંધિત વિષયની વિષયવસ્તુની માત્ર તથા વિષયોની આ પાઠમાં મહત્વના આધાર પર કરે છે. બીજા શબ્દોમાં શિક્ષણ તથા તેમાં સંબંધિત અન્ય ક્રિયાઓનો સુગમ બનાવે છે. હેતુ પ્રત્યેક કક્ષામાં પ્રત્યેક વિષયમાં દિવસ વાર પૂરા કોર્ષમાં વિશિષ્ટ

નોંધ

રૂપમાં વિભાજિત કરે છે. તદનુસાર જેમાં માસમાં કાર્યરત દિવસ કરે છે. તેમાં ઓછા પાઠમાં યોજના બનાવી જાય છે. અન્ય મહિનાની તુલના થાય છે. એટલે એક કક્ષામાં કોઈ પણ વિષયમાં પાઠોની માસિક રૂપરેખા તૈયાર કરે છે તમને નીચે પ્રમાણે વાતો પર ધ્યાન આપવાની આવશ્યકતા છે.

- વિષયમાં સંબંધિત કોર્ષનું અધ્યયન કરી તથા પૂરા સત્ર ઉપરાંત ભણવાવા વાળા ભાગની સૂચિ બનાવો.
- આ પાઠમાં વાર તથા ઉપરના ભાગમાં આવશ્યક પિરિયડની સંખ્યા તેના શિક્ષણ હેતુ નિશ્ચિત કરે છે. આ ક્રિયામાં વિષયની મહત્તા, વિષય - વસ્તુની માત્રા, પ્રત્યેક પાઠની અવધારણાઓ વગેરે પર ધ્યાન આવશ્યક છે.
- આ બધા ભાગમાં શિક્ષણ હેતુ આવશ્યક કુલ પિરિયડની સંખ્યા નિશ્ચિત કરે છે.
- આ પિરિયડને ધ્યાનમાં રાખીને ભણાવવા વાળા ક્રમાનુસાર મહીનાઓ વિભાજિત કરે છે. તથા આ પણ સુનિશ્ચિત કરો કે આ મહિનામાં કેટલા પિરિયડ ઉપલબ્ધ છે અને સંબંધિત આ એકમમાં ભણાવવા હેતુ કેટલા પિરિયડની આવશ્યકતા છે.

જો સારા એકમમાં પૂરા કરવા હેતુ આવશ્યકતા પિરિયડની સંખ્યા પૂરા સત્રમાં ઉપલબ્ધ પિરિયડમાં થોડું અથવા અધિક છે. તો તમે શિક્ષણ હેતુ તેમાં આ પ્રકારનાં પરિવર્તન કરે છે ને ઉપલબ્ધ કુલ પિરિયડની સંખ્યા બધા ભાગમાં શિક્ષણ હેતુ આવશ્યક પિરિયડ છે. બરાબર થઈ જશે. પાઠની વાર્ષિક રૂપરેખા - પાઠોની વાર્ષિક રૂપરેખા કઈ કક્ષામાં વિષય - વિશેષ ની આ યોજના છે. જેમાં વર્ષના બધા મહીનાઓ પાઠના આધારે સાથે બનાવી ગયા છે. પાઠોની વાર્ષિક રૂપરેખા બનાવતી વખતે એક શિક્ષકના પૂરા સત્રમાં આ વિષયોને આ પાઠના તથા શિક્ષણ સંબંધી અન્ય ક્રિયાઓને આયોજન હેતુ ક્યા - ક્યા કરે છે. તેનું એક પુરું દૃશ્ય બનાવે છે. આ પ્રકારની રૂપરેખા બનવવા માટે નીચે પ્રમાણે ધ્યાન આપી શકો છો. :

- પૂરા સત્રમાં ઉપરાંત વિષયની શિક્ષણ - અધિગમના હેતુ કેટલા પિરિયડ ઉપલબ્ધ છે.
- સત્રમાં નિર્ધારિત સમય અવિધની ભીતર વિષય શિક્ષણ તથા અન્ય નિર્દેશાત્મક ક્રિયાઓના પણ કરવા હેતુ આવશ્યક પિરિયડની સંખ્યા.
- કોર્ષમાં સમ્મિલિત વિષયની આવશ્યકતાઓ તથા ઉપ - ધારણોને આધાર પર સંબંધિત વિષયની પ્રકૃતિ તથા ક્ષેત્ર, વિભિન્ન પાઠોમાં નિહિત વિષય વસ્તુની માત્રા વિદ્યાર્થીઓ ને પ્રદાન કરી

નોંધ

જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન

- શકાય છે. અધિગમ - અનુભવ, શિક્ષણ - અધિગમ પ્રક્રિયાઓને પ્રાપ્ત ઉદ્દેશ્ય.
- સિલેબસમાં પ્રદાન વિષયોને શિક્ષણ હેતુ ઉપલબ્ધ સાધન તથા સામગ્રી.

૮.૩.૨ પાઠોની રૂપરેખા તૈયાર કરવી.

કોઈ પણ કક્ષા વિશેષ પાઠોની રૂપરેખા બનાવે તો આપનો તેમાં સંબંધિત વિશેષ આવશ્યકતાઓની જાણકારી રાખવી આવશ્યક છે. કોઈ પણ કક્ષા વિશેષમાં પાઠોમાં રૂપરેખા બનાવવી હેતુ સંબંધિત વિષયને કોર્ષને અતિરિક્ત નીચે વાતોનું ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.

- વિષય સંબંધી જ્ઞાન પ્રાપ્તિની ક્રિયાઓના માટે પૂરા શૈક્ષિક સત્રમાં સપ્તાહ વાર તથા મહિના તરીકે ઉપલબ્ધ વાસ્તવિક કાર્ય દિવસોની સંખ્યા.
- આપેલ વિષય વસ્તુને શિક્ષણ તથા વિષય - જ્ઞાન પ્રાપ્તિની સુવિધાજનક બનાવવા માટે હેતુ આવશ્યક કુલ પિરિયડની સંખ્યા.
- સત્રના દરમ્યાન પુરા કરવાવાળા સંભવિત એકમોની સંખ્યા.
- પાઠ અનુસાર અવધારણોની માત્રા જેનાથી આ નિશ્ચિત હોય છે. તે પાઠ અનુસાર વિષય - વસ્તુથી પ્રભાવી તથા સફળ શિક્ષણ હેતુ પર પાઠ આવશ્યક કોર્ષની સંખ્યા.
- પરીક્ષા - દિવસે, અવકાર દિવસે, ક્ષેત્રીય ભ્રમણ વગેરેને છોડીને વિષયો શિક્ષણ હેતુ વાસ્તવમાં એક મહિના માટે કાર્ય દિવસોની સંખ્યા.
- વિદ્યાલય સમય - સાપ્તાહિકમાં શિક્ષણ તથા જ્ઞાન પ્રાપ્તિની ક્રિયાઓમાં જુદા - જુદાં આબંદિત કુલ કોર્ષની સંખ્યા.
- મહીના પ્રમાણે સ્કૂલમાં ભણાવવાવાળા પાઠની સંખ્યાની ઓળખ કરો. જેમાં ધ્યાન રાખવાનું છે કે વિષય - વસ્તુની માત્રા અને ગુણાત્મકતા કેટલી છે. અને તેમાં શિક્ષણ હેતુ ઉપલબ્ધ કોર્ષની સંખ્યા કેટલી છે.
- ઉપર મુજબ મુખ્ય માપદંડોના આધાર પર

પાઠોની માસિક રૂપરેખા નીચે પ્રમાણેના સ્વરૂપમાં બનાવી શકાય છે.

વિષય :

કક્ષા :

પાઠ્યપુસ્તકનું નામ

મહિના	પૂર્ણ કરવા વાળા એકમો	દિવસ	આવશ્યકતા પિરિયડોની સંખ્યા	પૂર્ણ થયું કે ના	જેમ કે ના તો કારણ

નોંધ

પાઠોની માસિક રૂપરેખા શિક્ષકની એક વિશેષમાં એક ખાસ વિષયમાં શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિની પ્રગતિને ત્ય કરવા માટે મદદ કરે છે. તથા શિક્ષાર્થીઓની જ્ઞાન પ્રાપ્તિને મુશ્કેલીઓની નિદાન કરે છે. એટલે ઉપર મુજબ ફીડ બેક તથા ઉપચારાત્મક ઉપાય હેતુ પ્રયાસ કરી શકાય. આપણા દેશમાં.

વિષયવાર (કોર્ષ અનુસાર) ધોરણવાર તથા મહીનાવાર પૂરા સત્ર હેતુ પાઠોની રૂપરેખા બનાવવાના કામ સાધારણ રૂપથી વિદ્યાલય સ્તર પર કરી શકાય છે.

અભ્યાસ - ૩ નીચેનામાંથી પાઠની રૂપરેખા બનાવવામાં કોની આવશ્યકતા હોતી નથી.

- (અ) એક શૈક્ષણિક સત્ર અનુસાર વિદ્યાલયમાં કાર્ય દિવસોની સંખ્યા.
- (બ) વાર્ષિક - પરીક્ષામાં સંચાલનમાં નકામા ગયેલા દિવસો.
- (ક) વેકેશનના દિવસોની સંખ્યા.
- (ડ) એક વિશેષ ને ભણાવવાના હેતુ ઉપલબ્ધ પિરિયડની સંખ્યા.

૮.૪ એકમ યોજના (યુનિટ પ્લાન)

કોઈ પણ ધોરણમાં એક વિષયની એકમમાં સંમેલિત વિષય વસ્તુની માત્રા તથા ગુણવત્તા દ્વારા વિદ્યાલય સ્તર જુદા ધોરણોના માટે જુદા વિષયોમાં પાઠની રૂપરેખા નિર્ધારિત કરી શકાય છે. આથી તમારે એકમ શબ્દનો અર્થ તથા એકમ યોજના શું છે? તે પૂર્ણ રીતે સમજવાની આવશ્યકતા છે.

તમે કોર્ષ તથા પાઠ પુસ્તકોમાં જોયું હશે કે પ્રત્યેક ધોરણમાં પ્રત્યેક વિષયમાં વિષય વસ્તુના સંગઠન પાઠોની અંદર હોય છે. તથા દરેક પાઠમાં થોડા ઉપપાઠો પણ હોય છે. ઉદાહરણના માટે વિજ્ઞાનમાં જો પાઠ શીર્ષક પદાર્થ છે. તો ઉપપાઠ શીર્ષક ભાગ ઠાસ દ્રવ અને ગેસના રૂપમાં લઈ જઈ શકાય છે. તથા એના વિષયવસ્તુ પ્રત્યેક ભાગમાં સાથે સમ્મિલિત કરી જઈ શકાય છે. આ પ્રકારે એક વિષય વસ્તુ ભાગમાં વિષય વસ્તુના તત્વોની વ્યવસ્થા યોગ્ય ભંડાર હોય છે. આ બધા ભાગ મળીને સાર્થક, ઉદ્દેશ્ય પૂર્ણ વિષય - સામગ્રી તથા વ્યવસ્થા યોગ્ય ભંડાર હોય છે.

નોંધ

જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન

આ બધા ભાગ મળીને ભાગ મળીને સાર્થક, ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ સામગ્રી તથા અનુભવોના સીમાંકન રૂપથી પ્રસ્તુત કરે છે. વિષય - સામગ્રી તથા અધિગમ અનુભવોના સાર્થક ભાગમાં સંગઠન વિદ્યાર્થીઓ હેતુ શિક્ષણ તથા મનોવૈજ્ઞાનિક દષ્ટિથી પૂર્ણ લાભદાયી સિધ્ધ હોય છે. આ ભાગમાં મુખ્ય વિશેષતાઓ નીચે મુજબ છે.

- એક ભાગની વિષય વસ્તુ હંમેશા એક સામાન્ય સિધ્ધાંત, પ્રક્રિયા, સમસ્યા અને ઉદ્દેશ્યના ચારે બાજુ સંગઠિત હોય છે.
- સ્વૈચ્છિક શિક્ષણ - જ્ઞાન ઉદ્દેશ્યની પ્રાપ્તિ હેતુ એક ભાગમાં પ્રદર્શિત કરે છે. જે સમૃદ્ધ, શૈક્ષણિક અનુભવોના પ્રદાન કરવામાં લાભદાયક છે.
- આ એક કોર્ષની વિષય વસ્તુ પુર્ણ તથા ઉપએકમને પ્રદર્શિત કરે છે. જે સારા શિક્ષણ અનુભવોને પ્રદાન કરવાના લાભદાયક છે.

એકમ યોજના તૈયાર કરવી.

વિષય વિશેષના જ્ઞાન - પ્રાપ્તિના ઉદ્દેશ્યો પર આધારિત એક શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિને સુનિયોજિત યોજના. જેમાં એક ભાગની વિષય સામગ્રી તથા જ્ઞાન - પ્રાપ્તિ અનુભવ સામેલ થઈને ભાગ યોજના કહેવાય છે. આ ભાગ યોજના બનાવવા માટે તમારે નીચે મુજબ પ્રતિનિધિઓને અપનાવા પડશે.

- ઉર્પયુક્ત એકમ તથા ઉપ એકમની રચના કરવી, જો તે કોર્ષમાં સમાવેશ નથી તો
- એકમથી સંબંધિત જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ઉદ્દેશ્યોને નિર્ધારિત કરવા.
- ઉપયોગ હેતુ શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ વિધિ તેમજ પ્રવિધિ (પ્રવૃત્તિ) ની ચૂંટણી.

એકમોની ગોઠવણી

યોજનાનો પ્રારંભ પૂરા સત્રમાં ભણાવવાવાળા વિભિન્ન વિષયોમાં જોઈતી વિષય સામગ્રીને ઉપર્યુક્ત પૂર્ણ એકમને વિભાજિત કરવાથી થાય છે. તેવું કરવા માટે તમારે તે વિષયનાં એકમનું પૂર્ણ અધ્યયન કરવાનું છે તથા તે પાઠોને સાથે જોડવાના છે. તેમાં સરખા ધ્યાનથી ઉપયોગિતા તથા મુદ્દા નિશ્ચિત છે. તેને એક યુનિટમાં ભેગા કરવાનાં છે. ઉદાહરણ તરીકે આપેલ પાઠ ભારતમાં જંગલ સંશાધન ખનીજ સંશાધન, જળ સંસાધન, સામાજિક અધ્યયન વિષયમાં છે. તેમને એક ભાગમાં રાખવામાં આવે છે. જેનું નામ છે. ભાતના પ્રાકૃતિક માનવ સંસાધન કારણ કે તે બધા એકબીજાથી સંબંધિત છે અને તેમનો હેતુ પણ એક જ છે. આ રીતે પાઠ જેમ કે સંચારનો અર્થ અને જરૂરિયાત, પ્રાચીન સમયમાં સંચારના સાધન - આપણા જીવનમાં મધ્યયુગમાં સંચારના આધુનિક સાધનનો પ્રભાવ.

ભવિષ્યમાં સંચારના સાધનનો આપણા જીવનમાં પ્રભાવિત જેને એક ભાગમાં મુકવામાં આવે છે જેનું નામ સંચારનાં સાધનો આ રીતે તમે જુદા જુદા વર્ગખંડમાં જે વિષય ભણાવો છો તેના મોટા સાર્થક એકમોનું નિર્માણ કરી શકો છો.

નોંધ

વિષય વસ્તુનું સંગઠન પૂર્ણ એકમમાં કર્યા પછી તેને ક્રમથી વ્યવસ્થિત કરો અને એક વખતમાં એક જ ભણાવવાની યોજના બનાવો. તેના બાદમાં તમે પ્રત્યેક એકમ તેમજ ઉપએકમને સાર્થક એકમોમાં વહેંચી શકો છો. જ્યાં સુધી સંભવ હોય ઉપ - એકમમાં એટલી વિષય સામગ્રી ને જ્ઞાન પ્રાપ્તિ અનુભવ રાખવામાં આવશે કે તેને ૩૫૪૦ મિનિટના ઓછા સમયમાં ભણાવી શકાય છે. વિદ્યાર્થીઓની સફળ સમાજ તેમજ ભાગ તેમજ ઉપભાગના પરસ્પર સંબંધને ધ્યાનમાં રાખતા તે જરૂરી છે કે તેને ક્રમબદ્ધ તથા વ્યવસ્થિત રૂપથી સંગઠિત કરી શકાય.

ક્રિયાકલાપ - ૩

(અ) એક વિશેષ વર્ગખંડમાં કોઈ એક વિષય જેના પર તમે ભણાવો છે, એકમ તથા ઉપએકમની સૂચી બનાવો.

.....

.....

.....

.....

અધિગમ પ્રતિફળોને નિર્ધારિત કરવા.

પ્રત્યેક એકમ તથા ઉપએકમોના શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ સંબંધી જ્ઞાન પ્રાપ્તિ પ્રતિફળોના સ્પષ્ટ કરવા કે નિર્ધારિત કરવા તથા એમના વિદ્યાલયોમાં વ્યવહારિક ઉદ્દેશ્ય જેવા વિષય વસ્તુના ભાગને ભણાવવાના પછી કયા પ્રકારના અવલોકનીય ક્રિયાઓ વિદ્યાર્થી નિષ્પાદ કરી શકે છે. ઉદ્દેશ્યની સ્પષ્ટતા વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોના ભાગ શિક્ષણ - જ્ઞાન પ્રાપ્તિ પ્રક્રિયામાં પ્રભાવી ઢંગથી સંલગ્ન કરી દેતી હોય છે.

વિધિયો તથા પ્રવિધિયોની પસંદગી

એકમોના નિર્ધારિત ઉદ્દેશ્યને સમજવા માટે શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ કે પ્રક્રિયામાં હેતુ ઉપર યુક્ત વિધિ તથા પ્રવિધિયોના પસંદગી જરૂરિયાત છે. એકમના શિક્ષણ અધિક પ્રક્રિયા અનુસાર શિક્ષક તથા વિદ્યાર્થીઓના વચ્ચે અન્તર્ક્રિયા શિવાયના વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા એકમના ધ્યાન પ્રાપ્તિ ને પણ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.

આકલનની વિધિઓના નિર્ધારણ

એકમના પૂર્વ નિર્ધારિત અભિગમ ઉદ્દેશ્યોની પ્રાપ્તિની કઈ સીમા સુધી હોય છે. એના મૂલ્યાંકન કંઈક પરીક્ષણો દ્વારા કરી શકાય છે. જેને સાધારણ તથા યુનિટ ટેસ્ટના રૂપમાં જાણી શકાય છે. એકમના અધિગમ પ્રતિફળોના મૂલ્યાંકન હેતુ નિદાનાત્મક તથા રચનાત્મક પ્રવિધિયોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

નોંધ

જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન

આ પ્રકારે એક એકમ યોજનામાં નીચેની સૂચનાઓ સમાયેલી હોય છે.

- એકમમાં સમાયેલી મોટી અને સૂક્ષ્મ અવધારણાઓ
- ઉપ - એકમવાર કલાસો ની જરૂરિયાત સંખ્યાનાએકના પૂર્ણ શિક્ષણ હેતુ
- એકમના શિક્ષણ હેતુ ઉપ એકમ વાર વિધિયો તથા પ્રવિધિયોનો ઉપયોગ
- એકમમાં ઉપ એકમ - વાર જ્ઞાન પ્રાપ્તિ, પ્રતિક્ષણોના મૂલ્યાંકન હેતુ પ્રયોગની ની જવા વાળી પદ્ધતિ છે.

એકમ યોજના ઉપર સૂચનાઓના સમાયેલ કરતા હોયેલા નીચેના પ્રારૂપમાં બનાવી શકાય છે.

વિષય :

ધોરણ :

એકમનું નામ :

જ્ઞાન પ્રાપ્તિનો ઉદ્દેશ્ય :

મોટા વિચાર/એકમની અવધારણા	ઉપએકમ / વિચાર ઉપધારણા	ઉપએકમવાટ જરૂરિયાત કલાસોની સંખ્યા	દરેક એકમ જરૂરિયાત કુલ કલાસો ની સંખ્યા	વિષય વસ્તુ	પદ્ધતિ પ્રવિધિ	શિક્ષણ જ્ઞાનની સામગ્રી	પ્રયુક્ત પ્રાપ્તિ મૂલ્યાંકન

કોઈ એક એકમના અંદર જુદા ઉપએકમના વિકાસ તથા એમની યોજના બનાવવા એકમ યોજના કહેવાય છે. સાધારણ તથા એક ઉપ એકમમાં શિક્ષણ - ૩૦ - ૪૦ મિનિટની અવધિમાં કરી શકાય છે. શિક્ષણ પ્રક્રિયાઓની પ્રકૃતિના આધાર પર એક ઉપએકમના શિક્ષણમાં ક્યારેક ક્યારેક ૨ કે ૩ કલાસોની જરૂરિયાત હોય છે. એકમ યોજના શિક્ષકો તથા વિદ્યાર્થીઓના નીચેના પ્રકારની સહાયતા પહોંચાડે છે.

- જુદા વિષયોની આપેલ પાઠ - ચર્ચાને સમય પર પૂરા કરવામાં
- ઉપર આપેલ સામગ્રી તથા પદ્ધતિના ઉપયોગ હેતુપૂર્વક પર્યાપ્ત તૈયારી કરવામાં આવે.
- વિદ્યાર્થીઓના જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સંબંધી કઠિનાઈઓના નિદાન કરવામાં આવે છે. તથા ઉપચારાત્મક

નોંધ

ઉપાય હેતુ ભાગ ટેસ્ટ તૈયાર કરવા.

- વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા આગલા ભાગમાં અધ્યયનમાં જવાથી પૂર્વ પહેલાં ભાગમાં માસ્ટરી પ્રાપ્ત કરવી.
- શિક્ષકો તથા વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણ - જ્ઞાન પ્રાપ્તિના પ્રતિ જાગરૂકતા કરવા જે એમને નિષ્પાદિત કરે છે.

ક્રિયાકલાપ - ૪

કોઈ પણ ધોરણમાં તમે જે વિષય ભણાવી રહ્યા છો ? એમાંથી કોઈ એક ભાગ પર ભાગ યોજના બનાવો.

.....

.....

.....

.....

૮.૫ પાઠ યોજના

કોઈ પણ ચીજનું શિક્ષણ ત્યારે જ સારી રીતે સમજી શકાય છે જ્યારે વિદ્યાર્થી તેને સાર્થક રૂપથી શીખી શકાય છે. પોતાના શિક્ષકને પ્રભાવી બનાવવા હેતુ તમને પ્રત્યેક પાઠની તૈયારી કરવા તથા યોજના બનાવવાની જરૂરિયાત છે. સાધારણ એક વર્ગખંડમાં એક પાઠ ૩૦ - ૪૦ મિનિટના સમયમાં ભણાવી શકાય છે. પાઠ યોજનાને દૈનિક યોજના પણ કહી શકાય છે. કારણ કે શિક્ષક પાઠની યોજના દિન/ પ્રતિદિનના આધાર પર કરે છે. એક પાઠ યોજનાને ત્રણ સ્પષ્ટ ચરણ હોય છે. શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિની ક્રિયા પછી ચાલતી પ્રવૃત્તિઓ તેના સિવાય તમારા વિસ્તારમાં નક્કી કરવાનું છે કે વર્ગખંડમાં ઉપયોગ હેતુ પ્રવૃત્તિઓ તથા વિધિ તથા પાઠના જ્ઞાન - પ્રાપ્તિ શિક્ષણને પ્રભાવી બનાવવા માટે ઉપરયુક્ત સહાયક સામગ્રી શું થશે ?

કોઈ પાઠના શિક્ષણ - જ્ઞાન પ્રાપ્તિ હેતુ આપેલ વર્ણનને લેખિત રૂપમાં પુસ્તુત કરવું સાધારણ પાઠ - યોજના કહેવાય છે. વિદ્યાર્થીના શિક્ષક હોવાના નાતે તમે પાઠ યોજના બનાવવાની પારંપારિક પ્રવૃત્તિથી પરિચિત હશો જેમાં ત્રણ પગલાંની પ્રસ્તાવના પ્રસ્તુતીકરણ મૂલ્યાંકન સામેલ છે. આ પ્રકારની પાઠ યોજનામાં વધારે શિક્ષક જ વિચારશીલ પ્રદર્શન કરે છે. અને વર્ગખંડમાં શિક્ષણ અભિગમ પ્રક્રિયા દરમિયાન જે પ્રવૃત્તિઓ કરે છે. તેમાં વિદ્યાર્થીઓની ભાગીદારી બહુ ઓછી કે બિલકુલ હોતી નથી. પારંપારિક પાઠ - યોજનામાં શિક્ષણ ઉપર જ્ઞાન - પ્રાપ્તિનું જોર જ્ઞાન-પ્રાપ્તિનું જોર હોતું નથી કે તેથી પારંપારિક પાઠ યોજનાને શિક્ષક નિયંત્રિત કે શિક્ષક કેન્દ્રિત સમજવામાં આવે

નોંધ

જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન

છે. જ્ઞાન પ્રાપ્તિ કેન્દ્રિત આજના સંદર્ભમાં પારંપારિક પાઠ યોજનાનું મહત્ત્વ બહુ ઓછું થઈ ગયું છે કારણકે વર્તમાન સમયમાં સંદર્ભમાં વર્ગખંડ - શિક્ષણ, જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ પ્રક્રિયામાં,

- શિક્ષકના સ્થાન ઉપર જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ ઉપર વધારે બળ આપવામાં આવે છે. જે બાળ-કેન્દ્રિત ઘટક ક્રિયા -કલાપ આધારિત તથા આનંદમય ચાલતી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા સંચાલિત કરવામાં આવે છે.
- પ્રાથમિક સ્તર ઉપર વિદ્યાલયોમાં ક્રિયા-કલાપ આધારિત સમાવેશ પાઠ્ય-પુસ્તકો લાગુ પાડવામાં આવેલી છે. ઉદાહરણ તરીકે પર્યાવરણ અધ્યયને વર્ગખંડ - ૧માં ૨માં ભાષા તથા ગણિતની પાઠ્ય-પુસ્તકોના સાથે જોડી દેવામાં આવ્યું છે. વિજ્ઞાન તેમજ સામાજિક વિજ્ઞાનને વર્ગખંડ ૩-૪ તેમજ ૫ના માટે પ્રયાવરણ અધ્યયનમાં જોડવામાં આવ્યું છે. આ સંદર્ભમાં સમાવેશ થીમ પર વધારો (વધારેમાં વધારે આ કોર્ષમાં અનુભાગ ૮-૬ જુઓ)

૮.૫.૧ પાઠ-યોજનાની વિશેષતાઓ

પાઠ-યોજનામાં ઓછામાં ઓછી નીચે મુજબ વિશેષતા હોવી જોઈએ.

- **ઉદ્દેશ્ય આધારિત** - એક પાઠ યોજના ઉદ્દેશ્ય આધારિત હોવી જોઈએ. પાઠથી સંબંધિત સીમીત સંખ્યાનું ઉદ્દેશ્ય બનાવી શકાય છે જે એક કલાંશમાં ઉપલબ્ધ સમય મર્યાદામાં પણ કરી શકાય છે.
- **વ્યાપક** - એક પાઠ યોજના વ્યાપક સંક્ષિપ્ત તેમજ સરળ હોવી જોઈએ. ઉદ્દેશોની પ્રાપ્તિ હેતુ તમારા બધાજ પાઠ - યોજનામાં પ્રદર્શિત હોવા જોઈએ. જેમકે તમે આ સરળતા બનાવી શકો તથા પ્રયોગમાં લઈ શકો.
- **લચીલાપણુ** :- એક પાઠ યોજનામાં લચીલાપણુ હોવું જોઈએ. જેમકે ધોરણમાં શિક્ષણ, જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના સંચાલન અનુસાર એમાં આવશ્યકતા પરિવર્તન તરતજ કરી શકાય છે. ઉદાહરણ તરીકે તેમજ હા જ વિજ્ઞાનના વિશેષ કરવામાં સંબંધમાં નવી જાણકારી પ્રાપ્ત હોવી પરન્તુ તમે આ પાઠ - યોજનામાં અંદર ના રાખી શકાય અને તમે સમજવા ના છે કે તમે આ જાણકારીના ધોરણમાં સાથે વિષયને વધારે અર્થપૂર્ણ બનાવવા હેતુ ચર્ચા કરો તો તમે તરતજ આ જાણકારીને પાઠ યોજનામાં સમાવવામાં શિક્ષણને વધારે બની ગયું છે.
- **લાગુ કરવા યોગ્ય** :- આ પાઠ યોજના વ્યવહારિક હોવી જોઈએ. અર્થાત્ વાસ્તવિક સ્થિતિમાં લાગુ કરવામાં યોગ્ય હોય. યોજનામાં પ્રસ્તાવિત શિક્ષણ - જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ક્રિયાઓ તો પ્રવિપધ્ધિમાં વિદ્યાર્થીઓ હેતુ લાભદાયક હોવી જોઈએ અને ઉપલબ્ધ સમયાવિધિમાં લાગુ કરી શકાય છે.

૮.૫.૨ એક પાઠ યોજનાની વિષય વસ્તુ

એક પાઠ યોજનામાં આ ગતિપધ્ધિમાં આ વર્ણન હોય છે. જેમાં એક ધોરણમાં વિષય-શિક્ષણના અનુસાર શિક્ષક તથા વિદ્યાર્થીઓના નિષ્પાદિત કરવું જોઈએ. આ ગતિ - પધ્ધિમાં ત્રણ ચરણોમાં વહેંચી શકાય છે.

નોંધ

- શિક્ષણ અભિગમ ની પૂર્વ તૈયારી સંબંધી પ્રવૃત્તિ
- શિક્ષણ અભિગમ ક્રિયાની અનુસાર કરી શકાય તેવી પ્રવૃત્તિઓ (ક્રિયા પશ્યાત્ ચરણ)

તૈયારી સંબંધિત ક્રિયાઓ :- કોઈ પાઠ ની વાસ્તવિક શિક્ષણના પૂર્વ નિષ્પાદિતની જવા વાળી ક્રિયાઓ તૈયારી સંબંધી ક્રિયાઓ કહેવામાં આવે છે જેને પાઠના પ્રારંભમાં અંકિત કરી જાય છે. આ ક્રિયાઓમાં સાધારણતઃ નીચેની પ્રવૃત્તિમાં સમાયેલી હોય છે.

જ્ઞાનપ્રાપ્તિ પ્રતિકૂળોની નિર્ધારિત કરવા :- પાઠ યોજનામાં સર્વ પ્રથમ પાઠ નિહિત જ અપેક્ષિત ઉદ્દેશ્યના શિક્ષણ - જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ક્રિયા દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે. આ વિદ્યાર્થીઓને વ્યવહારિક રૂપમાં સ્પષ્ટ કરી શકાય છે.

શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સામગ્રી :- પાઠ ને શિક્ષણ અભિગમમાં પ્રયુક્ત કરેલી પદ્ધતિઓ તથા પ્રવિધિઓને પાઠ યોજનામાં અંકિત કરી શકાય છે. પાઠ યોજનાના ત્રણ અવસ્થામાં માટે જુદા - ક્રિયા - કલાપો જેવા સમૂહ ક્રિયા, ચર્ચા લેખિત કાર્ય તથા નીરીક્ષણ વગેરેના સ્પષ્ટ કરી શકાય છે.

શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સામગ્રી :- પાઠના નિર્ધારિત ઉદ્દેશ્યને ધ્યાનમાં રાખતા શિક્ષણ જ્ઞાન-પ્રાપ્તિની પ્રક્રિયાના અનુસાર કરી જવાની શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિના પ્રકાર તથા કરી જવાની ક્રિયા - કલાપોના પાઠ યોજનામાં સ્પષ્ટ રુપથી અંકિત કરી શકાય છે. જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓની ક્રમ સંખ્યા તથા શીર્ષક પાઠ-યોજનામાં અંકિત કરી શકાય છે. જો ક્રિયાઓને કોઈ અન્ય ક્રિયા કલાપોના સંગ્રહથી ઉચ્ચત કરવામાં આવે તો,

શિક્ષણ - જ્ઞાનપ્રાપ્તિ હેતુ વિશેષ પ્રયોજન :- વર્ગખંડમાં સાધારણ શિક્ષણહેતુ ઉપલબ્ધ પ્રયોજનથી વધારે જો કોઈ વિશેષ પ્રયોજનની જરૂરિયાત હોય તો પાઠ-યોજનામાં તેને અંકિત કરી દેવાની જરૂરિયાત છે. આવા પ્રયોજનોમાં સામેલ છે. વર્ગખંડની વ્યવસ્થા બે શિક્ષક મળીને કરે. શિક્ષણમાં મોનીટરની સહાયતા લે. વીડીયો જેવી વસ્તુનો ઉપયોગ કરે.

ક્રિયા - કલાપોની ક્રમબદ્ધતા તેમજ સમય સારણીનું નિર્ધારણ :- પાઠ હેતુ શિક્ષણ તેમજ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓને એક ક્રમમાં વ્યવસ્થિત કરવાની જરૂરિયાત છે. જેનાથી ક્રિયા-કલાપોમાં કક્ષામાં સંચાલિત કરવામાં મદદ મળી રહે છે સાથે જ પ્રત્યેક ક્રિયા કલાપનાં સંચાલન માટે ઈચ્છા સમયને નિશ્ચિત કરવાની પણ જરૂરિયાત છે. જેથી પાઠના પ્રત્યેક ચરણમાં તથા પ્રત્યેક પિરિયડના સમય દરમ્યાન સંચાલિત કરવાવાળી ગતિવિધીઓને સમજી શકાય.

શિક્ષણ - જ્ઞાન પ્રાપ્તિ દરમ્યાન ક્રિયા કલાપ :- પાઠ - યોજનાનો આ સૌથી મહત્વપૂર્ણ ભાગ છે. વાસ્તવિક શિક્ષણ જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ ચરણથી સંબંધિત ક્રિયા કલાપોને અહીં અંકિત કરી શકાય છે. આ ચરણને મુખ્ય ત્રણ ભાગોમાં વિભાજન કરી શકાય છે.

પ્રસ્તાવના પ્રસ્તુતી કરણ તેમજ મુલ્યાંકન

- **પ્રસ્તાવના :-** શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિની આ શરૂઆત છે. નવા પાઠના શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ શરૂઆતથી કરવા સમયે તમને વિદ્યાર્થીઓના પેલા જ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ અનુભવની સ્પષ્ટ જાણકારી હોવી જોઈએ.

નોંધ

જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન

તેના પૂર્વના પાઠના જ્ઞાનના આધાર ઉપર તમે વિદ્યાર્થીઓમાં નવા પાઠની જ્ઞાન પ્રાપ્તિ હેતુ રુચિ ઉત્પન્ન કરી શકો છો તથા અભિપ્રેરિત કરી શકે છે. જેના માટે તમે એક સાર્થક તેમજ લઘુ ક્રિયા કલાપ સંચાલિત કરી શકો છો. જ્યાં સુધી સંભવ છે. ભણાવવામાં આવતા નવા પાઠને સંબંધિત કરતું હોય.

જો પાઠ પૂર્વ શિક્ષિત પાઠનો જ અંશ હોય તો એક કે બે પૂર્વબળ ક્રિયાઓ દ્વારા તેમ જ વિદ્યાર્થીઓને તેમના પહેલાંના જ્ઞાન પ્રાપ્તિને સુદૃઢ કરવી કે પાઠનું પુનરાવર્તન કરવામાં મદદ કરી શકો છો. આ પ્રકારે પાઠની પ્રસ્તાવનામાં ચાલતી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા તમે. પૂર્વ જ્ઞાનપ્રાપ્તિને મજબૂત કરવા તેમજ તેમને નવા પાઠને શીખવા માટે અભિપ્રેરિત કરવા તેમજ રુચિ ઉત્પન્ન કરવામાં સહાયતા કરી છે.

● પ્રસ્તુતીકરણ -

પાઠ યોજનાને આ એક કેન્દ્રીય ભાગ જ છે. પાઠથી સંબંધિત બધી નિયોજિત શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓ આ ભાગમાં સંગઠિત કરવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા વિશેષ (જોઈતી દક્ષતાને) ગ્રહણ કરવા માટે તમે તેમને વર્ગખંડમાં કેટલીક પરિસ્થિતિઓ નિત્પાદિત (આપી શકો છો.) જેમાં ચાલતી પ્રવૃત્તિઓ સામે થઈ શકે આ ભાગમાં તમે તેમને કેટલીક પુર્ન:બળ ગતિની વિદ્યાઓમાં પણ સામેલ કરી શકો છો, જેથી તેમનો નવીન અભિગમ સુદૃઢ બની શકે છે. તમારે સાવધાનીથી એ નક્કી કરવું પડશે કે બનાવી ગયેલ યોજના અનુસાર પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી વ્યક્તિ રૂપ છે કે સમૂહમાં ક્રિયા વાર્તામાં ભાગ લે જ્યારે કેટલીક વાર જરૂરિયાત હોય તો વિદ્યાર્થીઓને વાર્તા સંભળાવી, ઉદાહરણ આપવું, અવધારણા વર્ણન તેમજ તેને સીધે સીધું ભણાવવાનું કાર્ય કરી શકો છો. આ એકમના અંતિમ ભાગમાં તમારે એ જોવાનું છે કે આ પાઠથી વિદ્યાર્થીઓ એ શું શીખ્યું ?

મૂલ્યાંકન:- પાઠ - યોજનાનો અંતિમ ભાગ છે. પિરિયડના લગભગ છેલ્લી ૫ મિનિટમાં તમારે એ અનુમાનિત કરવું પડશે કે પાઠ માટે નિર્ધારિત જ્ઞાન પ્રાપ્તિ પ્રતિફળની વિદ્યાર્થીઓએ કઈ હદ સુધી પ્રાપ્ત કર્યું છે.

શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ પછીની ક્રિયાઓ :- નીચે આપેલ ચાલતી પ્રવૃત્તિઓને આ ચરણના અંતગર્ત આયોજિત કરી શકાય છે.

- વર્ગખંડની ચાલ પ્રવૃત્તિઓને વર્ગખંડ તથા વર્ગખંડ તથા વર્ગખંડની બહાર પુનરાવલોકન દ્વારા નિર્ધારિત અભિગમ ઉદ્દેશ્યો ઉપર તેમના પ્રભાવને જાણવું.

- વિદ્યાર્થીઓના જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ને સુદૃઢ તથા વિસ્તૃત કરવા માટે તેમને ગૃહકાર્ય પ્રદાન કરવું. લેખિત કાર્ય તેમજ પ્રોજેક્ટ ક્રિયા ને બંને સાથે જ ગૃહકાર્યમાં આપવામાં આવે છે.

પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીના અલગ અલગ ગૃહકાર્ય મળવું જોઈએ જેથી તે શીખવા માટે પ્રોત્સાહિત થઈ જાય.

વિદ્યાર્થીઓના જવાબના આધાર ઉપર આ જાણકારી લાગે છે કે પાઠના જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ઉદ્દેશ્યોની પ્રાપ્તિ ક્યાં સુધી થઈ છે ? જો તે જાણકારી મળી જાય છે પાઠના ઉદ્દેશ્યોની પ્રાપ્તિ પૂરી રીતે

નથી થઈ તો પાઠ - યોજનાને તદ્દન સુધારો કરવો પડશે તથા તેના પુનરાવૃત્તિ દ્વારા પાઠ ના અધિગમ ઉદ્દેશ્યોને પુરા કરવા પડશે.

પાઠ - યોજનાનું માળખું

પાઠ - યોજનાનું સેમ્પલ માળખું નીચે મુજબ આપવામાં આવેલ છે.

(અ) પૂર્વ તૈયારી - ચાલતી પદ્ધતિઓ

વિદ્યાલય	જ્ઞાનપ્રાપ્તિ પ્રતિકૂળ	શિક્ષણ જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ સામગ્રી
તારીખ	૧	
કક્ષા	૨	
વિષય	૩	
શીર્ષક/પાઠ	૪	
પિરિયડ	૫	
સમય ૪૦		
મિનિટ		
વિધિ	૬	

(બ) શિક્ષણ - જ્ઞાનપ્રાપ્તિ પ્રક્રિયાના અનુસાર પ્રવૃત્તિ

પગલું	વિશિષ્ટ પ્રતિકૂળ	શિક્ષક ક્રિયાઓ	વિદ્યાર્થી ક્રિયાઓ	વિશેષ સૂચના
પ્રસ્તાવના	તૈયારી હેતુ પ્રવૃત્તિ			
પ્રસ્તુતીકરણ	દક્ષતા/ઉપદક્ષતા નં. ૧ ક્રિયા કલાપ નં. ૧ દક્ષતા / ઉપદક્ષતા નં. ૨ ક્રિયા કલાપનં. ૨ સારાંશ			
મૂલ્યાંકન	- વ્યક્તિગત ક્રિયા - સામૂહિક ક્રિયા			

નોંધ

નોંધ

જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન

(ક) શિક્ષણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ પછીની પ્રવૃત્તિઓ

ગૃહ - કાર્ય

પુનરાવર્તિત

અભ્યાસ - ૪ - પાઠ - યોજનાના ત્રણ કદમોના કયા કદમના બધાથી વધારે સમય આવરિત કરવામાં આવેલ છે? કેમ ?

.....

.....

.....

અભ્યાસ - ૫ - ગૃહ કાર્ય આપવાનું શું પ્રયોજન છે? શું આ પ્રાથમિક સ્કુલમાં નિચલી કક્ષાના બાળકોને આપવું જોઈએ ? કારણ સહિત જવાબ આપો.

.....

.....

.....

૮.૬ પાઠ નોટ/પાઠ ડાયરી

તમારે દરરોજ ધોરણમાં ક્રમે સે ક્રમ સે કેમ ચાર કે પાંચ પિરિયડમાં શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓ આયોજિત કરવી પડે છે. અન્ય અનુદેશાત્મક ક્રિયા કલાપોની વગર આ શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓ તમને બધા પ્રકારની ધોરણમાં સચાલિત કરવી પડતી હોય છે. આવી સ્થિતિમાં પ્રત્યેક વર્ગખંડમાં તથા પ્રત્યેક પિરિયડ હેતુ વિસ્તારપૂર્વક પાઠ યોજના તૈયાર કરવી એક પસંદગીપૂર્વક તેમજ કઠિન કાર્ય બની શકે છે. એક સૂક્ષ્મ પાઠ યોજના બનાવી, આ પ્રકારની સુક્ષ્મ પાઠ યોજના પાઠ કે નોટ કે પાઠ ડાયરી કહેવાય છે. એક પાઠ નોટમાં વિસ્તૃત પાઠ યોજના ના મુખ્ય અવયવો ને અભિલેખિત કરવામાં આવે છે. એક એક વિસ્તૃત પાઠ યોજના જેને શિક્ષક દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવે છે. તે બીજા શિક્ષકો દ્વારા પણ પ્રયોગ કરી શકાય છે. પરંતુ એક પાઠ - નોટ જે શિક્ષક દ્વારા તૈયાર કરી શકાયું હોય ફક્ત તેના જ દ્વારા પ્રયોગ કરી શકાય છે. જો પાઠનું સંક્ષિપ્ત લેખ છે. જેને તમે ભણવા માટે નિયોજિત કરે છે. જો એક પાઠ નોટ આવશ્યક રૂપથી એક વ્યક્તિગત નોટ છે. જેને તમે પોતાની વર્ગખંડની પ્રવૃત્તિઓના સંગઠન હેતુ તૈયાર કરો છો.

નોંધ

એક પાઠ નોટ એક પાના પર લખી શકાય છે. એક પાઠ - નોટમાં નીચેની સૂચનાઓ અભિલેખિત કરવાની જરૂરિયાત છે.

- તારીખ, વર્ગખંડ તથા પાઠનું શીર્ષક
- વિશિષ્ટ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ પ્રતિક્ષણ
- જરૂરી જ્ઞાન પ્રાપ્તિ શિક્ષણ સામગ્રી
- વિશિષ્ટ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓ (જો ક્રિયા - કલાપ એકમાંથી લેવામાં આવે તો ચાલતી - પ્રવૃત્તિઓનો ક્રમાંક
- શિક્ષણ તથા અનુમાનના સહજીકરણ હેતુ મુખ્ય પ્રશ્ન
- પ્રત્યેક મુખ્ય ક્રિયા - કલાપ હેતુ જરૂરી સમય

નીચે આપેલ પાઠપને પાઠ નોંધ લખવા પ્રયોગ કરી શકાય છે.

તારીખ

પિરિયડ

વિષય

શીર્ષક

કક્ષા

પ્રસ્તુત કરવામાં આવેલ તથા ચર્ચિત વિષય વસ્તુનું રૂપ રેખા	પુરુ થવું કે નહીં.	પુરુ ન થવાનું કારણ	વર્ગખંડમાં ઉત્પન્ન થયેલ નવો વિચાર
---	--------------------	--------------------	-----------------------------------

તમને પાઠ - નોટ સદૈવ પોતાના સાથે રાખવી પડશે ઓછી અને ઓછી વિદ્યાલય અવિધમાં ઉપરાંત એક પાઠ વાંચવા નોટ બાદમાં પાઠની પ્રગતિની અભિલેખિત કરો. પાઠ નોટના અંતમાં અથવા જો સ્થળ તેના માટે નિર્ધારિત કરે છે. પાઠ પૂર્ણ ન થવાના સ્થિતિમાં તમારે તમારૂ કારણ લખવાની આવશ્યકતા છે જે આગળ પાઠોની યોજના બનાવવા પર ધ્યાન આપી શકાય છે. કોઈ પણ પ્રકારના નવા અનુભવ તથા નવા પ્રવિધિઓ ઉજાગર કક્ષા શિક્ષણના ઉપરાંત હોય તો ભવિષ્યમાં સંદર્ભ તથા પ્રયોગ હેતુ પાઠ નોટમાં અભિલેખિત કરવું.

નિરન્તર પાઠ - નોટજૂ લખવી અને તમને પોતાની શિક્ષણ - જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓની સુવ્યવસ્થિત કરવા માટે સહાયક થશે.

૮.૭ સારાંશ

- વિદ્યાલયમાં સુનિયોજિત અધિગમ ક્રિયાઓ - પાઠ્ય તથા પાઠ્ય - સહાગામી બન્નેના પ્રકાર કરો. વિદ્યાર્થીઓની સહમુખી ક્રિયાનાં વધારે યોગદાન આપે છે.

નોંધ

જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન

- પાઠ્ય ક્રિયાઓમાં સમ્મિલિત ક્રિયાઓ છે. શિક્ષણ, પરીક્ષાનું સંચાલન, વિદ્યાર્થીઓને નિષ્પાદનના મૂલ્યાંકન, ઉપચારાત્મક શિક્ષણ - કાર્ય વગેરે. આ વિદ્યાર્થીઓને બૌદ્ધિક વિકાસની સહજીકરણમાં સહાયક હોય છે.
- પાઠ્ય - સહગામી ક્રિયાઓમાં શામિલ થાય છે. ખેલકૂદ, નૃત્ય, અભિનય, સંગીત, ભ્રમણ, ચિત્રકલા, વાદ-વિવાદ, પ્રદર્શનો વગેરે. આ ક્રિયાઓ વિદ્યાર્થીઓને વ્યક્તિગત વિકાસ કરવામાં સહાયક, તેમની સંતાઈ ગયેલી શક્તિઓ બહાર નિકાળે છે, રૂચિયોને જાણવા માટે, તેમનું શૈક્ષિક કાર્યનાં સંપૂર્ક તથા સામાજીકરણની ક્રિયા સહાયક હોય છે.
- પાઠ્ય - સહગામી ક્રિયાઓ વિદ્યાર્થીઓની શારીરિક - મોટર સાહિત્યિક, સાંસ્કૃતિક, સૌન્દર્યાત્મક નાગરિક, સામાજિક, મનોવૈજ્ઞાનિક તથા સૌન્દર્યાત્મક વિકાસમાં સહાયક હોય છે જેમાં તેનું દૃષ્ટિકોણ વ્યાપક હોય છે.
- પાઠ્ય - સહગામી ક્રિયાઓને નિયોજન થોડાં મહત્વપૂર્ણ વાતો પર ધ્યાન રાખે છે. જેમાં ક્રિયા - કલાપનો ન્યાયપૂર્ણ ચુનાવ, સમય અને સ્થાનની ઉપલબ્ધતા, અભિપ્રેરણા, સલાહ તથા ફીડબૅકની વ્યવસ્થા વગેરે.
- એક મહત્વપૂર્ણ પાઠ્ય ક્રિયા પાઠોની રૂપ - રેખા બનાવે છે. એક વિશેષ વિષયમાં પાઠ્ય - ક્રિયાઓને કઈ વિશેષ કક્ષા હેતુ વિસ્તારમાં સમાહ, મહીના તથા પૂરા સત્રમાં અલગ લખે છે આ પાઠોની રૂપરેખા કહે છે.
- પાઠોની રૂપરેખા માસિક તથા વાર્ષિક પણ થઈ શકે છે.
- પાઠોની કાર્ય - યોગ્ય રૂપરેખા બનાવે છે. નીચેની વાતોમાં શામિલ થાય છે.
સત્રમાં ઉપલબ્ધ વાસ્તવિક કાર્ય દિવસોમાં સંખ્યા, એક વિષયનો પ્રદત્ત પાઠ્યચર્યામાં પ્રદત્ત વિષય વસ્તુને શિક્ષણ હેતુ આવશ્યક કુલ કાલાંશોની સંખ્યા વિષયને શિક્ષણ હેતુ ઉપલબ્ધ કુલ પિરિયડની સંખ્યા - સપ્તાહવાર તથા માહવાર.
- પાઠના યોજના પાઠ્ય ક્રિયાઓના બીજા અંગ છે. આ પાઠની યોજના મુખ્ય કેન્દ્ર, સમસ્યા પર ઉદ્દેશ્ય આધારિત સમકેન્દ્રિત યોજના છે. જો ઐચ્છિક અધિગમ ઉદ્દેશ્યોની પ્રાપ્તિ હેતુ વિદ્યાર્થીઓને લાભદાયક અધિગમ અનુભવોને પ્રદાન કરવામાં સક્ષમ હોય છે. એક પાઠ્ય ચર્યામાં વિષય-વસ્તુ વિભિન્ન સાર્થક પાઠમાં વિભાજિત રહે છે.
- કોઈ એક વિશેષ વિષયમાં એક ભાગમાં શિક્ષણ - જ્ઞાન પ્રાપ્તિથી સંબંધિત નિર્દેશાત્મક ચાલતી પ્રવૃત્તિઓની યોજના બનાવી જેને પૂર્ણ ભાગ યોજના કહેવાય છે.
- પૂર્ણ ભાગ યોજના બનાવવામાં ચાર ક્રિયા - કલાપ સામેલ છે. ઉપર્યુક્ત ભાગ તથા ઉપ - ભાગની રચના, ભાગથી સંબંધિત જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ ઉદ્દેશ્ય નિર્ધારિત કરવું. પ્રવૃત્તિઓ તેમજ યુક્તિઓનું ચયન તથા મૂલ્યાંકન વિધી નિર્ધારિત કરવી.
એક વિશેષ પાઠ/શીર્ષકના વર્ગખંડ શિક્ષણ હેતુ આયોજીત ક્રિયા - કલાપોનું વિસ્તૃત વર્ણન લેખિત રૂપમાં અભિવ્યક્ત કરવું. પાઠ યોજના કહેવાય છે.

નોંધ

- એક પાઠ યોજનાની બધી ક્રિયાઓને ત્રણ ચરણમાં વહેંચવામાં આવે છે. શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિના પૂર્વ ક્રિયાઓ, શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ દરમ્યાન ક્રિયાઓ તથા શિક્ષણ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ પછીની ક્રિયાઓ આ ક્રિયાઓ પારંપારિક ક્રિયાઓ, પગલાઓથી હળે - મળે છે. જેમકે, - પ્રસ્તાવના, પ્રસ્તુતીકરણ તથા મુલ્યાંકન.
- એક પાઠ્ય - નોટ વિસ્તૃત પાઠ યોજનાનું સંક્ષિપ્ત લેખ (રાઈટ - અપ) છે. જે શિક્ષકને વર્ગખંડમાં ક્રમબદ્ધ તરીકે ભણાવવામાં મદદ કરે છે.

૮.૮ પ્રગતિની તપાસ માટે આદર્શ, ઉત્તર

અભ્યાસ - ૧

- (૧) વાસ્તવિક જીવન પરિસ્થિતિઓમાં કૌશલ્યના વિકાસમકાં સહજીકરણ
- (૨) જ્ઞાન-પ્રાપ્તિમાં સમગ્ર વિકાસ માટે.

અભ્યાસ - ૨

- (૧) કોઈ વર્ગખંડમાં એક વિષયમાં આપેલ વિષય - વસ્તુ, જ્ઞાન પ્રાપ્તિ પ્રતિકૂળ જેમ કે ક્રમ - બદ્ધ રૂપ રેખા પાઠ્ય - ચર્ચા કહેવાય છે. જ્યારે કે પાઠની રૂપ રેખા તેની કક્ષા તેમજ વિષયની ક્રિયાન્વયનની શોધ યોજના છે.
- (૨) કોઈ વિષયની પાઠ્ય-ચર્ચા એક રાજ્ય પરિષદમાં બધા વિદ્યાલયો હેતુ પ્રદાન કરવામાં આવે છે. જ્યારે કે પાઠની રૂપરેખા એક વિદ્યાલયમાં શિક્ષકો દ્વારા એક વિષય ઉપર બનાવવામાં આવે છે. જેમણે તે ભણાવી રહ્યા હોય છે.

અભ્યાસ - ૩ - (બ)

અભ્યાસ - ૪ - પ્રસ્તુતીકરણ (કારણ જણાવો)

અભ્યાસ - ૫ -

- વર્ગખંડમાં શીખવાડવામાં પ્રત્યયો હેતુ - નીચેની કક્ષામાં (વર્ગખંડમાં) બાળકો માટે કોઈ ગૃહકાર્ય નથી. એક કારણ આ છે કે વિદ્યાલયના શિક્ષણમાં શરૂઆતના સ્તર પર જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ બોલને ન વધારવું.

૮.૯સંદર્ભ ગ્રંથ / કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તકો.

- 1. Ferguson(2001) :Co-Curricular Activities: A Pathway to Careers, JG FergusonPublishing Company, United States
- Haynes, Anthony (2010) :The Complete Guide to Lesson Planning and Preparation, Continuum International Publishing Group, New York
- Gagné, R. M.(1974): The Conditions of Learning. 3rd. ed. Holt, Rinehart e Winston

નોંધ

જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ક્રિયાઓના નિયોજન

4. Learning Activity Planning Guide Developed by Tara Fortune
5. Reference: Gibbons, P. (2002). Scaffolding language scaffolding learning. Portsmouth, NH: Heinemann.
6. LIEBMAN, J. (1998): Teaching Operations Research: Lessons from Cognitive Psychology. Interfaces, 28 (2), p.104-110

૮-૧૦ અન્ય એકમ અભ્યાસ

૧. પાઠ તથા પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓમાં અંતર બતાવો.
૨. તમારા વિદ્યાલયની માટે પાઠ્ય સહગામી ક્રિયાઓ પર એક વાર્ષિક કાર્ય યોજના બનાવો.
૩. પાઠની રૂપરેખા (સ્કીમ) શું છે? ધોરણમાં પ ના માટે સ્કૂલ વિષય પર પાઠની રૂપરેખા તૈયાર કરો.
૪. ધોરણ - ૪ માં તમે જે વિષય ભણાવો છો. તેમાંથી એક વિષયમાં કોઈપણ પાઠ પર એક પાઠ યોજના તૈયાર કરો.
૫. પાઠ - નોટ શું છે? કોઈ પાઠ શીર્ષક પર એક પાઠ નોટ તૈયાર કરો.